

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1970

235

Z-93

| 872

2010

ՍՐԻՈՅՆ ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԹԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՎԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ

Հ. ՍԵՐՈՎՔԷ ՏԵՐՎԻՅԵԱՆ

Ի ՄԻԹ. ՈՒՍ.

Ի ՎԻԻՆՆԵ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՄԻԹԱՐԵԱՆՅ

1872 ՌՅԻԱ

235
Հ-93

235
7-93
6

ՍՐԲՈՅՆ ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԹԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ

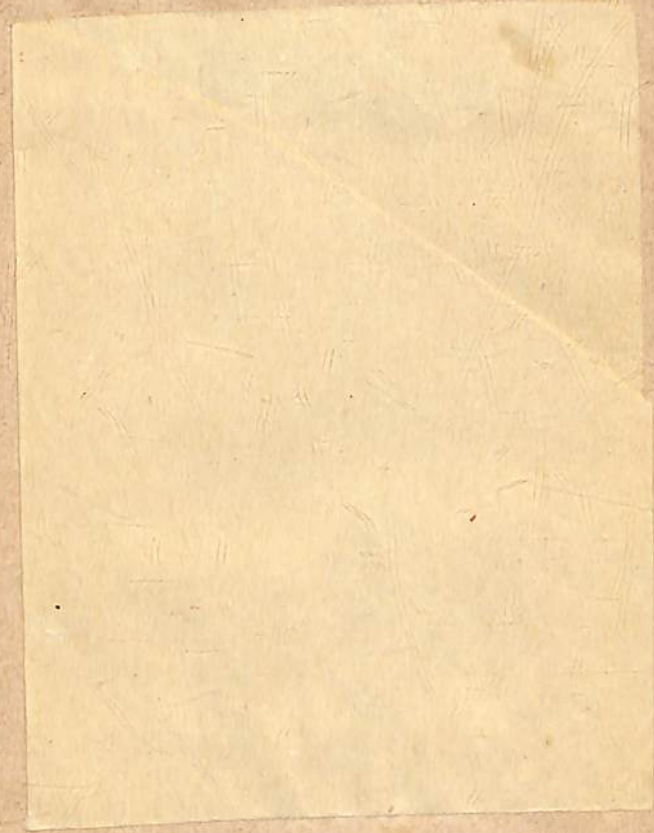
Հ. ՍԵՐՈՎԲԷ ՏԵՐՎԻՉԵԱՆ

Ի ՄԻԹ. ՈՒԵՏ.

Ի ՎԻԵՆԱ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ

1872 ՌՅԻԱ

17

11296

2072

2001

Handwritten signature

751
39

2072

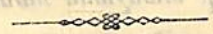
Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Ֆ Ա Ն

Ո՞րք չկամիցի զժամանակաց զնացսն յետս ընդ-
 դէմ խաղացուցեալ՝ ունկնդիր լինել զեղեցիկ եւ
 ազդեցիկ բանից ճարտարախօսացն, յորժամ զերաց
 քաղաքին ճառ արկեալ խօսիցին, կամ գովիցեն զա-
 ուքինութիւնս արանց լաւաց, կամ ի սպատերազմ
 թեւազիր լինիցին, կամ ումեմն յամբաստանելոց ջա-
 ասազով մտանիցեն: Չիք որ ի տեղեկաց եթէ յու-
 րաստ կայցէ, նմին իրի իսկ՝ քանզի չէ հնար մարդոց
 զանցելոցն կարգել, առեալ զմատենանն՝ զոր ի ժա-
 նեաց ժամանակի կորդիւ մարթացաւ փոյթ եւ ջան
 մարդկան, զգիշերան ի բուն ընթերցուածովք նոցունց
 հաննն ի գլուխ, զուարճացեալք ընդ գեղ վայելու-
 թեան զարձուածոցն բանից եւ ընդ սքանչելիս ճար-
 տարութեան հանճարոց: Այլ քանի եռանդն ի միտս
 ընթերցանելեացն վառիցի՝ եթէ զայնպիսի մատենա-
 զրաց զրովքն զայցեն, զորոց ոչ իմաստութիւն

միայն, այլ եւ սէր աստուածաշտուութեան եւ ճշմարտութեան հռչակ հարեալ իցէ: Յապուշ կրթին միտք ընդ բանս Աիկերոնի՝ մինչ դեռ փայլատակունս ի դուրս Աատիղնայ թօթափիցէ, զդաւս խակագործ ստահակութեանն խայտառակեալ նշաւակիցէ, որպէս զի դրդեալ գրգռեալ յերախտապարտ սրտէ վաղվադակի հայր հայրենի աշխարհին անուանել զնա: Աչ ինչ ընդհատ յափշտակեալ ի հրապուրիչ ճառիցն Վեոնսթենեայ եւ արհամարհեալ զՆաբինեաւ՝ անդէն ի խօսելն իսկ թերեւս կամիցի պսակ ոք բողբոբէլ ըզգլխով նորա: Այլ իցէ՞ ոք որ ոչ ընդ բերանս հարեալ հայիցի ընդ անվեհեր նահատակն հաւատոց ընդ Յուստինոս, յորժամ ելեալ յատեան թագաւորաց ահաւորաց, դոյզն կրկնոց բարձեալ ըստ անձին, մերկազուրիս ազատադէմ հրապարակախօս լինիցի առ ի պաշտպանել բիւրուց բիւրուց յանմեղաց՝ որ անհնարին տանջանօք տարաժամ ելանէին ի կենաց. յորժամ առ սէր ընկերացն փրկութեան՝ սպառնայցէ իշխանաց առանց յանձնապատանութեան զի վրէժս լուծցեն յԱստուծոյ արդարութենէն յաւիտենական պատժովք՝ եթէ ոչ ըստ օրինի դատաստան առնիցեն եւ ի հաւանեցուցանել զանմեղութիւն ամբաստանելոցն՝ զվարդապետութիւնս եւ զխորհուրդս քրիստոսնէից, որպէս ինչ արդեամբքն էին, մանրապատում առնիցէ:

Ճանդերձ սոքիմբք եւ քաղցր եւս է բարեպաշտաց՝ որոց ընդ անկարգ գնացս ժամանակիս տաղտկտցեալ իցէ՝ երբեմն ընթեռնուլ կամ լսել ինչ զսրբական վարուց եւ զհաւատոց հարցն մերոց առաջնոց՝ որոց որդիքն եմք ըստ հաւատոց: Արդարեւ չկարիցէ ոք ունել զարտասուս եթէ զայժմու կեանս հաւատացելոց ի կշիռ ածիցէ ընդ անմեղ բարս աշակերտաց առաքելոցն: Ո՞րք ի տանջանս մատնիցէ զանձն ի վրկայել ճշմարտութեան կրօնից իւրոց. զնորին հակառակն ոմանք յետ գործովքն յուրաստ կալոյ՝ չամաչեն եւ յայտնապէս մտանել ի թիւ թշնամեացն ուղիղ հաւատոց: Վանի՛ սակաւք ճշդիւք պահիցեն զգեղեցիկ եւ զչքնաղ խրատսն Փրկչին մերոյ. այլ բազումք են որ ծիծաղեն զնոքօք: Վայց եւ ոչ սակաւք գտանիցին, որք եւ յեկեղեցւոջ եւ ի տան ողբան զթշուառութիւն մարդկեղէն ազգիս եւ խնդրեն զՏեառն զորումութիւն: Ի սփոփանս սոցա առանձինն իմն օրինակաւ նուիրեմք զայս դոյզն պտուղս իբրեւ զերախայրիս վաստակոց մերոց՝ զոր յանձին կալաք յԱրարչին փառս եւ ի մտաւոր եւ հոգեւոր օգուտ ազգին մերոյ սիրելոյ. եւ աղաչեմք՝ զի գիտունք մեր ընթերցեալ զմատեանս զայս փոքրիկ՝ զոր ինչ առինն ի միտ հաղորդեսցեն ծանօթից իւրեանց, զի եւ նոքա խելամուտ լինիցին, եթէ զեւրդ հարքն մեր առաջինք սուրբ եւ անդին համարէին զհաւատոցն մարդարիս. քանի՛ փու-

Թով ջանային պահել հաստատուն զսեր եւ զմիաբանութիւն ընդ եղբարս եւ միանգամայն ասել՝ եթէ որպէս անմեղութեամբ կէին եւ քանի քաղցր մահու վասճանէին:

Վարք, Նահատակութիւն եւ Մատենագրութիւնք սրբոյն
Յոռատիկեայ:

Յուստինոս՝ որպէս իւրն զանձնէ գրէ, էր որդի Պրիսկեայ թոռն Բակքեայ, ծնեալ ի Փղաւիա Նեապոլոն քաղաքի Ասորոց Պաղեստինացւոց, որ երբեմն Սիւքեմն կոչէր, Յոյն յազգէ: Անցուցանէր զերիտասարդութիւն իւր յուսմունս գեղեցիկն արուեստից, բայց մանաւանդ եռայր զեռայր փիղիսոս փայլութեանն ցանկութեամբ: Զառաջինն զեղերէր առ միումն ի Ստոյիկեանց, ընդ որում ոչ սակաւ կացեալ առ այլ ոմն ի պերիպատետիկեան զպրոցէ անցանէր: Իբրեւ սա սկսաւ պահանջել վարձս՝ եթող զնա եւ չորբաւ առ այլ ոք փիղիսոսոս պիւթագորական՝ որ պանծացեալ պարծէր յիմաստութիւն իւր: Այլ եւ սա չընկալաւ զՅուստինոս վասն այնորիկ՝ զի չէր հմուտ երաժշտութեան, աստեղադիտութեան եւ երկրաչափութեան, որովք զմիտան կարիցէ ամբառնալ յայն ամենայն՝ որ ըստ զգայութիւնս անցանիցէ: Ապա ուրեմն յորժամ ետես զե պարեցաւ ի յուսոց իւրմէ՝ զիմէր առ Պղատոնական ոմն եւ ի դոյզն ժամանակի ոչ սակաւ շահս շահել թուէր անձին: Մինչ զեռ յաւուր միում ընկղմեալ ի նկատութիւնս աստեղանց ճեմէր զամբք ծովու՝ պատահեաց ծերոց ումմն, յորոյ ի գէմն շուղայր զգօնութիւն: Գեպք տային խօսել սմա ընդ Յուստինեայ եւ ի բանից պատանւոյն ի միտ առեալ զամբարտաւանութիւն մտաց նորա, զառաջինն մեղմական քաղցրութեամբ ցուցանէր զունայնութիւն գիտութեանն՝ որով նա այնչափ մեծամտէր. եւ ապա ուսուցանէր եթէ յորոց աղբերաց պարտ եւ պատշաճ իցէ զճմարտութիւնն հանել, այսինքն՝ ի մարդարէից: Յետ երկարագոյն ճառելոյ ծերունոյն զայսպիսեաց՝ յորժամ մեկնեցն կամէր խրատ ետ նմա ի միտան յեղյեղուլ զայստիկ*:

* Եթէ ովք էր աւել ծերն այն, մարդ: Նոյնպէս զտեղւոյն՝ ուր գինչն յայտ առնէ Ակայն սուրբ: պեցաւ շատէ ինչ ինչն, թերեւս Եւզանց թուեցաւ ոմանց ասել եթէ փեսոս իցէ՝ որ մերձ ի ծով էր: Տրեշտակ ոմն էր, եւ այլոց՝ եթէ Լի

Յայնմ ժամանակէ հետէ աղօթից պատկառ կայր Յուստինոս եւ ցանկ զբանս ծերունւոյն ածէր զմտաւ . դեգերէր հանապաղ յընթերցուածս Գրոց սրբոց եւ առ շնորհակալ մտաց իւրոց խոստովան լինի ինքն զանձնէ՝ եթէ ընկալաւ յԱստուծոյ շնորհս բարւոջ զգիրս նորա իմանալոյ :

Այլ իմն իրք զմիտս նորա՝ որ այնչափ վառեալն էր, առաւելագոյն արծարծանէին, այսինքն՝ հաստատութիւն քրիստոնէից ի համբերութեան տանջանաց : Զի յորժամ ի մահուան անդ եւ յայլ ինչ իրս՝ որ ահագինք երեւիցին, աներկիւղ զնոսա տեսանէր, ի միտ առնոյր՝ եթէ չէ մարթ, չէ հնար կեալ նոցա ի յոռութիւնս եւ ի փափկութիւնս : Նմին իրի հրատարեալ ի փիղիսոփայիցն աղանդոց յամի ճԼԳ, յԼերորդ ամբ տիոցն լինէր նորընծայ ի խորհուրդս քրիստոնէից, զվարդապետութիւնս նոցա դաւանէր յայտնապէս ընդ վերարկուածն փիլիսոփայից, ոչինչ ի վտանգացն զանդիտէր եւ ոչ ամօթ համարէր զնախատինսն խաչի : Ոմանք ի նորին իսկ բանից թերեւս գուշակեն եթէ զքահանայութեան աստիճան առեալ ունէր յանձին Յուստինոս : Մեծաւ հոգաբարձութեամբ ջանայր կըրթել զաշակերտան, եւ առնէր զսպասաւորութիւնս զայս՝ որպէս հաւատացեալ նմա յԱստուծոյ այնու եռանդմամբ սրտի, խնամով եւ զգուշութեամբ, որպէս զի կարծել եթէ ինքն դատնի պարտաւոր յաւուրն դատաստանի՝ յորժամ իւրովք յանցանօք ի լուսոյ աստուածեղէնն ճշմարտութեան վրիպիցի ոք : Նմին իրի իսկ եւ իսկ վաղվաղակի դնէր ի մտի մարտնչել ընդ հեթանոսս, ընդ Հրեայս եւ ընդ հերձուածս ազգի ազգիս : Ընդդէմ ելանէր Մարկիոնի որ տակաւին ի Հռոմ տեւէր բաւեր : Աստ ուրեմն հաստատէր դպրոց եւ բաց ի գրոցն յորս բազում հաւատեալ ընդդէմ հեթանոսաց ճգնէր, դնէր եւ այլ եւս մատենան ցուցանել զճշմարտութիւն հաւատոց մերոց, եւ նոցին իսկ ինքնակալացն՝ որ անհնարին թշնամիքն էին, համարձակէր ընծայել զնոսա : Հուսկ յետոյ վասն յաճախ զՍրեակենտիոս Շնական յաղթահարելոյ, զայր որկորուսա եւ երկչոտ ի մահուանէ, հա-

տեալ ի զեղիութիւն եւ ի մարմնոյ ցանկութիւնս, սորա թելադրութեամբ ամբաստանէին զնա եթէ քրիստոնէայ է, որով հեղջըր զարինն առ սէր Քրիստոսի, որպէս պատմէ նորին աշակերտ Տատիանոս : Եւ զելլ զայս ի կենաց ինքն իսկ որպէս ցանկացող ճշմարիտ իմաստութեան՝ կանխաւ ասէր յայտնութեամբ եթէ լինելոց է ի մօտ աւուրս, զոր օրինակ ցուցանէ Եւսեբիոս : Եւ այսու օրինակաւ ի հալածանս Մարկոսի Աւրեղեայ եղեալ վկայութիւն առնոյր պսակ ի Հռովմ, նախ՝ որպէս սովորութիւն էր, խոշտանդեալ դանիւք եւ ապա հանդերձ ընկերօքն գլխատէր՝ որպէս կարի յոյժ հաւանութեան է, յամի ճԿԷ կամ ճԿԸ : — Զպատմութիւն վկայութեան Ս. Յուստինեայ ունի Սիմօն Մետափրատէս, զորոյ զվաւերականութիւն ընդունին ոմանք ի դիտնոց եւ այլք կասկածեն իմն ընդ նոյն . սակայն զիւրոք եւ իցէ այն՝ ճշմարիտ է եթէ յոյժ հին է վկայութիւնն, յոր ոչինչ կամ դոյզն ինչ յաւել յանձնէ Մետափրատէս . — զայն դնեմք ի վերջ կոյս գրոցս :

Բազում ինչ հար ի մատենի Յուստինոս՝ որ վաղ ուրեմն կորեան : Եդ նա գիրս՝ որպէս ինքն իսկ ասէ եւ Եւսեբիոս վկայէ՝ ընդդէմ ամենայն հերձուածոց, եւ գիրս հակառակ Մարկիոնի, զոր յիշէ Իրենէոս : Յիշատակէ Եւսեբիոս եւ այլ եւս գիրս երկուս . անուն առաջնոյն՝ Երգեցեկ սաղմոսանաւոր, զորոյ զնիւթոյն չասէ ինչ, եւ երկրորդն՝ Ղարգար, քաղեալ զամենայն վեճիս հնոցն փիղիսոփայից վասն նորին : Հոյակապք քան զամենայն վատտակ Յուստինեայ են երկոքին Պարտախանաբոսոնիւնն՝ զորոց հարազատութիւն ոչ ոք մտացի արկ երբեք ընդ երկբայութեամբ : Զառաջինն՝ զմեծն գրեաց Յուստինոս ի Հռովմ եւ ետ՝ որպէս կարծի հաւանութեամբ յամի Տեառն ճԼԸ Անտոնինեայ Պիոսի ինքնակալի եւ որդւոց նորա յորդեգիրս գրելոց՝ Մարկոսի Աւրեղեայ եւ Ղուկիոսի Աւրեայ, նա եւ Ծերակուտի Հոռոմոց : Ճառէ կարի իմն ազատութեամբ բանից, բայց առանց ամբարտաւանութեան, մեծաւ հպտատակութեամբ

1 ՊճԼԵԳՏ.

առ ինքնակալան, այլ ոչ սուտակասպառութեամբ: Պաշտպանէ դատաստանի քրիստոնէից այնպէս զի որ հաւաստեալն զճշմարտութիւն սիրիցէ՝ հաւանեալ անայցէ անմեղութեան նոցա, յորժամ զարբութիւն կրօնից, բարուց եւ հրահանգաց նոցին տեսանիցէ ստուգութեամբ: — Մարթ է զբովանդակ ճառսն յերիս մատուցս բաժանել. յառաջնումն ցուցանէ եթէ չէ արժան զքրիստոնեայս առանց դատաստանի պարտաւոր կացուցանել, եւ առաջի դնէ զընծայութիւն անմեղութեան նոցա. յերկրորդումն հաստատութեամբ յայտ առնէ եթէ ի ճշմարիտ յանդիմանութիւնս յենուն հաւատք քրիստոնէից. եւ երրորդ անգամ ճառէ զկարգաց եւ զհրահանգաց խորհրդոց նոցին:

Իբրեւ ետես Յուստինոս զցանկալի պտուղս առաջնոյ պատասխանատուութեանն, դարձեալ ի նոյն գործ զիմագրու լինէր ի հայրաճանս Մ. Աւրեղեայ՝ ընծայեալ նմին զգիրս պաղատանացն յամն ճԿԱ — ճԿԶ: Ճանաչել ճանաչէր եթէ ի խորհուրդ մտին ընդդէմ նորա հակառակորդք իւր, սակայն զօգուտ հասարակաց քան զվտանգ անձին նախամեծար արարեալ առ սէր եղբարց անցանէր յասպարէզ քաջութեամբ: Ունի ի մտի ցուցանել եթէ քրիստոնեայք ոչ վասն այլ իրիք սպանանիցին եթէ ոչ զի զճշմարտութիւն ուսուցանեն եւ զառաքինութեան գհետ երթան:

Ի հարազատ մատենագրութիւնս Յուստինեայ համարին ամենայն տեղեակք եւ զսօսան ընդ Տրիփոնէայ Հրէի¹: Ընծայեցաւ քրիստոնէի ումնն՝ Մարկոս Պոմպէոս կոչեցելոյ. վասն ժամանակին մարթի ասել հաւանութեամբ եթէ եղև այն գող իմն յամի ճխերորդի: Նիւթ խօսիցն՝ որ յերիս մատուցս կոտորեալ է՝ այս ինչ է: Յառաջնումն մերժին կանխակալ կարծիք Հրէից զմովսիսական օրինաց եւ զկրօնիցն քրիստոնէից. յերկրորդումն աստուածաշունչ գրովք հաստատին վարդապետութիւնք մեր վասն աստուածութեան Քրիստոսի, վասն մարմնաւորութեան նորին եւ վրկելոյն զմեզ. յերրորդումն ճառեալ

1 Προς Τρύφωνα Ιουδαϊον διάλογος.

լինի զկրօնանէ հեթանոսաց եւ զեկեղեցւոյ Քրիստոսի՝ զարոց կանխաւ խօսեցան մարդարէքն:

Ի սոսա յաւելուն ոմանք զգիրսն՝ Վասն Դիակեթան իշխանութեան¹ (Աստուծոյ), Խօսք առ Յոյնս², եւ Խրատոյս առ Յոյնս³. այլք զճառն վասն Յարոնութեան⁴ նոյնպէս համարին որ է հաստակոտոր ինչ. նա եւ զԹողլին առ Դիոֆոնտոս. սակայն չէ տակաւին ցուցեալ ինչ ընծայութեամբք՝ ընդ որս չեցէ մարթ կասկածել: Են եւ այլ մատենաք՝ որ զնորին Յուստինեայ զանուն յանձին բարձեալ բերեն, որք այժմ ի միաբան վճուոյ տեղեկաց յանվաւերս սահմանեցան:

Մատենագրութիւնք Յուստինեայ ի մեծի պատուի էին անդէն յառաջին դարս Եկեղեցւոյ՝ որպէս վկայէ Եւսեբիոս. եւ արդ իսկ առ մեւք արդիւնս մեծամեծս շահեալ ունին վասն չորից պատճառաց: Ա. Չի է Յուստինոս հնազոյնն ի հարս Եկեղեցւոյ՝ յորոյ ի գիրսն յորդագոյն յիշատակարանք քրիստոսական կրօնից դատանիցին: Բ. Փայլեալ շողան ի նոսա բարձրագոյն իմն օրինակաւ եկեղեցական կեանք ժամանակի իւրոյ, հաւատք, պաշտամունք եւ բարոյք նորածին Եկեղեցւոյ: Գ. Այս Յուստինոս ի վերջին կիտի անդ դառնալոյ քրիստոնեականն մատենագրութեան. յորում ուրոյն առանձինն թուղթք եւ բանք խրատուց՝ առնուին զկերպարանս ճառից գիտութեանց: Գ. Հուսկ ուրեմն գպրութիւնք Յուստինեայ զըջանն զայն ժամանակի ցուցանիցեն՝ յորժամ քրիստոնէութիւն երթայր եւ անջատեր ի հրէութենէ. եւ նա ինքն Եկեղեցի է հաստատագոյն յօրինուածս զանձն մուծանէր եւ սկիզբն առնէր միանգամայն մարտ եղեալ կուուել ի ձեռն իմաստնոց իւրոց ընդդէմ հրէութեան, հեթանոսութեան եւ հերձուածոց: — Ի գիրս Յուստինեայ նշմարեն առ հասարակ տեղեակք թերութիւն խորհական արուեստին. պատճառք այն են՝ զի եռանդն՝ որով վասեայն էր, շտայր թոյլ ի գրելն զառատութիւն մտաց

1 Περὶ μοναρχίας.

2 Λόγος πρὸς Ἕλληνας.

3 Λόγος παραινετικὸς πρὸς Ἑβραίους.

4 Περὶ ἀναστάσεως.

իւրոց յօրինեալ կարգօք յանդիման կացուցանել: Նոյնպէս պարտ է ներել նմին եթէ երբեմն զանուանս մարգարեիցն խառն ի խուռն ի վկայութիւն կոչեցէ, զբանս նոցին ընդ միմեանս խառնիցէ եւ կամ զայլ այսպիսի յանցանս ինչ յանցանիցէ: — Ի թարգմանութեանն փոյթ յանձին կալաք մի կարի ազատութեամբ վարել զի եւ ուսանելեաց օգուտ լինիցի եթէ ընդ յոյն օրինակին ի կշիւ համեմատութեան անիցեն. նա եւ զկարեւորագոյն տեղեկութեամբք ոչ զանց արարաք:

ՍՐԻՈՅՆ ՅՈՒՍԻՒՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՂԱՍՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԻԹ

ԱՌ ԱՆՏՈՆԻՆՈՍ ԲԱՐԵՊԱՇՏՕՆ

Ա.

Ինքնակալ Տիտոսի Ազիոսի Ազրիանոսի Անտոնինոսի Բարեպաշտի Ապսեր, Ալեքիսիմեայ նորին որդւոց փիղիսոփայի եւ Ղուկիոսի փիղիսոփոսի՝ որ բնութեամբ Ապսեր¹ որդի է եւ բարեպաշտին որդեգիր՝ խնատութեան եւ խրատու սիրող, եւ նուիրականն Տերակուտի Տերոցն եւ ամենայն իսկ Հոովմայեցւոց ժողովրդեան, վասն այնոցիկ՝ որ յամենայն ազգէ մարդկան յանիրաւի ատելի համարին եւ զրկին, Յուստինոս Պրիսկեայ՝ Բակբեանց, մի ոմն ի նոցանէ ի Փղաւեան Նոր քաղաքէ² Ասորոց Պաղեստինացւոց աշխարհին, զրեցի զբանս զայս եւ զպաշտանս:

Բ.

Այնոցիկ՝ որ ճշմարտութեամբ բարեպաշտօնք եւ փիղիսոփայք իցեն, թելադիր լինի բանն՝ զճշմարտութիւն եւեթ մեծարել եւ սիրել եւ մի զհետ անկեալ երթալ նախնեացն կարծեաց՝ յորժամ անպիտանք իցեն: Վսնզն ոչ եթէ զայն միայն պատուէր տան ա-

1 Այն է Մարկոս Արեղիոս՝ որդեգիր Անտոնինեայ, եւ նորին որդի Ղուկիոս՝ զոր թուի թէ առ ի պատիւ հօրն միայն անուանէ փիղիսոփոս:
 2 Միւրեմ ի Հին կտակարան էր մայր քաղաքաց Ըամրտացւոց ի ժամանակս Աղեքսանդրի Մեծի որպէս վիպէ Յովսեփոս: Աւելցաւ ի յուզայական պատերազմին եւ իրբեւ նորոգեաց զնա Փղաւիոս Ալեքսասիանոս՝ Փղաւեան Նէապոլիս անուանեցաւ եւ հատուածք Յունաց եւ Հռոմոնց բնակէին անդ, եւ ի միջէ յառաջնոցն համարի ծնեալ Յուստինոս: — Այժմ՝ կոչի Նարզոս յորպէս յարացւոց անտի:

ուողջ միտք՝ չեթալ զհետ այնոցիկ, որ ապիրատ ինչ գործիցեն կամ ուսուցանիցեն, այլ ամենայն իրօք այնմ՝ որ զճշմարտութիւն սիրիցէ՝ պարտ եւ պատշաճ է քան զեւր իսկ անձն առաւել ընտրել՝ ասել եւ առնել որ ինչ իրաւն եւ արժանն է, թէպէտ եւ մահու եւս սպառնալքք ի վերայ կայցեն: Աւարդ այն զե դուք բարեպաշտօնք եւ փիղիսոփայք անուանեալ կոչիք եւ արգարութեան պահապանք եւ խրատու եւ իմաստութեան ցանկացողք, ցուցցի ի հանդիսի եւ յայտ եկեսցէ թէ իցէք իսկ այսպիսիք: Գ ի ոչ եթէ փաղաքշեցեմք ինչ զձեզ գրովքս եւ ոչ առ շնորհուկս ինչ խօսիցիմք, այլ մատուցեալ եմք խնդրել՝ զե ճշդիւ դտակաւ օրինօք դատաստանք լինիցին: Մ ի կանխակալ ինչ կարծեօք եւ մի ակնառութեամբ չարազեւ մարդկանն, կամ անմիտ յուզիւք շարժմանց ողուոցն եւ մինչդեռ յառաջնակ համբաւ չար ի միտս յարեալ իցէ, անդէն անձամբ անձին ի ձեզ զվճիռն բերիցէք: Վանդի այսպէս համարիմք եթէ անհնարին է չար ինչ մեզ յումեքէ կրել՝ եթէ ոչ չարագործք յանդիմաննեցուք կամ վատթարք երեւեցուք: Իսկ դուք սպանանել կարող էք, բայց վնասել՝ ոչ:

Գ.

Այլ զե մի անմտութեան ինչ բարբառ եւ յանդրդնութեան զայտոսիկ կարծիցէ որ, արժան համարիմք զե ամբաստանութիւնք որ զնոցանէ իցեն՝ քննեսցին, եւ յորժամ այնպիսի ինչ յանդիմանիցի, պատժեսցին, որպէս պարտ եւ արժան է զայլ որ ի մարդկանէ պատժել: Ապա եթէ ոչ որ կարիցէ յանդիմանն ինչ կացուցանել, ոչ տայ հրաման բանն ճշմարիտ՝ վասն լոկոյ համբաւոյ յոռութեան զրկել զմարդիկ՝ որ չեն ինչ վնասակար, նա մանաւանդ զձեզ իսկ ի գլխովին՝

որ ոչ եթէ դատաստանաւ ինչ, այլ կարեօք զերսն վճարել իրաւունս հաշուիք: Ամենայն՝ որ աւողջ միտսն ունիցի, ի դէպ է զե խոստովան լիցի՝ եթէ այն միայն իրաւացիկ եւ զեղեցիկ է՝ յորժամ իշխանաւորք զանմեղութիւն զեւրեանց վարուցն եւ զբանից առանց բտագտանաց ընծայեցուցեն, եւ դարձեալ ըստ նմին օրինակի եւ իշխանք, ոչ եթէ բռնութեամբ ինչ եւ հարստահարութեամբ, այլ զբարեպաշտութեան եւ զս'րոյ իմաստութեան զհետ երթեալ՝ զվճիռն տայցեն. զե այսպէս եւ իշխանք եւ իշխանաւորք վայելեսցեն ի բարութեան: Վանդի ասաց ոմն ուրեմն ի հնոցն. Աթէ իշխանք եւ իշխանաւորք միանգամայն ոչ ճարտարիցեն փիղիսոփայութեամբ, անհնար է զե երջանկացին քաղաքք¹: Աւարդ մեր գործ այն լիցի՝ զմերոյ ոճոյն եւ զվարդապետութեան հանդամանս ամենեցուն յանդիման կացուցանել, զե մի վասն այնոցիկ՝ որ չքիտել զմեր իրս թուիցին, զպատիժ յանցանացն՝ զոր նորայն յանցաննն կուրութեամբ, մեք մեզէն տուժիցիմք: Աւ ձեր գործ իցէ՝ զե ունկնդիր լեալ որպէս արժանն պահանջէ, լինիցիք բարեօք դատաւորք. զե այնուհետեւ առանց պատասխանի տալոյ իցէք առաջի Աստուծոյ, եթէ յետ հասու իրացն լինելոյ՝ չառնիցէք զերաւն եւ զարժան:

Գ.

Աւարդ անուան ինչ եւեթ կոչմամբ չառնի ոչ բարեոյ եւ ոչ չարի ընարութիւն առանց գործոցն՝ որ ընդ անուամբն անկանիցին: Վանդի ըստ անուանն յոր անուանիմք, աղնուաղոյնք իսկ եմք, այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ իրաւունս համարիցիմք՝ անուանն վասն միայն

1 Պղատոմիկ են բանքք: (Գպր. տանինեայ Պիոսէ ի վարս նորա՝ է. վասն ընկերահաշու.) Եւ եթէ ցանկ ի բերան ունէր զբանս զնոս կապիտողնոս պատմ. զԱն. զայտոսիկ:

խնդրել արձակել յազատութիւն, թէպէտ եւ չարք եւ վատթարք յանդիմանիցիմք: Վարձեալ՝ եթէ ոչինչ ապիրատ գտանիցիմք գործեալ՝ ոչ անուանն ինչ յորջորջանօք եւ ոչ քաղաքավարութեամբ, ձեր գործ իցէ այնուհետեւ ջան դնել, զի մի յանիրաւի զանմեղս պատուհասեալ արդարութեան պատժապարտ գտանիցիք: Վանդի լոկով անուամբ ոչ գովութիւն ինչ է եւ ոչ պատիժ դիպող է, յորժամ առաքինութիւն ինչ կամ յոռութիւն արդեամբք չիցէ մարթ ցուցանել: Վանդի եւ զամենայն որ ամբաստանեալ յանդիման ձեր, մինչ չեւ յանցանացն յայտ եկեալ՝ ոչ պատժէք, այլ ի մեր վերայ զանունն իրբեւ ցոյցս յանցանաց համարիք. թէպէտ եւ՝ եթէ զանուանէ ինչ խնդիր էր, զամբաստանողն մանաւանդ պատուհասել արժան էր: Վանդի ամբաստանիմք թէ քրիստոնէսայք իցիմք: Սակայն զլաւ ինչ¹ ատել չէ արժան: Վարձեալ, եթէ յամբաստանելոց որ յուրաստ կայցէ եւ բանիւ եւեթ աւիցէ թէ չեմ քրիստոնէսայ, ի բաց արձակէք զնա, որպէս այն թէ չունիցիք ինչ՝ որով յանցաւոր զնա ցուցանիցէք: Ապա եթէ որ խոստովանեցի քրիստոնէսայ լեալ, զայնպիսին վասն խոստովանութեանն պատժէք: Վարտ եւ պատշաճ էր եւ զխոստովանելեացն եւ զուրանալեացն զվարսն քննել, զի ի գործոց անտի որպիսի որ իցէ իւրաքանչիւր՝ յայտ եկեալ երեւեցի: Օ՛ի զոր օրինակ ոմանք յայնցանէ՝ որ ի Վրիստոսի վարդապետութենէ ընկալան չլինել յուրաստ, յորժամ հարց եւ փորձ լինիցի, գտանին ձեր խրատիչք. նոյնպէս վատարարոյքն եւ ապաժամանք տան թերեւս բարուրս

* Χρηστόν նշանակէ եւ Լուսնի և զքրիստոս. քանզի հինք ի հեթանոսաց (որպէս առ Վուկիանու եւ Սուեոնի) գրէին Χρηστός, Chrestus, քրեատոս: — կամ թերեւս ակնարկէ զնման հնչմանէ չρηστόν եւ χριστόν բանից, զորոց եւ զնշանակութիւնս մարթի յայտմ վայրի կոչել նմանս միմեանց, զի որ օժեալն է լաւ ինչ է:

այնոցիկ՝ որ ի բնէ ցանկան չարախօս լինել զամենայն իսկ զքրիստոնէից՝ եթէ ամբարիշտք եւ ապիրատք են: Սակայն եւ ոչ ուղղութեամբ վճարի. զի եւ յայնցանէ՝ ոյք զիկողեսոփայութեան զանուն եւ զհանդերձ կրեն, ոմանք ոչինչ արժանի գործս ըսա խոստմանն վճարեն: Նա աւանիկ զիտէք իսկ՝ զի ի հնոցն եւ որք զհակառական միմեանց իմացան եւ ուսուցին, միով անուամբ միանգամայն առհասարակ փիղիսոփայք կոչին. եւ կէսք ի նոցանէ անասառածութիւն ուսուցին եւ զՎիոս հանդերձ որդւովքն լիտեալ պատմեցին բանաստեղծքն. եւ դուք չխափանէք ինչ զայնոսիկ՝ որ զնոցա առասպելս ի մէջ բերեալ ճառեն. նա՛ եւ վարձս եւս եւ պատիւս սահմանէք այնոցիկ, ոյք ճարտարն բարբառով յերգ արկեալ թշնամանեն զնոսա:

Ե.

Եւ արդ զինչ իցէ այս: Խոստանամք ոչ մի ինչ անիրաւ գործել եւ ոչ զայնպիսի զանասառածութեան խորհուրդս խորհել, սակայն չքննէք զդատաստանս մեր, այլ անմիտ հակառակութեամբ եւ զիւաց չարաց խարազանաւ խուճապեալք, ոչինչ վեհերիք պատուհասել առանց դատաստանաց: Ասացից զերացն ճշմարտութիւն: Առ հնովքն զեւք չարք՝ յանդիման զանձինս երեւեցուցեալ պունկեցան ընդ կանայս եւ զմանկունս ապականեցին եւ արհաւիրս մարդկան ցուցանէին՝ մինչեւ յապուշ կրթել զայնոսիկ, որ զերսն մտօք չկարացին ընտրել, այլ ահա՛յ պակուցեալք եւ ոչ զիտացեալ եթէ զեւք չարք ի զլսովին են՝ աստուածս անուանեալ կոչէին եւ յայն անուն զիւրաքանչիւր յորջորջէին, զոր անձնիւր ի զիւաց անտի անձամբ անձին դնէր¹: Իսկ

1 Այսպիսի ինչ կարծիք խոստութեան ի Փիղոնէ երբայեցւոյ (Գեթ. Սոյնցն) եւ ի Յովսեպոյ (Եւթն. պորտ. Գոլ. Ա.) անցին ի քրիստոնէից ոմանց զերս:

յորժամ ջանայրն Սոկրատէս զայս ամենայն յայտ ածել ճշմարտան բանիւ եւ քննութեամբ, եւ զմարդիկ ի դիւաց ի բաց կացուցանել, նորին իսկ զեւքն ի ձեռն չարացօժար մարդկան՝ զայրն իբրեւ զանաստուած եւ ամբարիշտ ետուն սպանանել, իբրեւ ասէին՝ թէ նա նոր իմն դեւս մուծանէ: Օնոյն նոյնդունակ ընդդէմ մեր նիւթեն: Բայց ոչ եթէ Յունաց միայն ցուցաւ այս ամենայն ի Բանէ անտի Սոկրատաւ, այլ եւ ի խուժագուժ բարբարոսս եւս ի նմին իսկ ի Բանէ՝ որ առ իւր կերպարանս եւ եղև մարդ եւ անուանեցաւ Յիսուս Քրիստոս: Մեք որ սմին հաւատամք, զդեւս որ զայն պիսիան գործեցին, ոչ ուղղադործս եւեթ չասեմք, այլ եւ այսս չարս եւ պիղծս անուանեմք, ոյք դործս ըստ դործոյ մարդկան իսկ առաքինութեան ցանկացելոյ՝ չունին:

Զ.

Ըստտաին իսկ անուանիմք անաստուածք: Սակայն առնումք յանձն լինել անաստուածս յայնպիսեաց ի կարծեցելոցն աստուածոց. այլ ոչ եթէ առանց Ըստուծոյն ճշմարտի, որ հայրն է արդարութեան եւ զղաստութեան եւ այլոցն լաւութեանց եւ սեռն եւ անխառն ի չարութենէ: Աւ ոչ զնա միայն, այլ եւ զԱրդին՝ որ ի նմանէն եկն եւ զայս ամենայն ուսոյց մեզ, եւ զբանակս այրոց եւս հրեշտակաց բարեաց¹, որ զնորա զհեա զնացին եւ նմին նմանողք եղեն, եւ զհոգի մար-

1 Մի ինչ դժկամակ լինիցի որ ընդ այն եթէ Յուստինոս անդէն առնիմեր անուանն Քրիստոսի կարգէ զհրեշտականս. զի նովին կամի ցուցանել եթէ նա է Բան Հօր եւ նախանկար տիպ ամենայն խարածոց. հանդերձ այնու զի եւ Քրիստոս զհրեշտակի յորջորջանսն առնու երբեմն զանձամբ.

նա աւանիկ զխնարհութիւն նոցա յայտ առնէ՝ յորժամ ասիցէ եթէ նմանող եղեն Քրիստոսի. եւ յայն սակ իսկ միայն յետոյ քան զնոսս զայ անուն Հոգւոյն սրբոյ. եւ մի խղճիցես ընդ բանոս պարտէ սեբեօժաւ եւ πρօօքսուեյ երկր պոհուէ. քանզի միտք բանիցն ընդարձակ իմն էին առ հնովքն:

գարեական պաշտեմք, եւ երկիր պաղանեմք, մտօք եւ ճշմարտութեամբ ի պատուի ունիմք, եւ ամենայն ումեք՝ որ կամիցի ուսանել, որպէս ուսաքն՝ աննախանձ աւանդեմք:

Ի.

Սակայն ասիցէ որ եթէ ոմանք որ ի բունն եկին, դտան չարագործք: Օբազումս բազում անգամ պատժապարտս դատիք՝ յորժամ զվարսն քննիցէք զամբաստանելոցն. այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ զի այլք յառաջ քան զնոսս յանցաւորք դտան յատենի: Արդ համայն եւ մեք խոստովան լինիմք, թէ զոր օրինակ որք ի Յունաց միջն որ ինչ իւրաքանչիւր լաւ եւ բարի թուեցաւ՝ ուսուցին, միով վիղիստիոսն անուամբ միանգամայն անուանեալ կոչին, թէպէտ եւ կարծեօք հակառակք միմեանց իցեն, նոյնպէս եւ առ Մկոյնս՝ որք ենն եւ համարին իմաստունք, անուն յորջորջանաց հասարակաց է, զի քրիստոնեայք ամենեքին անուանին: Ուստի աղաչեմք քննել զգործս ամենեցուն՝ զորոց միանգամ առ ձեզ զրոյցս բերիցեն, որպէս զի որ յանցաւորն գտաւ՝ իբրեւ զապիրատ պատժեցի, այլ ոչ որպէս զքրիստոնեայ. ապա եթէ առանց յանցանաց որ զբացի, արձակեցի որպէս քրիստոնեայ ոչինչ իւրք վնասակար: Այլ ոչ վասն ամբաստանողացն աղաչեսցուք ինչ զձեզ, զի պատուհաս առնիցէք նոցա. քանզի շատ եւ բաւական է նոցա անզգամութիւն իւրեանց եւ այն՝ զի տղէտք են բարութեանց:

Լ.

Յայսմանէ ի միտ առջիք եթէ զայս ամենայն ի ձեր աղագս ասացաք. զի ի մեզ ապաստան էր յուրաստ լինել ի հարցանել մերում, սակայն կեալ բա-

նիւք ստուծեան ոչ կամիմք, քանզի յաւիտեանական եւ սուրբ կենաց ցանկացեալք՝ թեւակոխեմք բնակիլ ընդ Աստուծոյ ամենեցունցն Հօր եւ արարչի ամենայնի, եւ փութամք ի խոստովանութիւն, զի հաւանեալ եմք եւ հաւատամք եթէ հնար է այնմ ամենայնի հասանել՝ որոց միանգամ ցուցցեն արդեամբք Աստուծոյ, եթէ զնորա զհետ զնացին եւ ցանկացան բնակութեան ընդ նմա, ուր չիք հակառակութիւն չարութեան: Աւարդ զի կարճառօտա ասացուք, այնմ ակն ունիմք եւ սպասեմք զոր ուսաքն ի Վրիստոսէ եւ ուսուցանեմք: Սմին իմն նման ասէ Պղատովն եթէ ի Հռադամանութեայ եւ ի Մինովսէ պատժեցին չարագործք ի զնալ սոցա առ նոսա՜: Աւ մեք ասեմք եթէ նոյն անցք անցանկցեն, սակայն Վրիստոսիւ, եւ այն՝ նոցին իսկ մարմնոցն հանդերձ հողուղքն, ոյք եւ զյաւիտեանական տանջանստ անջեցին եւ ոչ եթէ հազարամեան միայն ժամանակ, որպէս նայն ասէ: Ապա եթէ անհաւատ ինչ որ կամ անհնարին զայս ասիցէ, մեր մոլորութիւնն եւ ոչ ինչ վնաս անտի այլում, մինչ չեւ դատեալ մեր արդեամբք ապիրատ ինչ ումեք գործեալ:

Թ.

Բայց եւ ոչ զոհիւք բազմօք եւ բոլորիւք ծաղկանց՝ պատուեմք զայնոսիկ, զորս մարդկան ստեղծեալ եւ կանգնեալ ի մեհեանս՝ աստուածս անուանեցին: Վանզի անշունչս զիտեմք զնոսա եւ մեռեալս եւ զի չունին զԱստուծոյ զկերպարանս. — զի ոչ եթէ այնպիսի կերպարանս համարիմք ունել Աստուծոյ, որպիսի ինչ ասեն ոմանք թէ առ նա զանձամբ առ ի պա-

1 Պղատ. ի Գորգիայն. Գիւրք Գրիգորի՝ հօր հաւատոց մերոց, Ի Գ: "զի պատիւ եւ թաւ ոտոյ ծառոց"

2 Այսպէս երբեմն եւ առ մեք նախքն որոցի բազմին Անահրատան արքայն Տրդատէս հրաման ասիր պարիսրէն, Ագաթ:

տիւ. — այլ զիւրաց չարաց որ երեւեցան՝ զանուանս եւ զկերպարանսն բարձեալ բերեն: Աւ զինչ պիտոյ իցէ զիտակացդ ասել թէ զնարդ զնիւթն ճարտարք յարդարիցեն, քանդակելովն եւ կարելովն եւ ձուլելովն եւ կոփելով. նա՛ բազում անգամ եւ յանարդ անօթոց՝ արուեստիւ զձեւն եւ եթ փոփոխեալ եւ յայլ իմն կերպարանս զիրսն ածեալ՝ աստուածս անուանեն: Չայս ոչ անմտութիւն միայն համարիմք, այլ եւ յԱստուծոյ իսկ ի թշնամանս. որոյ անպատում՝ փառք եւ կերպարանք են, զնա ի վերայ եղծանելի իրաց եւ դարմանովք կարօտելոց անուանել: Աւ զի նոցին արուեստադէտք խառնադնացք են եւ լի ամենայն չարեօք՝ զորս չէ ի դէպ թուել մի ըստ միջէ, զայն ճարտար զիտէք. եւ ընդ իւրեանց իսկ աղախնայան անկան՝ ոյք նոցին գործոց գործակիցք եւ վաստակակիցք էին: Ա՛վ շամշութեան մտաց, ասել թէ մարդք լիտիք զաստուածս կազմիցեն յերկրպագութիւն կամ յօրինիցեն փոփոխմամբ. եւ մեհենիցն, յորս կանգնեալ են՝ պահապանք նոյնպիսիք կայցեն, եւ չառնուն ի միտ զի անպատեհ է խորհել կամ ասել, եթէ աստուածոց մարդիկ կան պահապանք:

Ժ.

Աս եւ ոչ նիւթեղէն ինչ պատարագօք ի մարդկանէ կարօտ զԱստուած ուսաք, իբրու տեսանեմք՝ զի ինքն իսկ զամենայն տայ: Ուսեալ եմք եւ հաւանեալ հաւատամք եթէ նորքա եւ եթ ընդունելի են նմա՝ որ նորա լաւութեանցն նմանող լինին, զգաստութեանն եւ արդարութեանն եւ մարդասիրութեանն եւ որ այլ եւս ինչ ընտանի եւ սեպհական իցէ Աստուծոյ, ոչինչ ա-

1 ԅուշ առնէ զինքէ Ամասիս ձուլել ի պատկեր զից, որպէս արքայի Եգիպտացւոց, զոր ետ նա պատմէ Հերոդոտոս:

նունդրութեամբ անուանեալ : Աւ ուսեալ եմք եթէ նա զամենայն լաւ եւ բարի ստեղծ ի սկզբանէ յանարդ եւ յանկերպարան նիւթոյ վասն մարդկան, ոյք եթէ արժանի նորա կամաց զանձինս ցուցանիցին արդեանցն գործովք, զիտեմք զն արժանի լիցին ընդ նմա կեալ ընդ նմին թաղաւորեալք անսպականք եւ անչարչարականք : Օ՛ ի զոր օրինակ ի սկզբանէ չէին եւ արար զնոսա, նոյնպէս հաւատամք՝ զն որ զհաճոյսն նորա ընտրեցին, լիցին անեղծութեանն եւ նորին կենաց հաղորդութեան արժանաւորք : Ի սկզբանէն լինել եւ կալ՝ այն չէր ինչ մեր գործ. այլ զն երթիցուք զհետ հաճոյից նորա բանաւոր եւ մտաւոր զօրութեամբք զոր մեզն պարզեւեաց, ինքն թելադիր լինի եւ ի հաւատս ածէ զմեզ : Աւ վասն ամենայն մարդկան համարիմք զսոյն աւանդեալ, զն մի ումեք խափան զուցէ զայդ ամենայն ուսանիլոյ, այլ մանաւանդ ի նոյն յորդորել : Օ՛ ի զոր օրէնք մարդկեղէնք չմարթացին կատարել, զնոյն վճարէր աստուածեղէն Բանն, եթէ չհամբաւէին զմէնձ գեւք չարք բազում յանցանս ստութեան եւ անաստուածութեան, զորոց մեք ինչ ոչ զիտեմք, առեալ զօրաւիզն օգնականութեան վասն ամենայնի՝ զցանկութիւնն, որ չարն է եւ ազգի ազգի ի միում միում ի մարդկանէ :

ԺԱ.

Աւ դուք իբրեւ լեւք զն թաղաւորութեան ակն ունիմք մեք, յանդէպս կասկածէք եթէ մարդկեղէն ինչ ասիցեմք, ուր մեք զարքայութենէ, որ ընդ Աստուծոյ է խօսիմք, եւ այս յայտ անախ է զն յորժամ հարց եւ փորձ ի ձէնձ լինիցիմք, խոստովան լինիմք թէ քրիստոյնեայ եմք, թէպէտ եւ զխախցեմք եթէ խոստովանելեացն մահու պատիժ ի վերայ կայ : Օ՛ ի թէ մարդկեղէն թաղաւորութեան ակն ունէաք, յուրաստ

կայաք արդեւք զն մի կորնչիցիմք եւ ջանայաք թաքչել զն ակնկալութեանն հասանիցեմք : Բայց վասն զն յոյս մեր չէ յայժմուս՝ ոչէնչ ի սպանչացն զանդիտեմք եւ զն ամենայն իրօք կայ մնայ մեռանել :

ԺԲ.

Օրնականք եմք ձեզ եւ գործակիցք ի գործ խաղաղութեան առաւել քան զամենայն մարդիկ, որ զայսն ուսուցանեմք՝ եթէ անհնար է ծածկել յԱստուծոյ չարագործաց կամ ազատաց կամ նենգաւորաց կամ առաքինեաց եւ թէ իւրաքանչիւր ոք հասցէ ի պատիժս յաւիտենից կամ ի փրկութիւն ըստ արժանի գործոց իւրոց : Օ՛ ի եթէ զայդ ծանուցեալ էր ամենայն մարդկան, չնտրէր արդեւք զչարիս ոք առ սակաւ մի, զիտացեալ զն երթեալ հասցէ ի հուր յաւիտենիցն դատապարտութեան. այլ ամենայն իրօք ժուժկալ լինէր եւ առաքինութեամբ զանձն զարդարէր, զն որ յԱստուծոյ բարութիւնքն են հասանիցէ եւ ի տանջանացն զերծանիցի : Օ՛ ի ոչ եթէ վասն օրինայն եւ պատժոցն՝ որ ի ձէնձն եղեալ են, ջանան թաքչել անօրէնք, այլ զն զիտեն եթէ հնար է թաքչել եւ փախչել ի ձէնձ, քանզն մարդիկ էք, եւ վասն այնորիկ իսկ գործեն ասիրատս : Ապա եթէ ուսանէին եւ հաւանէին թէ անմարթ է ծածկել իմիք յԱստուծոյ, ոչ գործոց միայն այլ եւ խորհրոց, զոնեայ վասն պատժոցն որ ի վերայ կան՝ պարկեշտագոյնք լինէին : Օ՛ սոյն եւ դուք ընդ մեզ ասիցէք : Սակայն թուի իմն եթէ զանդիտիցէք, զուցէ ամենեքին ուղղագործք դատանիցին, եւ չեցէ ոք այլ եւս ի միջն զոր պատուհասիցէք. այլ այս դահճաց գործիցէ, եւ ոչ եթէ իշխանաց լաւաց : Հաւանեալ եմք եթէ այս ամենայն, որպէս վաղ ասացաք, ի զիւաց չարաց գործի, ոյք զոչ եւ պաշտօն խնդրեն յայն-

ցանկ՝ որ անմտութեան կեանս կեան: Այլ զձէնջ՝ որ բարեպաշտութեան եւ սիրոյ իմաստութեան պատկառկայք, ոչ ինչ դործ անմտութեան կասկածեմք: Ապա եթէ եւ դուք հանգոյն անմտացն՝ զսովորութիւն նախամեծար քան զճշմարտութիւն առնիցէք, արածլիք որում իմիք ձեռնհաս էք. ապաքէն եւ իշխանք՝ որ զկարծիս քան զճշմարտութիւն մեծարոյ համարին, այնչափ ինչ կարող են՝ որչափ աւագակք յանապատի: Այլ զն չէք յաջողելոց՝ զայն Բանն ցուցանէ, քան զոր չգիտեմք զոք լեալ իշխան առաւել մեծագոր եւ արդար յետ Աստուծոյ՝ որ զնայն ծնաւ: Օ՛ի զոր օրինակ զաղքատութիւն չժառանգել կամ զախտս կամ զանարդութիւն հայրենի՝ ամենեքին խորշին, այսպէս եւ զոր ինչ Բանն թելադրիցէ թէ չէ արժան ընարել, զայն չառնու յանձն ընարել որ հանձարեղն է: Օ՛այդ ասեմ՝ զն եթէ այս ամենայն անցք անցանելոց են՝ կանխադոյն պատմեաց վարդապետն մեր, եւ Աստուծոյ ամենեցունցն Հօրն եւ Տեառն Արդին եւ առաքեալ Յիսուս Քրիստոս, յորմէ եւ քրիստոնէսայն անուանեալ կոչիմք: Այսն այնորիկ եղեաք հաստատունք առ ամենայն զոր նայն ուսոյց, քանզի եւ արեւամբք իսկ երեւի լինել, զոր ինչ միանգամայն յառաջադոյնն ասաց եթէ լինիցին: Այլ այս Աստուծոյ դործ է՝ մինչ չեւ լեալ ինչ՝ ասել եւ այնպէս ի մէջ եկեալ երեւել ի լինելն՝ որպէս վաղն ասացաւ: Այլ արդ պարտ էր աստէն իսկ զազարել եւ չյաւելուլ ինչ ի բանս՝ զմտաւածեալ զն զայն եւեթ խնդրեմք՝ որ ինչ իրաւն եւ ճշմարիտ է: Այլ որովհետեւ գիտեմք եթէ չէ զիւրին զողիսն՝ որոց անգիտութեամբ զբաւեալ իցէ, վաղվազակի փոփոխել, լաւ այսպէս համարեցաք սակաւ ինչ յառաջինսն յաւելուլ, առ ի հաւանեցուցանելոյ զայնոսիկ՝ որ զճշմարտութիւն սիրեն, գիտելով չափ՝ եթէ

չէ ինչ անհնարին՝ յետ ճշմարտութեան ի մէջ գալոյ՝ լինել անհետ տղիտութեանն:

ԺԳ.

Այլ արդ ո՞ր յայնցանէ որ առողջ միտան ունին, ոչ խոստովան լինիցի եթէ անաստուածք չեմք՝ որ զամենայնի եւ զընաւի արարիչ պաշտեմք, եւ ոչ կարօտ զնա ասեմք արեւամբք եւ ձօնիւք եւ ճենձերօք, որպէս ուսաքն. այլ աղօթիցն եւ զօհութեան բանիւք յամենայն պատարագսն մեր, որչափ կար եւ զօրութիւն է, օրհնեմք զնա (այսպէս ուսեալք եթէ այն միայն նմին արժանի պատիւ է, եւ ոչ եթէ հրով ծախել զայն՝ որ ի նմանէ առ ի սնունդ արարաւ, այլ անձանց եւ կարօտելոց մատուցանել եւ նմին զօհացողք լեալ՝ իմաստութեամբ հանդէսս եւ երդս առ նա առաքել.) վասն արարչութեանն եւ դարմանոց առողջութեան. եւ վասն ազգի ազգի իրաց եւ օգոյն փոփոխմանց մատուցանեմք պաղատանս՝ հասանել միւսսանգամ յանեղձութիւն հաւատովք նորա: Յուցցուք եթէ յիրաւի պատուեմք զայն՝ որ այսր ամենայնի վարդապետ եկաց մեզ եւ ի սոյն իսկ ծնաւ՝ զՅիսուս Քրիստոս, ի խաչ ելեալ առ Պոնտացւով Պիղատոսիւ՝ որ եկաց վերահացու ի Հրէաստանի առ ժամանակօք Տիրերեայ կայսեր: Չնմանէ ուսաք թէ նորին իսկ Աստուծոյ ճշմարտի Արդի է եւ յերկրորդում տեղւոջ զնա ունիմք եւ զչողին մարդարեական յերրորդումն կարգի յիրաւի պատուեմք: Յայսմ վայրի յիմարութիւն մեզ դրեն՝ զն յետ անփոփոխականն եւ յաւիտենական Աստուծոյ եւ ամենեցունցն ծնողի՝ զերկրորդ տեղին ասեմք տալ մարդոյ ի խաչ ելելոյ. քանզի անդէտ են խորհրդոյն որ ի սմին կայ՝ վասն այնորիկ թելադիր լինիմք մեկնութեանն միտ զնել՝ զոր ընծայեցուցանեմք:

ԹԳ.

Նախ զայն իսկ ասեմք ձեզ՝ զոչոչ լինել գուցէ զեւք որ ի մէնջն հալածեցան, մնորեցուցանիցեն զձեզ եւ խոտորեցուցանիցեն մի ամենեւին ընթեռնուլ եւ ի միտ առնուլ զբանաս: — Զի գուն եղեալ ջանան ի ծառայութեան եւ ի հարկի ունել զձեզ, եւ մերթ յայտնութեամբք երազոց եւ մերթ կախարդացն աւրուեստիւ գրաւեն որսան զայնոսիկ՝ որ ոչինչ վասն անձանց փրկութեան ճգնիցին: — Այսպէս եւ մեք, յետ հաւատալոյ Բանին, հրաժարեցաք ի նոցանէ, եւ երթամք զհետ Աստուծոյ միայնոյ եւ անձնի ի ձեռն Արդւոյ նորա: Արք երբեմն ի պոռնկութիւն հարեալք հատեալք, արդ զգաստութեան եւեթ պատկառ կամք եւ որ զմոգութեան արուեստան ի կիր արկանէպք՝ բարւոյ եւ անձնին Աստուծոյ զանձինս նուիրեցաք. որ զպախրէի եւ զստացուածոց զշահս քան զամենայն ինչ առաւել համարէաք՝ այժմ եւ զոր ունիմքն ի հրապարակ ածեմք եւ ամենայն մարդոյ կարօտելոյ տամք բաժինս. որ զմիմեանս ատէպք եւ կոտորէաք եւ ընդ այլազգիան հաց խառն ոչ ուտէաք վասն այլ եւ այլն սովորութեանց՝ արդ յետ Վրիստոսի յայտնութեանն եղեաք հացակիցք եւ աղօթս վասն թշնամեաց առնեմք, եւ որ տարապարտուց ատեան զմեզ՝ ջանամք հաճել զնոսա, զի որ ըստ Վրիստոսի բարւոք խրատուցն կեանս կեան՝ զգեղեցիկ յոյն ունիցին զնոյնան ընդունելոյ ընդ մեզ յԱստուծոյ յամենեցունցն Տեառնէ: Այլ զի մի ճարտարմտութեամբ պատրել զձեզ կարծիցիմք՝ բարւոք թուեցաւ մեզ մինչ չեւ ի հանդէս իրացն մատուցեալ՝ սակաւ ինչ ի Վրիստոսի իսկ վարդապետութեանց ի մէջ բերել: Աւ ձեր գործ իցէ, որպէս հզօր թաղաւորաց քննել եթէ ճշմարիտ է ա-

մենայն՝ զոր ուսարն եւ ուսուցանեմք: Նորա բանքն համառօտ եւ կարճառօտ են. զի ոչ եթէ սովեստ էր նա, այլ զօրութիւն Աստուծոյ էր նորա բանն:

ԹԵ.

Արդ վասն զգաստութեան ասաց բայ այսպէս. Ար հայիցի ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ նմա, անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում առաջի Աստուծոյ. եւ, Աթէ ակն քո աջ զայթազղեցուցանէ զքեզ, հան զնա ի բաց. լաւ իցէ քեզ միականի մտանել յարքայութիւն երկնից քան երկուք աչօք երթալ ի հունն յաւիտենից¹. եւ, Ար զարձակեալն յայլմէ առնէ, շնաց. եւ, Ան ներքինիք՝ որ ի մարդկանէ եղեն ներքինիք, եւ են ներքինիք՝ որ ծնան այնպէս. եւ են ներքինիք՝ որ զանձինս իւրեանց արարին ներքինիս վասն արքայութեան երկնից. այլ ոչ ամենեքին այդմ բաւական են²: Աւ որպէս որ զերկուս ամուսնութիւնան առնեն մարդիկէն օրինօք³, մեղաւորք են առաջի մերոյ վարդապետին, նոյնպէս եւ որ ի կին մարդ հայիցի առ ի ցանկանալոյ նմա: Զի ոչ միայն որ գործովք շունն իցէ՝ ի բաց մերժի ի նմանէ, այլ եւ որ ի շնութիւն մտաբերիցէ. զի ոչ եթէ գործք եւեթ յայտնի են Աստուծոյ, այլ եւ խորհուրդք: Աւ բազումք՝ արք եւ կանայք վաթմնամենիք եւ եւթանանամենիք, որ ի մանկութենէ Վրիստոսի աշակերտեցան, կացին մնացին առանց սպականութեան: Աւ խոստանամ իսկ նոյնպիսիս յամենայն իսկ կարգէ մարդկանն ցուցանել: Աւ զի իսկ ասացից զանհամար բազմութենէն՝ որ յանառակութենէ դարձան եւ ուսան զայսոսիկ: զի ոչ եթէ զարդարս ինչ եւ զզգաստս յապաշխարութիւն կոչեաց

1 Մտթ. 1:
 2 — ԹԹ:
 3 Իմանայ Յուստինոս զերկրորդ լոյ ըստ օրինաց Հռոմոց:

Վրիստոս, այլ զամբարիշտոն եւ զխառնագնացս եւ զանիրաւս, եւ ասէր իսկ այսպէս. Ոչ եկի կոչել զարդարս, այլ զմեղաւորս յաստիարութիւն¹. զի կամի Հայրն երկնաւոր զդառնալ մեղաւորին եւ ոչ զպատիժս նորա: Իսկ վասն զամենեսեան սիրելոյ՝ ուսոցց այսպէս. Եթէ սիրիցէք զայնոսիկ՝ որ սիրենն զձեզ, զինչ աւելի առնէք. զի եւ պոռնիկք զնոյն գործեն. այլ ես ասեմ՝ ձեզ, աղօթս արարէք ի վերայ թշնամեաց ձերոց, սիրեցէք զատելիս ձեր, օրհնեցէք զանիծիչս ձեր եւ աղօթս արարէք ի վերայ նեղաց ձերոց²: Եւ վասն բաշխելոյ ի կարօտեալն եւ չառնելոյ ի պարծանս, զայս ինչ ասէր. Ամենայնի որ խնդրէ՞ տուք, եւ որ կամի փոխ առնուլ, մի դարձուցանէք զերեսս. զի եթէ տայք փոխ յորոց ակն ունիցիք առնուլ, զինչ աւելի առնէք. զնոյն եւ մաքսաւորք գործեն: Ելլ զուք մի դանձէք ձեզ դանձս յերկրի, ուր ցեց եւ ուտի՞՞ ապականեն եւ զողք ական հատանեն. այլ դանձեցէք ձեզ դանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց եւ ոչ ուտի՞՞ ապականեն. եւ, Օհնչ օգտիցի մարդ՝ եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր կորուսցէ, կամ զինչ տացէ փրկանս ընդ անձին իւրոյ. ապա դանձեցէք ձեզ դանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց եւ ոչ ուտի՞՞ ապականեն. եւ, Եղբրուք ազնիւք եւ զթածք, որպէս եւ Հայրն ձեր ազնիւ եւ զթած է, եւ զարեգակն իւր ծագէ ի վերայ մեղաւորաց, արդարոց եւ չարաց: Մի հոգայք թէ զինչ ուտիցէք, կամ զինչ զղենուցուք. ոչ ապաքէն լաւ էք դուք քան զգազանս, եւ Աստուած կերակրէ զնոսս. ապա մի հոգայք եթէ զինչ ուտիցէք կամ զինչ ազանիցիք. քանզի գիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր եթէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն. այլ խնդրեցէք զարքայութիւն երկնից եւ այդ ամենայն յաւելլի ձեզ.

1 Մտթ. Թ.

2 Մտթ. Ե. Գ. Զ.

զի ուր դանձն է, անդ եւ սիրտ մարդոյն եղիցի. եւ թէ, Մի առնիցէք զայդ ամենայն ի ցոյցս ինչ մարդկան, ապա թէ ոչ վարձս ոչ ընդունիցիք ի Հօրէն ձերմէ՞ որ յերկինսն է¹:

Ժ. Զ.

Իսկ վասն անոխակալն լինելոյ եւ ամենեցուն արբանեկելոյ եւ անցասուամն լինելոյ զոր ասացն այս ինչ է. Որ հարկանէ զծնօտ քո, մատո նմա եւ զմեան. եւ որ հանէ ի քէն զբաժնոն քո կամ զհանդերձ՝ մի արդելուր: Ամենայն որ բարկանայ՝ պարտաւոր լիցի ի հուրն: Որ տարասարհակ վարիցէ զքեզ մղոն մի, երթ ընդ նմա եւ երկուս: Եւսաւորեսցեն գործք ձեր բարիք առաջի մարդկան, զի որ տեսանեն՝ զարմացին ընդ Հայրն ձեր, որ յերկինս է²: Օհ չէ պարտ կալ հակառակ. եւ ոչ կամեցաւ նմանող մեզ չարացն լինել, այլ իրատ տայ համբերութեամբ եւ զգօնութեամբ՝ յամօթոյ եւ ի քարուականաց եւ ի չարեացն ցանկութենէ զամենեսեան ի բաց կարծել: Եւ զայս կարող եմք ցուցանել ի վերայ բազմաց՝ որ ի ձէնջ էին, զի իբրեւ բռուք եւ բռնաւորք էին, զարձան փոխեցան՝ ի պարտութիւն մասնեալք կամ զհաստատութիւն իւրեանց մերձաւորացն զիտելով եւ կամ զմտաւածեալ զչքնաղ համբերութիւն ընկերացն իւրեանց ի նեղութեան եւ ի զրկանս կամ զփորձ առեալ զվարուց այնոցիկ՝ ընդ որս կէին: Իսկ վասն ամենեսեան չերդիւրոյ եւ վասն ցանկ զճմարտութիւն խօսելոյ՝ այսպէս ետ պատուէր. Մի երդնուցուք ամենեսեան. այլ եղիցի ձեր այցոյն՝ այո, եւ ոչն՝ ոչ. եւ աւելին ի չարէն է²: Եւ թէ Աստուծոյ միայն պարտ եւ պատշաճ է երկիր պաղանել, այսպէս հաւանեցոց՝ ասելովն թէ.

1 Գ. Զ.

2 Մտթ. Ե.

751 39

Մեծ քան զամենայն պատուիրան այն է՝ Տեառն Աստուծոյ քում երկիր պագանիցես եւ զնա միայն պաշտեսցես յամենայն սրահ քումէ, յամենայն զօրութենէ քումէ. զՏէր՝ զայն որ ստեղծ զքեզ: Եւ յորժամ մատուցեալ ոմն ասէր. Վարդապետ բարի. պատասխանի ետ եւ ասէ. Չիք ոք բարի բայց մի Աստուած, որ արարն զամենայն: Իսկ որ ոչն կեան որպէս նայն ուսոցց, յայտ լիցի թէ չեն քրիստոնեայք այնպիսիքն, թէպէտ եւ լիզուաւ զՔրիստոսի վարդապետութիւն խօսիցին: Օ, ի ոչ եթէ որ ասենն միայն, այլ որոց եւ զգործն եւս վճարեն, ասէր՝ Հասանել ի փրկութիւն, քանզի ասաց իսկ այսպէս. Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս. Տէր, Տէր, մտցէ յարքայութիւն երկնից, այլ որ առնէ զկամն Հօր իմոյ՝ որ յերկինս է: Օ, ի որ լսէ ինձ եւ առնէ զբանս իմ, լսէ այնմ՝ որ առաքեացն զես: Բազումք ասացեն ցիս. Տէր, Տէր, ոչ յանուն քո կերպք եւ արբաք եւ զօրութիւնս արարաք. եւ յայնժամ ասացից ցնոսա. Երթայք յինէն ոք գործէքդ զանօրէնութիւն: Ենդ եղիցի լալ եւ կրճել ատամանց: Յայնժամ արդարքն ծագեսցին իբրեւ զարեգակն, եւ մեղաւորք երթիցեն ի հօւրն յաւիտենական: Վանզի բազումք եկեսցեն յանուն իմ զգեցեալ արտաքուստ զմորթ ոչխարաց եւ ի ներքոյ են զայլք յափշտակողք, ի գործոց նոցա ծանիջիք զնոսա: Ամենայն ծառ՝ որ ոչ առնէ պտուղ բարի, հատանի եւ ի հօւր արկանի¹: — Եւ ինդրեմք իսկ ի ձէնջ պատժել զայնոսիկ՝ ոք ոչ ըստ ուսման վարդապետութեան նորա կեանս կեան, այլ անուամբ լոկով քրիստոնեայք կոչին:

1 Մտթ. Ե. Մրկ. ԺԲ. ԳԿ. ԺԳ. Մտթ. ԺԳ.

ԺԻ.

Այլ եւ զհարկս եւ զբաժս յօժարագոյնս քան զամենեսին ջանամք տալ նոցա՝ զորս կացուցէք ի վերայ մեր, որպէս ուսարն ի նմանէ: Վանզի ընդ նոյն ժամանակս մատուցեալ առ նա ոմանց՝ հարցին ցնա, եթէ Պարտ է հարկս տալ կայսեր թէ ոչ. ետ պատասխանի՝ Ասացէք ինձ, գողջիք, զոյր պատկեր ունի զահեկանդ. եւ նոքա ասեն, Այսեր. եւ դարձեալ պատասխանի տայր նոցա. Տուք զկայսերն՝ կայսեր, եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ¹: Ուստի եւ Աստուծոյ միայն երկիր պագանեմք, եւ ձեզ յայլ եւս իրս ուրախութեամբ ի հարկի կամք եւ խոստովան լինիմք եթէ թագաւոր էք եւ մարդկան իշխանք, եւ աղօթս առնեմք զի թագաւորական զօրութեանն եւ զզգաստութեան միտան ունիցիք: Այլ թէպէտ աղօթս առնիցեմք, թէպէտ զամենայն յայտնութեամբ ի մէջ ածեալ կացուցանիցեմք, սակայն եւ այնպէս փոյթ ինչ զմէնջ չառնիցէք, այն չիցէ ինչ մեզ վրաս. զի հաւատամք, նա եւ հաւանեալ իսկ իցեմք եթէ ըստ արժանի գործոց իւրոց տացէ իւրաքանչիւր վրէժս յաւիտենիցն հրով եւ ըստ զօրութեանց՝ զոր ընկալաւ յԱստուծոյ համարս պահանջեսցի, որպէս յայտ արար Վրիստոս յորժամ ասացն. Որում շատն ետ Աստուած՝ առաւել եւս պահանջեսցի ի նմանէ²:

ԺԲ.

Հայեցարուք ի վախճան իւրաքանչիւր ի թագաւորաց՝ որ եղեն, զի զմահ՝ զհասարակաց ամենեցուն մեռան, եւ եթէ յանզգայութիւն արկանէր մահն՝ ապա ամենայն իսկ անօրինաց օգուտ էր: Այլ որովհե-

1 Մտթ. ԻԲ:

2 ԳԿ. ԺԲ:

տեւ զգայութիւնն տեւէ բաւէ յամենեսեան՝ որ եղեն, եւ պատիժ պատուհասի յաւիտեական կայ պահի, մի անփոյթ առնիցէք հաւանել եւ հաւատալ եթէ ճշմարիտ է այդ ամենայն: Աւ մեռելոցն ըղձութիւնք եւ հանդէս մանկուոյ չապականելոց՝ եւ մարդկեղէն ոգւոց կոչմունք եւ որ ի կախարդացն երազոցն առաքիչք² եւ առնթերակացք³ անուանին եւ այլ եւս ինչ գործք այնոցիկ՝ որ այնմ ամենայնի դիտակք են, հաւանեցուցեն զձեզ թէ եւ յետ մահու ի զգայութեան մնան ողիքն. եւ որք յոգւոց վախճանելոցն ըմբռնին եւ կործանին, զորս եւ դիւահասրս եւ մոլիս կոչեն ամենեքին. եւ որ կոչինն ի ձէնջ ըղձութիւնք Ամփիղոքեայ եւ Վովդոփեայ եւ Վիւթեայ եւ այլ ինչ որ սոցին նման իցէ. եւ մատենագրացն վարդապետութիւնք, Ամպելոկղեայ եւ Վիւթադորայ, Պղատոփնի եւ Սոկրատայ եւ որ ի Հոմերեայ խորափիանս՝ պատմի եւ իջանել Ողիւսեայ վան զնոսին տեսանելոյ, եւ այլոցն եւս բանք՝ որք նոցին նման խօսեցան: Աոցին հանդոյն ընկալչք եւ զմեզ, որ ոչ ինչ ընդհատ ի նոցանէ հաւատամք յԱստուած, մանաւանդ թէ եւ ակն եւս ունիմք առնուլ այսրէն զեւրաքանչիւր մարմինս՝ որ մեռանն եւ ի հող արկան. զի ասեմք եթէ յԱստուծոյ անհնար ինչ չեք:

ԺԹ.

Մարդոյ՝ որ խոկայցէ, զինչ քան զայն չաւատալի թուիցի, եթէ ի մարմնի չէաք եւ ասէր որ եթէ ի փոքուէ իմեքէ կաթէ մարդկեղէն սերմանն՝ մարթ է ոսկերաց, ներդից եւ մնոյ նկարեալ յօրինել, որպէս տեսանեմքս: Աւ արդ զիցուք զրեւոյնք՝ եթէ չէիք այդ-

1 Կարծէն հեթանոսք՝ եթէ որ բռնի կամ տարածամ մեռանիցին՝ չբաժանին ողիքն ի մարմնոցն:

2 Ὀνειροπομποί.

3 Πάρεδροι.

4 Βόθρος, Ողիւս. ԺԱ:

պիսի եւ ոչ յայդպիսեաց եւ ասէր որ ձեզ զսերմն մարդկեղէն ցուցեալ եւ զմարդոյ պատկեր ի նկարու, եւ հաստատէր՝ եթէ անդատին յայնմանէ ել եկաց այսպիսի ինչ, հաւատայլք արդեւք մինչ չեւ զարդիւնս իրացն տեսեալ: Ապաքէն ոչ որ ժտեսցի այնմ հաւառակել: Աւ արդ ըստ նմին օրինակի՝ վասն զի ոչ ուրեք տեսէք եթէ մեռեալ որ յարեաւ, զբաւեալ ունի զձեզ անհաւանութիւն: Այլ որպէս զառաջինն չհաւատայլք եթէ ի սակաւ կաթէ հնար իցէ մարդկան լինել, սակայն տեսանէք եղեալ, ըստ նմին օրինակի ածէք զմտաւ եթէ չէ ինչ անհնարին մարդկեղէն մարմնոց վարատելոցն եւ սփռելոց ընդ հող զօրէն սերմանեաց՝ յառնել ի ժամադիր ժամու հրամանաւ Աստուծոյ եւ զանապականութիւն զղենուլ: Վանդի որպիսի՝ ինչ զօրութիւն՝ արժանի Աստուծոյ համարեսցին, որք ասենն եթէ ի նոյն դառնայ ամենայն՝ ուստի եղեւն, եւ դարձեալ՝ զի եւ Աստուած իսկ այլ ինչ քան զայն չկարիցէ վճարել, զայն չմարթիմք ասել: Բայց զայս տեսանեմք՝ զի չէին հաւատալոց եթէ մարթ եւ հնար է այնպիսեացն կալ եւ լինել ի միջն՝ որպիսիս եւ յորպիսի իրաց զանձինս եւ զընաւ աշխարհ տեսանեն լեալ: Այսպէս իսկ ընկալաք եթէ լաւ է հաւատալ այնմ ամենայնի՝ որ ի բնութենէ մերմէ եւ ի մարդկանէ անհնարինք են, եւ ոչ իբրեւ զայսն անհաւատ գտանել: Վանդի դիտեմք զի մեր վարդապետն Յիսուս Վրիստոս ասէ. Անհնարինքն առ ի մարդկանէ, հնարաւորք են առ ի յԱստուծոյ՝. եւ, Մի երկնչեք յայնցանէ՝ որ սպանանեն զձեզ եւ աւելի ինչ չկարիցեն առնել. այլ երկերուք զուք առաւել յայնմանէ՝ որ կարող է զոգի եւ զմարմին կորուսանել եւ ի զեհեն արկանել²: Աւ զեհեանն տեղի ինչ է,

1 Մարթ. ԺԹ.

2 Մարթ. Ժ.

ուր պատժելոց են՝ որ կեանն ապիրատութեամբ եւ չհաւատան եթէ այս ամենայն ի զլուխ ելեալ կատարեսցի՝ զոր ուսոյցն Աստուած Վրիստոսիւ:

Ի.

Նա՛ եւ Սիրիւղղայն՝¹ եւ Աշտասպ՝² ասացին եւ թէ ամենայն ինչ ապականացու ծախեսցի հուրը եւ որ Ստոյիկեանքն փիղիսոփայք կոչին՝ ուսուցանեն եթէ եւ Աստուած իսկ ի գլխովին ի հուր անդր լուծցի, եւ թէ դարձեալ յարուցեալ կայցէ, ասեն, աշխարհս: Բայց մեք ազնուագոյն ինչ քան զփոփոխելիսս իմանամք զԱստուած զամենեցունց արարիչ եւ զհաստիչ: Իսկ արդ եթէ իւրք իւրք միաբանս փիղիսոփայիցն եւ ճարտարաց՝ որ ի ձէնջ պատուին, խօսիմք եւ իմն իմն ազնուագոյն քան զնոսա եւ Աստուծոյ պաշաճագոյն, եւ մեք միայն ցուցանեմք զհանդէս զբանիցն, ընդէր իսկ ամենեցուն յանիրաւի ատելի իցեմք: Օ՛ր յորժամ ասիցեմք եթէ զբնաւ Աստուած ած ի յարդ եւ ի

1 Սիրիւղղա խորհուրդ Աստուծոյ թարգմանի: Սովին անուամբ բազումք եղեն իղձք կանայք առ ժամանակօք հեթանոսաց, բայց առաւել հոյակապն ի նոցանէ այն է՝ որ Սիրիւթրիս Զոնիացւոց եւ ի Աուսիս խտաղիացւոց առնէր ըզձութիւնս եւ սա է որ զմատենսս իւր կամէր վաճառել Տարկուինեայ Ամբարտաւանի: Այլ բանք Յուստինեայ հային ի չորրորդ երգ Սիրիւղղականացն՝ զոր քրիստոնէի ուրումն երբայցեւոյ յօրինեալ է յառուրս Տիտոսի կայսեր՝ որպէս կարծի հաւանութեամբ մեծաւ: Ի սոսա յայտնի բանիւք զնէ իղձն եթէ հրայրեացք լինիցին:

2 Հիւստասպ կամ Աշտասպ բոտ մեզ ի Պարսկաց եւ յԱրաբացւոց անուանեալ կոչի այժմ کشتاپاشا Արշտասպ, եւ պատմի ի պատմագիրս նոցա եթէ իցէ ժամանակակից Չբաղաշտայ եւ զի

սրբեայ յտակեաց զկրօնս մոգուց եւ զանտի պաշտամունս պատկերաց փոխեաց յԱրուշան այն է ի մեհեան հրոյ: Բայց չէ յայտ եթէ ո՛րք էր սա, միթէ իցէ նա նոյն ընդ հօր Գարեհի կամ այլ ոմն մար յազգէ: Ի հեթանոսաց զանունս զայս յիշատակեն Հերուդոտոս եւ Քսենոփոն. ի հարց Յուստինոս, Աղեմէս աղերսանդրացի եւ Ղակտանտիոս եւ յաւելուն եթէ մարգարէ ոմն իցէ եւ մատենաբ նորա ի ձեռս ամենեցուն շփիցին: Առ հինս այսպիսի ինչ չիշատակէ որ թերեւս յառաջին դարս անդ յանուն Աշտասպայ յօրինեալ էր քրիստոնէից մատենան մարգարէութեանց քանդի գիտէին եթէ առ Պարսկօք էր սա այր երեւելի եւ իմաստուն: Չարմանէ պատմեն եւ Ամիլիանոս Մարկեղղինոս ի Գորդ, եւ Ագաթիոս ի Չերորդ դարու յետ Քրիստոսի:

զարդ եւ յօրինեաց, թուի թէ զՊղատոմնի ուսումն խօսիմք, եւ զՍտոյիկեանցն՝ իբրեւ ասեմք թէ հրով այրեսցի. եւ յորժամ ասիցեմք եթէ ի պատիժս են անօրինացն ողիք՝ որոց դոյ իսկ զգայութիւն յետ մահ հուն, իսկ լաւացն ողիք ազատք ի տանջանաց ի բարութեան կեան, թուի՛ թէ զնոյն ասիցեմք՝ զոր բանաստեղծքն եւ փիղիսոփայք ասացին: Յասեմք թէ չէ պարտ չէ արժան մարդկան՝ իրաց որ նուազագոյն եւ ի վայր քան զնոսա են, երկիր պագանել, զՄենանդրի զերգահանին ասեմք եւ զայնոցիկ՝ որ զնոյն բան խօսեցան, զի քան զկազմածն՝ մեծ զկազմիչն եւ զարուեստագործ համարեցան:

ԻԱ.

Իւր յորժամ մեք զՆանէն՝ որ առաջին ծնունդ է Աստուծոյ, ասեմք՝ եթէ առանց խառնակութեան՝ ծնաւ Յիսուս Վրիստոս՝ վարդապետն մեր, եւ նոյն խաչեցաւ եւ մեռաւ, եւ յարուցեալ համբարձաւ յերկինս, ոչ նոր ինչ յայնցանէ ի մէջ բերեմք՝ որք ի ձէնջն ճառին զՎիայ որդւոց: Աթէ քանի՛ որդիս համարին Վիայ մատենագիրք ձեր մեծարոյք, զիտէք զճերմէս՝ զբան թարգմանութեան եւ զամենեցուն վարդապետ. զԱսիղեպիոս՝ որ բժիշկն եկաց եւ ի փայլատականց հարեալ յերկինս վերացաւ. եւ զՎիոնիւսոս՝ որ յօշեցաւն, զճերակղէս՝ որ փախուցեալ ի վաստակոց՝ ի կրակ զանձն արկ եւ զՎիոսկուրեայսն՝ որ ի Ղետայ եղեն եւ զՊերսեւս՝ ի Վանայեայ, եւ զՆերդերոփոնտէս՝ որ ի մարդկանէ ծնաւ, զայն՝ որ ի Պեգասոս ձի հեծաւ. եւ զի՛ իսկ ասիցեմք զԱրիադնեայ եւ զնորին նմանեաց, զորոց ասենն եթէ յատուեղս փոխեցան. նա աւանիկ զինքնակալսն ձեր զվախ-

1 ἀνευ ἐπιμαθίας.

Ճանեալս միշտ խսկ անմահութեան արժանի համարեցարուք եւ ածէք եււ զայր մի ի մէջ որ տայ երգումն՝ թէ զԱյսր ետես յեա պրեղոյն ի խարուկէ անտի յերկինս երթեալ¹։ Եւ որպիսի ինչ զմիոյ միոյ յանուանելոց Վիայ որդւոց դործք պատմիցին, զայն չէ հարկ զիտակացն ճառել, բայց միայն զի յապահանութիւն եւ յերգումն ուսանելեացն այն ամենայն գրեցաւ. քանզի լաւ համարին ամենքին՝ նմանող նախանձաւոր աստուածոցն լինել։ Եւն անդր յառողջ մտաց պայտիսի ինչ վասն աստուածոցն խորհել, մինչեւ հաւատալ եւս թէ Վիոս ի զլիտովն, որ ամենեցուն առաջնորդ եւ ծնիչ է ըստ նոցա, հայրասպան գտաւ եւ ի հօրէ հայրասպանէ ծնաւ. եւ դարձեալ ի չարաց եւ յամբարից ցանկութեանց ի պարտութիւն մասնեալ առ Վանիմեդէս, եւ առ բազում կանայս երթեալ խարդաւանէր եւ նորին որդիք զնոյն ըստ նորին նմանութեան գործեցին։ Եւ յորպէս յառաջագոյնն ասացաք, զայս գեւք չարք գործեցին։ Եւ մեք ուսաք եթէ անմահք այնք լինիցին՝ որ սրբութեամբն եւ առաքինութեամբ մերձաւոր Աստուծոյ կեանս կեան, խսկ որ զանիրաւան գործեն եւ ոչ զան ի դարձ եւ ի փոփոխումն, հաւատամք թէ յաւիտենից հրովն պատժին։

Ի Բ.

Խսկ Արդին Աստուծոյ՝ որ Յիսուան անուանի, եթէ եւ դոյն եւս մարդ միայն լեալ էր, սակայն վասն իմաստութեանն արժանի էր Արդի Աստուծոյ զնա աւուանել. զի մարդկան եւ աստուածոց հայր կոչեն զԱստուած ամենայն մատենագիրք։ Եւ եթէ առանձինն իմն օրինակաւ եւ ոչ ըստ հասարակաց ծնրնդեան օրինակի ծնեալ զնա յԱստուծոյ ասիցեմք՝

1 Սուետոն ի վարս Ագոստեայ։

զՎանն Աստուծոյ, զայն որպէս կանխաւ ասացաք, հաւասար համարեալք այնոցիկ՝ որք զհերմէս բան հրեշտակութեան աստուծոյ անուանեցին։ Ապա եթէ զայն պատճառիցէ որ՝ թէ նա ի խաչ ել, եւ այն եւս հաւասար է անցից չարչարանաց՝ զոր կրեցին ըստ ձեզ Վիայ որդիք՝ զորոց յառաջագոյն յիշեցաք։ Վանզի զնոցանէ ոչ նման ինչ վիշտք մահուն, այլ ազգի ազգի չարչարանք պատմին, յայն սակս մի վասն առանձինն ինչ ազգի չարչարանացն՝ նուազագոյն ինչ զնա (զՔրիստոս) կարծիցէք։ Եւ յորպէս խոստացաքն, յառաջ մատուցեալ ճառիս, ցուցցուք թէ ազնուագոյն եւս է, մանաւանդ եւ ցուցեալ խսկ իցէ. զի որ առաւելագոյն որ է՝ ի գործոց անտի երեւի։ Ապա եթէ ի կուսէն ծնեալ պատմիցեմք, եւ զայս դուք ընդ Պրեսեայն հաւասար դրեսցէք։ Եւ յնու՝ զի ասեմք զկազս, զանդամալոյծս եւ զկոյրս ի ծնէ առողջացոյց եւ զմեռեալս յարոց, թուի իմն եթէ նմանս ինչ այնոցիկ որ զԱսկղեպեայն պատմին, խօսիմք¹։

Ի Գ.

Բայց զի եւ այն եւս ձեզ յայտ լեցի, եթէ զոր ինչ ասեմքն ուսեալ ի Քրիստոսէ եւ ի մարգարէիցն՝ որ յառաջ քան զնա եկին, նորին միայն ճշմարիտ են եւ երիցագոյն խսկ քան զամենեսին որ մատենագիրքն կացին, եւ զի ոչ եթէ յայն սակս ինչ պահանջեմք ընդունելի համարել զմեր բանս՝ վասն զի զնոյն խօսիմք զոր նորայն խօսեցան, այլ զի զճշմարտութիւն խօսիմք. եւ զի Յիսուս Քրիստոս միայն սեպհակաւութեամբ որդի ծնաւ յԱստուծոյ, այնու՝ զի Քան է նա նորա եւ անդրանիկ եւ զօրութիւն. եւ նորին կաւ-

1 Եւանդն սաստիկ ի ճշմարիտ բանչան նմանութիւնս հարել կրօնն զհեթանոսն յորդորելոյ, գտանել։ տայր Յուստինեայ պայտիսի նա.

մօք մարդ լեալ զայս ամենայն ուսոյց մեզ վասն մարդկեղէն ազգին նորոգութեան եւ դարձի, եւ զի մինչ չեւ նորա ընդ մարդկան իբրեւ մարդ երեւեալ, ոմանք կանխեալ, այսինքն դեւքն չարք՝ զորոց վերագոյն ասացաք, ի ձեռն վկասանաց իբրեւ իրս դիպեալս պատմէին, զոր ինչ սոքա առասպելաբկեալ խօսեցան, որպէս եւ հակառակ մեր բազում ինչ համբաւ չարեաց եւ ամպարշառութեան նիւթեցին, զորոց չէ որ վկայ եւ ընծայութիւն ինչ չէք: Օւայդ ի մէջ ածեալ ցուցցուք յանդիմանութեամբ:

ԻԳ.

Նախ զայն իսկ՝ զի թէպէտ եւ զնոյն խօսիցիմք զոր Յոյնքն խօսիցին, սակայն մեք միայն ատելի համարիմք վասն անուանն Քրիստոսի, եւ ոչինչ անիրաւ գործեալ՝ իբրեւ զյանցաւորս կոտորիմք, մինչ այլք այլուր ծառոց պաշտօն հարկանիցեն եւ զետոց եւ մկանց եւ կոց եւ տիտոանց եւ այլոց եւս բազմաց անասուն պաճարաց, նաեւ ոչ նոյն անասունք յամենեցունց պատուին, այլ՝ այլ իմն այլուր, որպէս զի ամենեքեան առ միմեամք համարեցին ամպարիշտք, քանզի ոչ զնոյն անասուն ամենեքին պաշտեն: Օրորմէ մեզ ստէպ մեզադիրն լինիք եթէ ոչ զնոյն աստուածս պաշտեմք զոր դուքն պաշտէք, եւ ոչ մեռելոցն նուէրս հեղումք կամ ձենձերս կամ պսակս ի պատկերսն եւ զոհս մատուցանեմք. դուք ինքնին քաջ զիտէք եթէ նոքին յոմանց աստուածք համարին, ի կիսոց գազանք եւ յայլոց զոհք:

ԻԵ.

Արկրորդ՝ զի որ պաշտէաքն երբեմն ըստ ամենայն մարդկան սովորութեան զՎիտնիւսոս Աեմեղեայ եւ զՎպողոն Վետիղեայ, ոյք որչափ ինչ ընդ կանայս

ի սէր արուաց կաթողինս գործեցին՝ ամաչեմ ասել. եւ զՊերսեփոնէ, եւ զՎփրոդիտէ՝ զչամչեալս յԱդովնիս, զորոց եւ զխորհուրդսն կատարէք. կամ զՎսկղեպիոս եւ կամ զայլս յաստուածոցն անուանելոց, արհամարհեցաք զոսա վասն Յիսուսի Քրիստոսի, թէպէտ եւ մահ եւս ի վերայ կայցէ, եւ Աստուծոյ զանձինս նուիրեցաք, որ անծինն եւ առանց կարեաց է. զորմէ ոչ այնպէս հաւատամք՝ եթէ առ Անտիոպէ՝ եկն եւ առ այլ եւս կանայս նորին նմանիս եւ կամ թէ ընդ Աանիմեղէս մոլեալ կողէր, կամ թէ ի կապանաց լուծաւ օղնականութեան հասեալ ի ձեռն Թետիղեայ հարիւրձեռնեան արամբն, կամ թէ ընդ այնր ի հոգս լեալ թէ վասն հարձին Քրիստիղայ Աքիղղեւս Թետեան զբազումս ի Յունաց անտի սատակիցէ¹. նա ոչորմիմք եւս ի նոսա՝ որ այնմ ամենայնի հաւատան, բայց զայնր պատճառս զդեւնս զիտեմք:

ԻԶ.

Արրորդ անգամ՝ զի յետ համբառնալոյն Քրիստոսի յերկինս ածին ի մէջ դեւք զարս զոմանս ի մարդկանէ՝ որք ասէին զանձանց եթէ աստուածք իցեն: Ոյք ոչ միայն ի ձէնջ չմերթեցան, այլ եւ պատուոյ արժանի համարեցան: Միմոյն ոմն՝ սամարացի յազգէ, ի Գիտտոնն աւանէ, որ առ Աղաւղեաւ կայսերք ազդեցութեամբ դիւաց առնէր զօրութիւնս մոգութեան արուեստիւ ի ձերում արքունական քաղաքին ի Հոովմ, աստուած համարեցաւ եւ պատկերաւ ի ձէնջ իբրեւ զաստուած պատուեցաւ: Այն պատկեր կանգնեցաւ ի Տիբերիս գետ ընդ մէջ երկուց կամրջացն եւ ունէր գիր հոռոմարէն այսպէս. Միմոյնի դէոյ սանկոոյ²: Աւ

1 Ոգիւս. Ա: պատմ. եւ Ս. Աիւրեղ երուսաղէս
 2 Simoni Deo sancto: Միմոնի մացի ի Առչմանն ընծայութեան աստուծոյ սրբոյ: Չայս այսպէս առեալ ի Յուստինեայ: Այլ ի կէս

զրեթէ ամենայն Մամարացիք եւ սակաւք ոմանք յայ-
 րոց աղգաց իբրեւ առաջին աստուած զնա խոստովա-
 նեալ երկիր պագաննն. եւ զՀեղինեայ ումեմնէ՝ որ
 ընդ նմա ընդ այն ժամանակս շրջէր եւ յառաջն ի բո-
 ղանոցին էր, ասնն թէ նորա առաջին խմաստութիւն
 էր: Աւ զՄենանդրեայ ումեմնէ զարձեալ շամրտա-
 ցւոյ ի Մասպարեստացւոց զեղջէ զիտեմք, Սիմնփնի ա-
 շակերտ լեալ՝ որ զօրութեամբ զիւաց ի քաղաքին Ան-
 աիոքացւոց զբաղումն յապուշ կրթէր ի ձեռն մոզու-
 թեան արուեստին, որ եւ հաւանեցուցանէր իսկ զա-
 շակերտեալսն եթէ ոչ մեռանիցին. եւ են այժմ ոմանք
 ի նորին աշակերտաց, որք զայն խոստովան լինին: Աւ
 Մարկիոնն ոմն Պոնտացի, որ զեռ եւս կայ ի միջի եւ
 ուսուցանէ որոց նմին հաւանին, այլ ոմն համարել
 Աստուած մեծ քան զարարիչն: Սա բազմաց յամե-
 նայն իսկ կարգէ մարդկան եւս խօսել հայհոյութիւնս
 զիւացն օգնականութեամբ եւ զամենայնի արարչագործ
 զԱստուած՝ ուրանալ եւ խոստովան լինել թէ այլ ոք,
 իբր զի մեծ քան զնա է, եւս մեծամեծս քան զնա
 գործեաց: Ամենքին՝ որ ի սոցանէ յառաջ եկին կո-
 չին քրիստոնեայք՝ որպէս ասացաքն. զոր օրինակ եւ
 որոց չեն նոյն կարծիք ընդ փիղիսոփայսն զանուն փիլի-
 սոփայութեանն առ հասարակ ունին: Այլ թէ զվատ-
 թարութեան գործսն զառասպելացն գործիցեն, զճրա-
 գին խափուցումն եւ զկտի խառնակութիւնսն եւ ըզ-
 մարդկեղէն մարմնոց զճաշն, մեք չգիտեմք. այլ այնմ
 տեղեակ եմք թէ ի ձէնջ չհալածին եւ չսպանանին:
 Այց մեր եղեալ զիր ընդդէմ ամենայն հերձուածոց որ
 եղեն, զոր թէ կամիցիք ընթեռնուլ՝ սացուք¹:

ԺՉ. դարու եւ արձան ինչ յաւե-
 րակաց միոյ ի կողեացն Տիբերիս
 գետոյ՝ որոյ էր զիր այսպէս. Se-
 moni Sancto Deo Fidio, այլովքն
 հանդերձ: Սանկոսն էր զիք ինչ Սա-

բինացւոց՝ որ իշխեր հաստատու-
 թեան դաշանց, ուստի եւ անունն:
 Թերեւս վրիպեցաւ սուրբ Ակայն
 առ անուանցն նմանութեան:
 1 Այս գիր այժմ չիք ի միջի:

ԻԻ.

Այլ մեք ուսաք մի զք հալածել եւ մի ամ-
 պարշտել, եւ թէ չար է ընկեցիկ առնել զճնունդան:
 Նախ զի գրեթէ զամենեսեան իսկ տեսանեմք ի պոռն-
 կութիւն վարեալ, ոչ միայն զաղջկունսն, այլ եւ զա-
 բուն եւս: Աւ զոր օրինակ զհնոցն պատմի եթէ ան-
 զեայս արջառոց կամ այծեաց կամ օրեաց կամ ձիոց
 արօտականաց բուծանէին, նոյնպէս այժմ՝ զմանկտի
 սնուցանեն, զի նոքիմք ի քարուականս եւեթ վարեա-
 ցին. ըստ նմին եւ կանանց եւ այրականանց¹ բազմու-
 թիւն եւ որոց զչասելիսն գործիցեն՝ առ ամենայն
 աղգս ի դոյն գործ անառակութեան կայ առ ձեռն:
 Աւ ի սոցանէ առնուք վարձս եւ հասս եւ հարկս,
 փոխանակ զի պարտ էր. անհետ առնել զնոսս ի ձերմէ
 բնակութենէ: Աւ ի վարելոց անտի նոքօք, դէպ լեցի
 ումեք՝ ի վերայ անաստուած եւ ամպարիշտ եւ ան-
 խառն պղծութեանն, եւ ընդ որդւոյն եւս, կամ ընդ
 աղգականի կամ ընդ եղբօրն անկանել: Աւ են՝ որ
 զիւրեանց որդիս եւ զամուսինսն ածեն ի պղծութիւն.
 եւ յայտնի իսկ ի շնականն լիտութիւն հատանին եւ
 ի մայրն զից զխորհուրդս իրացն հանեն, եւ առ ամե-
 նայն աստուածով յաստուածոցն՝ որք ի ձէնջն ա-
 նուանին, նկարի օձ՝ նշանակ մեծ եւ խորհուրդ: Աւ
 զոր ինչ դուք յայտնապէս կատարէք եւ մեծարէք,
 զայն ի մեղ կրթէք իբրեւ այն թէ մերժեալ հեռա-
 ցեալ իցէ ի մէնջ լոյսն աստուածեղէն: Այլ այն չէ
 ինչ մեզ վնաս, զի ոչ մի ինչ գործեալ է մեր յայս-
 պիսեաց, այլ նոցին վնասէ՝ որ գործենն եւ սուտ
 զմէնջ վկայեն:

1 ἀνοδογύτων.

ԻԲ.

Քանզի առաջնորդ դիւայն չարաց, օձ առ մեզ կոչի եւ սատանայ եւ բանասրկու, որպէս ի մերոց զրոց ուսանել մարթ է, եթէ ի խոյզ արկանիցէք: Յառաջագոյն յուշ արար վասն սորա Քրիստոս, եթէ ի հուրն առաքեսցի¹ հանդերձ զօրօք իւրովք եւ մարդկամբ՝ որ զնորա զհետ չոգան, եւ պատժեսցին յանսահմանական յաւիտեանսն: Քանզի եւ համբերութիւն Աստուծոյ՝ որով զայս ցայժմ ոչ արար, վասն ազգի մարդկան եղեւ. զի կանխաւ ծանուցեալ զիտէ զոմանց՝ եթէ ապաշխարութեամբ փրկեսցին, եւ զայս՝ որ եւ ծնեալ իսկ չեն: Աւ յառաջնումն իսկ մտաւոր արար զազգ մարդկան եւ ձեռնհաս ընտրել զձշմարտութիւն եւ առնել զբարութիւն, որպէս զի առանց պատասխանի տալոյ իցեն ամենայն մարդիկ առաջի Աստուծոյ, քանզի բանաւոր եւ մտաւոր ստեղծան: Այս թէ չհաւատայցէ ոք եթէ զնոցանէ հոգունի Աստուած, կամ ճարտարիցէ ասել թէ չիք իսկ Աստուած, կամ ասիցէ եթէ գոյ գոյ Աստուած, սակայն ընդ չարութիւն խնդայ, կամ թէ կայ մնայ ըստ նմանութեան քարի եւ թէ չիք առաքինութիւն եւ ոչ յոռութիւն, եւ կարծեօք եւեթ համարին մարդիկ զայս ամենայն բարի կամ չար, որ անհնարին ամբարշտութիւնն է եւ անիրաւութիւն:

ԻԲԹ.

Պարձեալ չառնեմք զնոսա ընկեցիկ, զի դուցէ մեռանիցի ոք ի նոցանէ մնացեալ անընկալ եւ այնպէս

¹ Համարէր Յուստինոս եւ այլք ոմանք ի հարցն հնոց եթէ դեւք հրով չպատժին միշեւ ցօրն վերջին: Այլ յայտ է եթէ դատա-

պարտեալ են դեւք ի դժոխս եւ են իսկ ի պատիժս ըստ վարդապետութեան Եկեղեցոյ սրբոյ:

լիցուք մարդասպանք: Այլ կամ զառաջինն չամուսնանամք եթէ ոչ վասն որդեակս սնուցանելոյ, կամ յորժամ հրաժարիմքն յամուսնութենէ՝ ի սպառ ժուժկալեմք: Աւ արդէն իսկ ոմն ի մերոցն առ հաւանեցուցանելոյ զձեզ եթէ չիք առ մեզ խորհուրդ ինչ գաղտնութեան կամ լիտի խառնակութիւն, մատուցեալ զիր առ Փեղեքս՝ վերակացու քաղաքին Աղեքսանդրացուց, աղաչէր հրաման տալ բժշկին կտրել զերկուորիսն իւր¹ քանզի այսպէս ասէին բժիշկք որ անդն կային, եթէ առանց վերակացուին հրամանի չիշխեն զայդ առնել: Իսկ իբրեւ չառ ամենեւին յանձրն Փեղեքս, կայր առանձինն պատանին² եւ շատանայր խղճիւ մտաց իւրոց եւ այնոցիկ՝ որ ընդ նմա համակամքն էին: Աւ ոչինչ անպատեհ համարեցաք յուշ առնել յայսմ վայրի եւ զԱնտինոյեայ³ որ արդ իսկ եկաց, եւ ամենեքին իբրեւ զԱստուած առ ահի սկսան պաշտել զնա, իբրեւ զիտէին թէ ո՞ ոք էր եւ ուստ ուստեք:

Լ.

Այլ զի մի ոք մեզ ընդգէմ գնիցէ եթէ զինչ խափան է, զի եւ որ ի ձէնջ Քրիստոսն ասի, մարդ ի մարդկանէ լեալ, մոգութեան արուեստիւ զզօրութիւնսն իցէ արարեալ՝ զորոց ասացաքն, եւ այնու

¹ Զայդ ի մջ բերէ Յուստինոս ոչ եթէ զի ցուցցէ եթէ արժան է յայնպիսի ինչ յանգնել, այլ զի յայտ լիցի թէ սրբափ խորչեցին քրիստոսիցայք ի պղծութեան գործոց:

² Կալ առանձինն, այսինքն չզուգեւ ընդ այլում: Այսպէս ի սոյն մտա եւ Աղեմէս աղեքսանդրացի ի Սարոմասն. Αὐξάν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποίησιν μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ. Φάουս երկնաւոր ստանայ իւր որ կայցէ մնայցէ առանձինն:

³ Անտինոս Բիւթանացի պա-

տանեակ գեղեցիկ, էր ի սիրելեաց Աղբիանեայ կայսեր: Ասեն թէ յետ Անտինոյեայ հեղձամահ զանձն առնելոյ ի Աեղոս գեա՝ Աղբիանոս առ ցաւոցն բռնութեան զպատկեր նորա յաստեղս տայր զնել մեհեանս, սեղանս եւ արձանս նմին կանգնէր եւ ի նորին յիշատակ շինէր զքաղաքն զԱնտինոս պողիս յաշխարհին Եգիպտացուց եւ ի նորա անուն ամոս տարեկանաց հաստատէր: Պաշտօն Անտինոյեայ տեւէր բաւէր մինչեւ ի Գրորդ դար:

կարծիս տուեալ թէ Աստուծոյ Արդի իցէ. աղէ հանդէս արարեալ ցուցցուք՝ ոչ եթէ ասելեացն ինչ հաւատալով, այլ որոց՝ մինչ չեւ լեալ էր ինչ մարգարէացան, ի հարկէ հաւանեալք. այնու՝ զի եւ աչօք իսկ որպէս կանխաւն ասացաւ, տեսաք եթէ եղին եւ լինին, որ մեծ եւ ճշմարիտ քան զամենայն ընծայութիւն եւ ի ձէնջ համարիցի, որպէս կարծեմք:

ԼԱ.

Եւ արդ մարդիկ ոմանք ի Հրէից անտի Աստուծոյ մարգարէք կացին, եւ նոքօք Հոգին մարգարէական յառաջագոյն քարոզեաց զլինելոցն մինչ չեւ լեալ էին. եւ ի Հրէիցն որ ըստ ժամանակին թաղաւորք կային, զմարգարէութիւնն՝ որպէս ինչ մարգարէքն խօսեցան եւ ի նոցունց իսկ բուն Աբրայեցւոց բարբառովն ի մատենան գրեցան, ստացան: Յորժամ Պտղմէոսն՝ արքայ Ագիպտացւոց զմատենադարանն կազմէր եւ զամենայն զմարդկան զիրս ժողովել ջանայր, ազգ լեալ նմա եւ վասն մարգարէութեանցս այտոցիկ, դեսպան առնէր առ Հերովդէս¹ որ յայնժամ Հրէից թագաւորէր եւ աղաչէր զգիրս մարգարէիցն առ ինքն յղել, եւ արքայ Հերովդէս՝ զգիրսն՝ որ նովին յառաջագոյն ճառելով երբայեցի բարբառովն գրեալ էին, առաքէր: Բայց քանզի չէր ոք Ագիպտացւոցն հմուտ գրելոցն ի նոսա, դարձեալ աղաչէր զնա առաքել արս՝ զի զնոյն գիրս շքեացեն ի Յունաց բարբառ: Եւ իբրեւ այն ի գլուխ եւ, կացին մնացին մատենանքն առ Ագիպտացիան մինչեւ ցայսօր եւ ամենայն ուրեք ունին զնոսա Հրեայքն, որք ընթեռնուլ ընթեռնուն՝ բայց ի վերայ մտաց բանիցն չկան, այլ

¹ Արիպեցաւ Յուստինոս կամ ի ժամանակագրութեան կամ յանուն:

առ թշնամիս հակառակորդս ունին զմեզ, եւ ըստ ձերում օրինակի սպանանեն եւ տանջեն՝ յորժամ կարողն են, որպէս եւ մարթէք իրազէկ լինել: Քանզի եւ ի հրէական պատերազմին՝ որ արդ ուրեմն, Բարքոքերաս Հրէից խակութեանն առաջնորդ, զքրիստոնեայս եւեթ յանհարին պատիժս ձգել հրամայէր, եթէ ոչ ուրանան զՅիսուս զՕծեալն եւ Հայհոյիցն: Եւ ի զիրս մարգարէիցն գտանեմք կանխագոյն քարոզեալ թէ դայ ծնանի նա ի կուսէ եւ հասանէ ի չափ արութեան, զամենայն ախոսս եւ զհիւանդութիւնս բժշկէ եւ զմեռեալս յարուցանէ, նախանձին ընդ նմա, անծանօթ լինին ի նմանէ եւ այնպէս ի խաչ ելանէ: Յիսուս՝ որ Օծեալ մեր է եւ մեռանի եւ յսոնէ եւ յերկինս վերանայ եւ է իսկ Արդի Աստուծոյ եւ կոչի, նոյնպէս եւ առաքին ի նմանն ոմանք յամենայն ազգս մարդկան քարոզել զայս ամենայն եւ հաւատան ի նա մանաւանդ որք ի հեթանոսացն են: Եւ եղեն զնմանն մարգարէութիւնք մինչ չեւ երեւեալ էր, երբեմն հինգ հազար ամօք յառաջ, երբեմն երկու հազար եւ դարձեալ՝ հազար, եւ է ուրեք զի ութ հարիւր ամօք յառաջ. քանզի ըստ փոխանակել ազգացն, այլ եւ այլ մարգարէք կացին:

ԼԲ.

Երդ Մովսէս՝ առաջին ի մարգարէիցն կացեալ, ասէ այսպէս ցրանս ապաստան. Մի պակասեաց իշխան ի Յուդայ եւ մի պետ յերանաց նորա, մինչեւ եկեացէ նա՝ որում կայն եւ պահի, եւ նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց: Ապակեցէ զորթոյ զյաւանակ իւր, լուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր¹: Եւ արդ

¹ Ծննդ. խթ:

ձեր գործ լիցի ճշգրիտ քննել եւ ուսանել եթէ մինչեւ ցերբ էր իշխան եւ թագաւոր ի Հրեայսն՝ նոցին սեպհական: Յայտ է թէ մինչեւ ի յայտնութիւն Յիսուսի Վրիստոսի՝ որ մեր վարդապետ է եւ մեկնիչ վարդապետութեանց ծածկելոց, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ ի մարգարէականն Հոգւոյ սրբոյ Աստուծոյ ի ձեռն Մովսիսի. Այս պակասեցէ իշխան ի Հրէից՝ մինչեւ եկեսցէ նա, որում հանդերձեալ է թագաւորութիւն: Վանդի Յուդա Հրէիցն նահապետ էր, յուժեւ անուն իսկ ընկալան կոչել Յուդայականս: Աւ դուք յետ նորա յայտնութեանն եւ Հրէիցն թագաւորէք եւ զամենայն երկիր նոցա ընդ ձեռամբ նուաճեալ ունիք: Այն զի ասէ՝ Աս է ակնկալութիւն հեթանոսաց՝ նշանակէ եթէ յամենայն ազգաց ակն կալեալ սպասեցեն միւսանգամ դալստեան նորա. զոր եւ աչօք մարթ է ձեզ տեսանել եւ յարդեանցն հաւանել. քանզի յամենայն ազգաց մարդկանէ յուսան յայն՝ որ ի Հրէաստանի ի խաչ ել, եւ յետ նորա իսկ եւ իսկ վաղ վաղակի պարտեալ ձեռս ետ ի ձեզ աշխարհն Հրէից: Աւ այն թէ՛ Ասպեսցէ զորթոյ զյաւանակ իւր եւ լուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր, նշանակ յայտարար էր ամենայնի որ ընդ Վրիստոսն անցանելոց էր եւ կամ ի նմանէն գործելոց: Վանդի կայր յաւանակ մի իշոյ ի մուտս գեղջն կապեալ զորթոյ, զոր հրամայեաց ծանօթիցն բերել առ նա եւ իրբեւ ածին՝ ել նստաւ ի վերայ եւ եմուտ յԱրուսաղէմ, ուր տաճարն մեծ Հրէիցն էր. որ յետոյ ուրեմն առ ձեւք ի հիմանց բրեալ քակեցաւ, եւ յետ այսր ամենայնի խաչեցաւ, զի մնացորդ մարգարէութեանն ի գլուխ ելեալ կատարեսցի. զի զոր ասէն թէ՛ Առաջի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր, կանխաւ իմն պատմելոյ է զարչարանսն զոր չարչարելոց էր՝ սրբել արեամբ

զայնոսիկ որ ի նա հաւատան: Վանդի այն՝ որ հանդերձն կոչի յաստուածեղէն Հոգւոյն մարգարէիւն՝ են մարդիկն, որ ի նա հաւատան, յորս բնակեալ է որ առ Աստուծոյ սերմն է բանն: Այն զի ասի արիւն խաղողոյ՝ յայտ իմն առնէ, եթէ ունել ունի արիւն տեսանելի, սակայն ոչ եթէ ի մարդկեղէն սերմանէ, այլ յաստուածականն զօրութենէ: Իսկ առաջին յետ¹ ամենեցունց Հօրն եւ Տեառն Աստուծոյ զօրութիւն եւ Որդին՝ Բանն է: Աթէ զխորդ մարմնացաւ եւ եղև մարդ, զայն տեսցուք առյապա: Օ՛ի զոր օրինակ զարիւն որթոյ ոչ մարդ արար, այլ Աստուած, նոյնպէս եւ այս նշանակ էր եթէ ոչ ի մարդկեղէն սերմանէ լինելոց էր արիւն, այլ յԱստուծոյ զօրութենէն, որպէս յառաջն ասացաք: Աւ Ասայի, այլ ոմն մարգարէ, զնոյն այլովք բանիւք մարգարէանայ, ասէ այսպէս. Ծագեսցէ ասող ի Յակովբայ եւ ելցէ ծաղիկ յարմատոյն Յեսուայ. եւ ի բազուկ նորա հեթանոսք յուսանցին²: Ծագեցաւ ասող լուսաւոր եւ ել ծաղիկ յարմատոյ անտի Յեսուայ՝ Վրիստոսդ. զի ի կուսէ անտի ի զաւակէն Յակորու՝ որ հայրն էր Յուդայի, ծանուցելոյ Հրէիցն նահապետի, ծնաւ զօրութեամբն Աստուծոյ: Աւ Յեսուէ ըստ պատգամին նահապետ եղև, իսկ Յակորայ եւ Յուդայի ըստ կարգի ծննդոցն՝ որդի:

ԼԳ.

Աւ զարձեալ՝ լուսարուք զխորդ ցբանս իսկ ապաստան՝ եղև զնմանէ մարգարէութիւն ի ձեռն Ասայեայ թէ ի կուսէն ծնանելոց է. ասէ այսպէս. Ահա կոյս յղացի եւ կոչեցեն զանուն նորա՝ Ինչ Բեզ Ապուսաթ³: Օ՛ի որ ինչ անհաւատ եւ անհնարին թուէր

1 Յեռն ոչ եթէ բնութեան Հօր
եւ Որդւոյ, այլ կորի՛ն անհասարակ
Թեանց նոցա անկ է: 2 Թիւք ԻԳ. Ես. ԺԱ:
3 Հէբբ. ܕܢܘܢܩܘܝܢ Եմանուէզ,
Ես. Ե:

ի մարդկանէ լինել, զնոցանէ յառաջագոյն նշանակեալ յայտ արար մարգարէական Հոգւոյն եթէ լինելոց են. զի յորժամ լինիցին՝ մի ոք անհաւատ գտանիցի, այլ վասն կանխաւն ասելոյն՝ հաւատասցեն: Բայց զի մի ոմանց զմիտս մարգարէութեանն չիմացեալ՝ զնոյն մեզ մեղադրիցեն, զոր պուետացն մեղադրէաք, յորժամ ասէին եթէ առ տենչանս՝ առ կանայս եկն Վիտս, յայն սակս ջանասցուք մեկնագոյն եւս զբանսն գործել: Եւ արդ՝ այն թէ Ահա կոյս յղասցի՝ նշանակէ կուսին առւանց մերձաւորութեան յղանալ. զի եթէ մերձենայր ոք ի նա, այնուհետեւ կոյս իսկ չէր: Այլ զօրութիւն Աստուծոյ էջ ի կոյսն եւ հովանի եղեւ նմա եւ արար յղև՝ մինչ դեռ կոյսն էր: Եւ որ առաքեցաւն ի նմին ժամանակի առ կոյսն՝ Աստուծոյ հրեշտակն՝ աւետարանէր նմա, ասէ. Ահա յղասջիր ի Հոգւոյն սրբոյ եւ ծնցիս որդի, եւ Արդի Բարձրելոյ անուանեսցի եւ կոչեսցես զանուն նորա Յիսուս. զի նա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց¹. որպէս եւ նոքա կանխաւ ծանուցին՝ որ զամենայն ինչ զՖրիչին մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի ուսուցին, եւ սոցա հաւատամք. քանզի Ասայեալ՝ զորմէ վերագոյն յայտ արարաք, Հոգին մարգարէական ասաց իսկ զնմանէ թէ ծնցի, որպէս յառաջագոյնն յիշեցաք: Երդ հոգի եւ զօրութիւն Աստուծոյ՝ զայլ ոք չէ օրէն իմանալ բայց ըզբանն, որ եւ Աստուծոյ անդրանիկ է. զայդ Մովսէս, զորմէ յառաջն ճառեցաւ, նշանակեալ ծանոց: Սոյն էջ ի կոյսն եւ հովանի եղեւ. ոչ եթէ մերձաւորութեամբ այլ զօրութեամբ՝ ետ նմա յղանալ: Եւ Յիսուսն անուն Արրայեցւոց բարբառովն՝ յունարէն Մովսէր յայտ առնէ, կոչի եւ հայերէն Ֆրիչ. ուստի եւ հրեշտակն ասէր ցկոյսն. Եւ կոչեսցես զանուն նորա

Յիսուս, զինա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց: Եւ զի որ մարգարէացանն ոչ յայլմէ ումեքէ կրեալ խօսեցան բայց եթէ յաստուածականն Բանէ, զայդ եւ դուք՝ որպէս կարծեմ, ասիցէք:

ԼԳ.

Եւ եթէ յորում վայրի ծնանելոց էր, լուարուք որպէս այլ ոք մարգարէ՝ Միքիա կանխաւ ասէ, եւ ասէ իսկ այսպէս զսոյն գոյն. Եւ դու Բեթղահէմ, երկիր Յուդայ՝ ոչ ինչ կրտսեր ես յիշխանս Յուդայ. զի ի քէն ելցէ իշխան՝ որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ¹: Աւան ինչ է յերկրին Հրէաստանի, հեռի Արուսաղեմէ երեսուն եւ հինգ վաւանօք, յորում ծնաւ Յիսուս Վրիստոս, որպէս եւ ուսանել կարող էք յազգահամարէն՝ որ առ Վիւրենեալ եղեւ, ձերով առաջին դատաւորաւ Հրէաստանեայց:

ԼԵ.

Եւ եթէ զիսրդ յետ ծննդեանն թաքչելոց էր Վրիստոս յայլոց մարդկանէ մինչեւ ի հասակ արութեանն, որպէս եւ եղեւն իսկ, լուարուք որ մարգարէութիւնք են զայնմանէ, եւ է այսպիսի ինչ. Մանուէլ ծնաւ մեզ եւ որդի տուաւ մեզ, եւ իշխանութիւն իւր ի վերայ ուսոց իւրոց². յայտ արարեալ զզօրութենէ խաչին, յոր իբրեւ ել առ զուսովք իւրովք, որպէս յառաջ մատուցեալ ճշմարտագոյնս ցուցցի: Եւ դարձեալ նոյն մարգարէ Ասայի կրեալ Աստուծոյ՝ մարգարէականն Հոգւով ասէ. Չգեցի զձեռն իմ ի ժողովուրդ անհաւան եւ հակառակող, որ երթային ի ճանապարհ անբարի. արդ խնդրեն յինէն իրաւունս եւ համարձակին մերձենալ առ Աստուած³:

Եւ միւսանդամ՝ այլովք բանիւք պատգամաց միւսով մարդարէիւ ասէ. Նորա ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ, եւ ի վերայ պատմուծանի իմոյ վիճակս արկանէին¹: Զի Վաս թիթ արքայ եւ մարգարէ՝ որ զայն ասէ, ոչ ինչ այսպիսի կրեաց: Եւ Յիսուս Վրիստոս տարածեաց զձեռս իւր՝ յորժամ խաչեցան ի Հրէից՝ որ հակառակէին նմա եւ ասէին եթէ չէ նա Վրիստոսն, եւ զի, որպէս մարգարէն ասէ, ընդ քարչ ածեալ կացուցին զնա յատենի եւ ասէին. Վաստ արա մեզ: Իսկ այն թէ ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ, պատմուծիւն իմն էր բեւեռացն՝ զոր ի ձեռսն եւ յոտսն հարին. եւ յետ ի խաչն հանելոյ՝ արկանէին վիճակս ի վերայ պատմուծանի նորա եւ բաժանէին յւրեանս խաչահանուէրն: Եւ զի այս ամենայն ի դուռս ել՝ մարթէք ուսանել յարձանագրացն՝ որ եղեն առ Պոնտացուոցն Պիղատոսիւ: Եւ զի յայնուժեամբ մարգարէացեալ էր եթէ նստեալ ի վերայ յաւանակի իշոյ մտանելոց էր յարուսողէմ, զայլոյ մարգարէի զՊոփոնեայ զմարգարէութեան բանսն յանդիման արասցուք. եւ է այս ինչ. Ուրախ լեր յոյժ գուտար Սիւլնի, խնդա գուտար Նրուսողեմի. ահա թաղաւոր քո զայ առ քեզ, հեզ եւ հեծեալ ի վերայ իշոյ եւ յաւանակի տրմղի կրմղե²:

ԼԳ.

Յորժամ լսիցէք զբանս մարգարէիցն, զի իբրեւ յերեսաց ուրուք ասիցին, մի համարիցիք ի նոցունց իսկ յորս շնչումն եղեւ՝ խօսեցեալ. այլ յաստուածեղէն Բանէն՝ որ զնոսայն շարժէր: Զի մերթ որպէս յառաջագոյն աւետեալ զլինելոցն պատմէ. մերթ իբ-

1 Սղմ. ԻԼ:

2 Ոչ եթէ Պոփոնեայ այլ Չաբարեայ են բանքդ: — Թ:

րեւ յերեսաց Աստուծոյ ամենեցունցն Տեառն եւ Հօր բարբառի. եւ երբեմն ի դէմն Վրիստոսի եւ երբեմն առեալ զերեսս ժողովուրցն՝ որ պատասխանի տայցեն Տեառն կամ Հօր նորա. որպիսի ինչ եւ ի ձեր մասեւագիրսն է տեսանել. զի թէպէտ եւ մին զամենայն զրիցէ, սակայն զբազմաց ընդ միմեանս խօսելոց զդէմն ի մէջ բերէ: Վանզի զայդ շառին ի միտ, որ զգիրս մարգարէիցն ի ձեռին ունին Հրեայքն եւ ոչ յայնժամ ինչ ծանեան զՎրիստոս՝ յորժամ եկն երեւեցաւ. այլ եւ զմեզ ասեան, զի ասեմքն եթէ եկեալ իսկ է, եւ՝ որպէս վաղն քարոզեցաւ, ի խաչ ելեալ:

ԼԿ.

Եւ զի այս եւս յայտնի լիցի ձեզ. ահաւարիկ յերեսաց Հօր ի ձեռն յառաջագոյն ճառելոյ մարգարէին Ասայեայ ասացան բանքդ թէ. Կանեաւ եզն զտացիչ իւր եւ էշ զմուր անտոն իւրոյ, եւ Խարայէզ զիս ոչ ծանեաւ, եւ ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ: Վայ ազգին մեղաւորի, ժողովուրդ որ լի է մեղքք, սերմն ժանտ, որգիք անօրէնք թողէք զՏէր¹: Եւ զարձեալ այլուր, յորժամ նայն մարգարէ նոյն գունակ ի դիմաց Հօր ասիցէ. Որպիսի տուն շինեցէք ինձ, ասէ Տէր. երկինք աթոռ իմ են եւ երկիր պատուանդան ոտից իմոց²: Վարձեալ այլ ուրեք. Զամաղղուխս ձեր եւ զշարաթս ձեր ասեաց անձն իմ. եւ զօրն մեծ պահոց եւ զբասարկութիւնս ոչ առնում յանձն. եւ ոչ թէ գայցէք յանդիման լինել ինձ՝ լուայց ձեզ. ձեռք ձեր լի են արեամբ: Եթէ մատուցանիցէք ինձ նաշիհ եւ զոհս, պիղծ են ինձ. զճարպս գառանց եւ զարիւն ցլուց ոչ կամիմ. զի ո՞վ խնդրեաց զայսպիսիս ի ձեռաց ձերոց³. այլ լոյժ զկրն-

1 Ես. Լ:

2 Ես. ԿԶ:

3 Ես. Լ:

Ճիւնն անիրաւութեան եւ զամենայն մուրհակս բռնութեան պատուեա. զանանկն եւ զմերկն զգեցուցանիջեր. բրդեա քաղցելոյ զհաց քո¹: Ապա կարէք ի միտ առնուլ թէ որպիսի ինչ ուսուցեալ իցէ յԱստուծոյ ի ձեռն մարգարէիցն:

ԼԶ.

Իսկ յորժամ յերեսաց Վրիստոսի խօսիցի մարգարէական Հողին, այսպէս բարբառի. Չգեցի զձեռն իմ առ ժողովուրդն անհաւան եւ հակառակող, որ զնային զձանապարհ որ ոչ էր բարւոք՝ եւ դարձեալ. Զթիկունս իմ ետու ի հարուածս եւ զճուտս իմ յապտակս եւ զերեսս իմ ոչ դարձուցի յամօթոյ ընդ երեսս թքանելոյ. եւ Տէր եղեւ իմ օգնական վասն այնորիկ ոչ ամաչեցի, այլ արարի զդէմն իմ իրրեւ զվէմ հաստատուն²: Աւ դարձեալ յորժամ ասիցէ. Նոքա ի վերայ պատմուճանի իմոյ վեճակս արկանէին, եւ ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ: Աս ննջեցի եւ ի քուն եղէ, զարթեայ. զե Տէր ընդունելի իմ է³: Աւ դարձեալ իրրեւ ասիցէ. Խօսէին շրթամբք եւ շարժէին զգլուխս իւրեանց եւ ասէին. Փրկեսցէ զանձն իւր: Աւ թէ այս ամենայն անցք ի Հրէից ընդ Վրիստոս անցին, այնմ կարող էք ի վերայ կալ, զե յորժամ ի խաչ ելեալ էր բանային եւ փակէին զշրթունս եւ շարժէին զգլուխս եւ ասէին. Ար զմեռեալսն յարոյց, ապրեցուցէ զանձն⁵:

ԼԹ.

Յորժամ իրրեւ մարգարէանալով իմն զհանդերձելոցն պատմիցէ Հողին մարգարէական, զայն ձեւ

1 Ես. ԾԸ:
2 Ես. ԾԹ:
3 Սղմ. Գ:

4 Սղմ. ԻԱ:
5 Մտթ. ԻԷ:

բարբառի. Զի ի Սիոնէ ելցեն օրէնք եւ բան Տեառն յԱրուսազեմէ եւ դատեսցի ի մէջ հեթանոսաց, եւ յանդիմանեսցէ զժողովուրդս բազումս: Աւ ձուլեսցեն զուսերս իւրեանց ի խոփս եւ զուլինս իւրեանց ի մանգաղս. եւ ոչ առնուցու ազգ յազգի վերայ սուր եւ ոչ եւս ուսանիցին տալ պատերազմ¹: Աւ զե այսպէս իսկ եղեւ, այնմ հաւանել կարող էք. զե յԱրուսազեմէ արք թուով երկոտասան ելին ընդ աշխարհ, եւ այն՝ տգէտք, որ խօսել անգամ չկարէին. այլ Աստուծոյ զօրութեամբն վկայեցին ամենայն ազգի մարդկան եթէ առաքեցան ի Վրիստոսէ ուսուցանել ամենեցուն զԱստուծոյ զբանն: Աւ որ երբեմն զմեանս կոտորէաք, ոչ միայն ընդ թշնամիս չպատերազմիմք, այլ եւ վասն սուտ իսկ չվկայելոյ եւ չխաբելոյ զայնտիկ որ հարցանենն, մտադեւր մեռանիմք զՎրիստոս խոստովանելով: Զի մարթ էր մեզ զբանն թէ՛

ԵՐԻՌԻՒՐ ԼԵԶՈՒՆ ԱՅԼ ԱՆԵՐԳՈՒՄՆ ԵՆ ՄԻՏՔ²

Ի դոյն առնուլ. բայց ծանականաց իրք էին, եթէ որք ձեզն երգմնի եղեն եւ գրեցան ի զինուորութիւն, քան զանձանց կեանս եւ զհայր եւ զմայր եւ զհայրենի աշխարհ եւ զհամօրէն իսկ զընտանիսն՝ զխոստումն առ ձեզ հաստատուն ունիցին, թէպէտ եւ ոչինչ անեղծական կարող էք նոցա հատուցանել. մեք որ անեղծութեանն ցանկամք՝ չլինիցիմք ժուժկալ ամենայնի, զե զցանկալինս յայնմանէ՝ որ կարողն է տալ, առնուցումք:

1 Ես. Բ:
2 Ի Հիւպոթիւտոսն գրոց էւրիպիեայ առնու Յուստինոս, որպէս հաւանութեան է, գոր կեկերոն ի վերջ կոյս Գ. գրոց Պատշաճիցն այսպէս հանէ ի Հուովմայեցւոց լեզու. Jurata lingua animum iniuratum gero.

խ.

Լուարուք, զեւրդ եւ վասն այնոցիկ՝ որ զվարդապետութիւն նորա քարոզեցին եւ զայսնութենէն պատմեցին, կանխաւ ճառեցաւ, յորժամ մարգարէն եւ թագաւորն՝ զորմէ յառաջագոյն յիշատակեցաք, ասէր մարգարէական Հոգւովն թէ՛ Օր աւուր բղխէ զբան, եւ զիշեր զիշերի ցուցանէ զգիտութիւն: Աչ են բանք եւ ոչ են խօսք՝ որոց ոչ լին ձայնք նոցա: Բնդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա եւ մինչեւ ի ծագս աշխարհի են խօսք նոցա: Յարեւու եհար զխորան իւր, եւ ինքն որպէս փեսայ զե երանէ յառազաստէ իւրմէ, եւ ցնծայ նա որպէս սկայ յընթանալ զճանապարհս իւր՝: Ի սոյնս եւ զայլս եւս ի բանից մարգարէութեան նորին իսկ Վաւթի յաւելուլ բարութք եւ ի դէպ համարեցաք. յորոց ըմբոն է ուսանել ձեզ եթէ որպիսի վարս խրատ ապցէ մարդկան ունել Հոգին մարգարէական. եւ որպէս պատմիցէ թէ ժողովեցան ի միասին վասն Վրիտանոսի Հերովդէս՝ արքայ Հրէից եւ նորին իսկ Հրեայք եւ Պիղատոս, որ ի ձենջ վերակացու կարգեալ էր նոցա, հանդերձ իւրովք զօրականօքն. եւ զի հաւատալոց են ի նա ամենայն ազգք մարդկան. եւ զի զնա Որդի կոչէ Աստուած եւ խոստանայ խոնարհեցուցանել ընդ նովաւ զամենայն թշնամիս նորա. եւ թէ որպէս դեւք ջանան, որչափ ինչ կարեն՝ խոյս տալ յիշխանութենէ Աստուծոյ՝ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն, եւ նորին Օծելոյ. եւ թէ զեւրդ յապաշխարութիւն կոչէ զամենեսեան Աստուած՝ մինչ չեւ եկեալ հասեալ աւուրն դատաստանի: Եւ են այսպիսի ինչ բանքն. Երանեալ է այր՝ որ ոչ զնաց ի խորհուրդս ամպարշտաց. ի ճա-

1 Սղմ. ԺԸ:

նապարհի մեղաւորաց նա ոչ եկաց եւ յաթոռս ժանտից նա ոչ նստաւ: Եւ յօրէնս Տեառն են կամք նորա եւ յօրէնս նորա խորհեցի նա ի տուէ եւ ի գիշերի. եւ եղեցի նա որպէս ծառ՝ որ անկեալ է ի դնացս ջուրց: Ար զպտուղ իւր ի ժամու տացէ եւ տերեւ նորա մի թափեցի եւ զամենայն՝ զոր ինչ արացէ, յաջողեցի նմա: Աչ այսպէս են ամպարիշտք, ոչ այսպէս. այլ որպէս զփոշի, զի հոսէ հողմ յերեսաց երկրէ: Այն այսորիկ ոչ յարիցեն ամպարիշտք ի դատաստան եւ ոչ մեղաւորք ի խորհուրդս արդարոց: Վանդի ճանաչէ Տէր զճանապարհս արդարոց, ճանապարհք ամպարշտաց կորիցեն: Բնդէր խոովեցան հեթանոսք եւ ժողովուրդք խորհեցան ի սնտախս: Յանդիման եղեն թագաւորք երկրի եւ իշխանք ժողովեցան ի միասին վասն տեառն եւ վասն Օծելոյ նորա եւ ասացին. Խղեցուք զկապանս նոցա եւ ընկեցուք ի մէջ զլուծ նոցա: Բնակեալն յերկինս ծիծաղեցի զնորք եւ Տէր արհամարհեցէ զնոսա: Յայնժամ խօսեցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով եւ սրամտութեամբ իւրով խոովեցուցէ զնոսա: Ես կացի թագաւոր ի նմանէ ի վերայ Սիոնի լեռին սրբոյ նորա՝ պատմել ինձ զհրամանս Տեառն: Տէր ասաց զիս Որդի իմ ես դու, ես այսօր ծնայ զքեզ: Խընդրեա յինէն եւ տաց քեզ զհեթանոսս ի ժառանգութիւն եւ իշխանութիւն քեզ զամենայն ծագս երկրի: Հովուեցես զնոսա դաւաղանաւ երկաթեաւ, որպէս զանօթ բրտի փշրեցես զնոսա: Երդ թագաւորք զայս ի միա առէք. խրատեցարուք ամենեքեան, ոչք դատիք զերկիր: Ծառայեցէք Տեառն երկիւղել եւ ցնծացէք առաջի նորա զողութեամբ: Բնկալարուք զխրատ նորա, զի մի բարկացի Տէր եւ կորնչեցիք ի ճանապարհացն արդարութեան: Ի ժամանակի՝ որպէս բորբու-

քեսցի վաղվաղակի բարկութիւն նորա: Արանի ամե-
նեցուն որ յուսացեալ են ի Տէր¹:

ԽԱ.

Աւ դարձեալ այլով մարգարէութեամբ պատմէ
Հոգին մարգարէական ի ձեռն նորին Վաւթի եթէ
յետ ի խաչն ելանելոյ թագաւորեսցէ Վրիստոս. ասէ
այսպէս. Օրհնեցէք զՏէր ամենայն երկիր. աւետա-
րանեցէք որ ըստ օրէ զփրկութիւն նորա: Մեծ է Տէր
եւ օրհնեալ է յոյժ, ահարկու է նա ի վերայ ամե-
նայն կուռ: Ամենայն կուռք հեթանոսաց դեւք են եւ
Տէր զերկինս արար: Փառք եւ գովութիւն է առաջի
երեսաց նորա. զօրութիւն եւ մեծփայելչութիւն ի
տեղւոջ սրբութեան նորա: Տուք փառս Հօրն յաւի-
տենից. առէք պատարագս եւ մտէք առաջի երեսաց
նորա եւ երկիր պագէք ի գաւիթս սրբութեան նորա.
Խառովեսցի յերեսաց նորա ամենայն երկիր եւ ուղղես-
ցի բարութեամբ եւ մի սասանեսցի. ցնծասցին ի հե-
թանոսս, Տէր թագաւորեսց ի փայտէ²:

ԽԲ.

Իսկ յորժամ Հոգին մարգարէական զլինելոցն
իրբեւ վաղ լեալս պատմիցէ, որպէս յառաջագոյն ա-
սացեալսն է կարծել, ի դէպ է մեզ յայտնագոյն եւս
զնոյն գործել, զի մի որ ընթեռնուն՝ պատճառիցեն
պատճառս չմեղադրութեան: Ար ամենայն իրօք ծա-
նօթն է եթէ լինիցի, զայն իրբեւ վաղ իսկ լեալ,
յառաջագոյն պատմէ. եւ զի այսպէս պարտ է իմա-
նալ՝ միտ զիք ինամով բանիցս: Վաւիթ հազար եւ
հինգ հարիւր ամօք յառաջ քան զՎրիստոսի մարդն
լինել եւ խաչել, զվերագոյն ճառեալսն խօսեցաւ. եւ

1 ՍՂԺ. Ա. Բ.

2 ՍՂԺ. Գ. Ե.

ոչ որ ի նոցանէ որ նախ քան զնա կացին, ել ի խաչ
եւ արար ուրախութիւն հեթանոսաց եւ ոչ այլ որ
յետ նորա: Այլ որ ըստ մեզ Յիսուս Վրիստոսն է,
իրբեւ խաչեցաւ եւ մեռաւ՝ յարեաւ եւ յերկինս ե-
լեալ թագաւորէ. եւ այնքիւք՝ որք ի նմանէ ի ձեռն
առաքելոցն ընդ ամենայն հեթանոսս քարոզեցան, ու-
րախութիւն է նա այնոցիկ՝ ոչք անեղծութեանն ակն
ունին, որ ի նմանէն աւետարանեցաւ:

ԽԳ.

Բայց զի մի ոմանք ի բանից աստի մերոց կար-
ծիցեն՝ այսպէս համարել մեզ եթէ ըստ բախտին
հարկի լինին որ լինին, այնու զի ասէաք թէ կանխաւ
ճանօթ էին, ի դէպ է եւ զայն ցուցանել: Ասան
պատժոց պատուհասից եւ բարեացն հատուցմանց
ըստ իւրաքանչիւր գործոց ուսեալք ի մարգարէիցն
վկայեմք եթէ ճշմարիտ է: Գ. ի եթէ չէր ինչ այնպիսի
այլ ըստ բախտաբաշխ հրամանաց ամենայն լինի,
ասպ չէք ինչ ի մեզ ասպատան. զի եթէ այսպէս
հրամանք են՝ այսմ անուան լաւ եւ բարի լինել եւ
միւսումն վատթար եւ ապաժաման, ոչ նա ինչ գո-
վութեան արժանի է եւ ոչ սա պարսաւանաց: Աւ
դարձեալ, եթէ անձնիշխանութեամբն չունիցին մար-
դիկ զօրութիւն ի վատթարութենէ խորչելոյ եւ
զլաւութիւն ընտրելոյ, ասպ անպարտ են եթէ գոր-
ծիցեն զինչ պէտ զինչ կամ: Բայց զի անձնիշխանու-
թեամբն գործէ մարդն եւ ուղիղ եւ թեւեր, զայն
այսպէս իսկ ցուցանեմք: Գ. նոյն այր տեսանեմք ի հա-
կառական փոփոխեալ. եթէ բախտ ինչ տայր նմա լի-
նել կամ վատթար կամ առաքինի, ասպքէն չէր
հակառակացն ընդունիչ եւ ոչ ստէպ փոփոխէր: Աս
եւ ոչ ոմանք լաւք էին եւ ոմանք վատթարք, զի

հարկ էր յայնժամ ասել՝ չարաց պատճառ բախան է, որ եւ ինքն ընդ անձին ընդ հակառակս ելեալ գործիցէ. եւ կամ այն՝ որ ի վերոյն ասացաւ թուիցի ճշմարիտ՝ թէ չիք առաքինութիւն եւ ոչ չարութիւն, այլ լոկ կարծեօք բարիք կամ չարիք համարին, որ մեծ քան զամենայն ամարչտութիւն եւ ապիրատութիւն է, որպէս բանն ճշմարիտ ցուցանէ: Այլ հրամանս բախտից առանց վրիպելոյ՝ զայն ասեմք, զի որոց զբարին ընտրեն՝ վարձք ըստ արժանաւորութեան կան, նոյնպէս որոց զհակառական ընտրեն՝ հատուցումն արժանաւոր: Վանզի ոչ եթէ իբրեւ զայլս ամենայն, իբրեւ զծառս եւ զճորքոտանիս՝ որ ոչինչ ընտրութեամբ գործեն, արար Աստուած զմարդն. զի եւ չէր իսկ արժանի հատուցման կամ զրուատեաց, յորժամ ոչ յանձնէ ինչ ընտրէր զլաւն, այլ այնպիսի իսկ լեալ. եւ ոչ եթէ չարագործ դիպէր, յիրաւի ի պատիժս մասնէր, զի ոչ յանձնէ ինչ այսպիսի էր, այլ զի չէր ատակ այլ ինչ քան զայն լինել որ ինչ եղեւն:

ԽԳ.

Օչյս ամենայն ուսոյց մեղ Հոգին մարդարեական, որ Մովսիսիւն ասաց եթէ այսպէս խօսեցաւ Աստուած ցնախաստեղծ մարդն. Աւանիկ կայ առաջի երեսաց քոց բարի եւ չար. ընտրեա զբարին¹: Աւ դարձեալ՝ Ասայեաւ միւսով մարդարեիւ ասէ, իբրեւ յերեսաց Աստուծոյ եւ ամենեցունցն Հօր եւ Տեառն ասացեալ այսպէս. Ղուացարուք, սրբեցարուք, ընկեցէք զչարիս ձեր յանձանց ձերոց. ուսարուք զբարիս գործել: Վաստ արարէք որոցն եւ տուք իրաւունս այրւոցն:

1 Երկրորդ. Օրին. Լ. — Ըստ դամ. սակայն պատուիրանն որ նմանութեան բովանդակութեան տուաւ եւ պատիժն որ սպառնաբանիցն իմանալի է. զի ոչ յայսնի ցաւ զմիտս բանիցն ունէին: բանիք ասաց զայս Աստուած ցԱ-

Աւ եկայք խօսեցուք ընդ միմեանս՝ ասէ Տէր. եւ եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ, իբրեւ զձին սպիտակ արարից. եւ եթէ իցեն իբրեւ զորդան կարմիր, իբրեւ զասր սուրբ արարից: Աւ եթէ ակտորժեռաջիք եւ լուիջիք ինձ՝ զբարութիւնս երկրի կերիջիք. ապա թէ ոչ կամիցիք լսել ինձ, սուր կերիցէ զձեզ. քանզի բերան Տեառն խօսեցաւ զայս¹: Իսկ զոր ասէն՝ թէ Սուր կերիցէ զձեզ, ոչ եթէ վասն որովք զանհնազանդան սպանանելոյ ասէ. ոչ ասէ եթէ սրով սպանցին որ ոչն լուիցեն, այլ սուր Աստուծոյ հօւրն է, որոյ ճարակ լինիցին որ չարիսն ցանկանայցեն գործել: Յայն սակս ասէ հօւր կերիցէ զձեզ, զի բերան Տեառն խօսեցաւ: Աւ եթէ խօսէր զորոյն՝ որ կարէն եւ իսկ եւ իսկ ընկենու, ոչ արդեւք ասէր թէ կերիցէ: Արպէս զի եւ Պղատովն յորժամ ասիցէ՝ թէ Վնտրելեացն է վնասն, իսկ Աստուած անպարտ է², — ի Մովսիսէ ի մարգարէէն առեալ ասաց: Վանզի երիցադոյն է Մովսէս քան զամենայն զՅունաց մատենագիրս. եւ զամենայն զոր ինչ զանմահութենէ հոգւոյ կամ զպատժոցն յետ մահու կամ զնկատութենէ երկնաւորացն, կամ զնոյնդունակ վարդապետութեանց փիղիսոփայքն եւ ճարտարք խօսեցան, ի մարգարէիցն զպատճառան առեալ կարացին ի միտ առնուլ եւ յայտ ածել: Աւստի առ ամենեսեան սերմն ճշմարտութեան թուի լեալ, բայց թէ ոչ ճշդիւ իմացան յայտ անտի է՝ զի ինքեանք ընդ ինքեանս մարտ եղեալ կռուին: Յորժամ ասեմքն թէ վասն լինելոյ իրաց մարգարէութիւնք եղին, ոչ յայն սակս ինչ ասեմք զի ի հարկէ բախտի եւ հրամանաց գործիցին. այլ քանզի կանխագէտ է Աստուած իրաց հանդերձելոյ՝ որ յամենայն մարդկանէ գործիցին, եւ սահմանեալ է ի նմանէն՝

1 Ես. Ը: 2 Գիլգե Ժ. վասն Ընկերահաշտ:

ըստ գործոց իւրաքանչիւր ի մարդկանէ առնուլ հաստուցումն եւ զե ըստ որոց գործեաց ինչ որ առնիցէ զդարձ փոխարինին. մարգարէական Հոգւովն պատմէ յառաջագոյն ցանկ ի զգուշութիւն եւ ի յիշատակ զմարդիկ յորդորելով եւ ցուցանելով եթէ փոյթ է նմա զդոցանէ եւ կանխէ հոգալ վասն նոցա: Սակայն ազդեցութեամբ զիւացն չարաց մահու վճիռ եղաւ ի վերայ նոցա՝ որ զԱ շտասպեայ կամ զԱրիւղայ կամ զմարգարէից զիրա ընթեռնուցուն¹, զե երկիւղեան զմարդիկ՝ որ գրոյն պատահիցին խոտորեցուցեն չառնուլ զգիտութիւն բարեաց, այլ կայցին զնոսա գրաւեալ ընդ իւրեանց ծառայութեամբ: Բայց զայդ ի սպառ չմարթացին վճարել: Օր ի ոչ միայն առանց երկեղն զգիրսն ընթեռնումք, այլ եւ ձեզ իսկ որպէս տեսանէքդ, մատուցանեմք առաջի դիտել զնոսա, քանզի զիտեմք եթէ ամենեցուն հաճոյ երեւեացին. թէ եւ սակաւս ածիցեմք ի հաւան, սակայն մեծաւ մեծս շահիցեմք, զե իրրեւ զբարւոր մշակս վարձս ի Տեառնէն ընդունիցեմք:

ԽԵ.

Թէ զեւորդ զԲրիտոս ի վեր յերկինս էր հանելոց Աստուած ամենեցունցն Հայր՝ յեա նորա ի մեռելոցն յարութեան եւ ունել զնա առ իւր մինչեւ հարցէ զհակառակորդս նորա զդեւան եւ լցցի թիւ եւ համար բարեացն եւ առաքինեաց ըստ իւրում յառաջգիտութեանն, որոց ազագաւ եւ զհրայրեացն դեռ եւս չարար, լուարուք բանիցն՝ որ Վաւթաւն մարգարէիւ ասացան, եւ են այսպիսի ինչ. Ասաց Տէր

1 Արդեւալ էր պատմովք մահու ընթերցուած այնպիսի ինչ գրոց յորոց գուշակութիւն ինչ զհանդերձեւոց մարթ էր հանել վասն իրաց հասարակաց եւ կենաց կայսեր: Զայս օրինաց ասէ Յուսափնոս տալ ազդեցութեամբ զիւսց, զե մի ընթերցեալ ուրուք ի զհանդերձեւոց մարթ էր հանել գիտութիւն ճշմարտութեան հասանիցէ:

ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ, մինչեւ եդից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց: Վաւաղան զօրութեան առաքեսցէ քեզ Տէր Աշրուսաղեմէ եւ տիրեսցես դու ի մէջ թշնամեաց քոց: Բնդ քեզ է ինձ սկիզբն աւուրց զօրութեան. ի վայելչութիւն սրբոց քոց յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ճնայ ըզքեզ¹: Այն զոր ասէ Վաւաղան զօրութեան առաքեսցէ քեզ Աշրուսաղեմէ, գուշակումն իմն է բանին հօրի, զոր նորին առաքեալք ելեալք Աշրուսաղեմէ ընդհանուր քարոզեցին: Թէպէտ եւ մահ սահմանեալ իցէ որոց ուսուցանենն կամ բնաւ խոստովան իսկ լինիցին զԲրիտոսի անունն, սակայն մեք ամենայն ուրեք եւ ընդունիմք եւ ուսուցանեմք: Ապա եթէ եւ դուք իրրեւ զթշնամիս անցանիցէք ընդ բանսս, քան զսպառնանելն աւելի ինչ, որպէս յառաջագոյնն ասացաք, չկարիցէք առնել, որ մեզ չէ ինչ վնաս, իսկ ձեզ եւ ամենեցուն որ ընդ մեզն յանիրաւի ռխանան եւ ի զջոյնն ոչ դանձ զպատիժս հրով զյաւիտենականս կազմիցէ:

ԽԶ.

Աւ զե մի ոմանք անմտութեամբ թիւրեալք՝ զմեր վարդապետութիւնս կամակորիցեն եւ ասիցեն եթէ զԲրիտոսսէ ասէք յառաջ քան զհարիւր եւ զյիսուն ամս առ Արիւրենեաւ ճնեալ եւ յեա այնորիկ առ Պիղատոսիւ Պանտաղուով ուսուցեալ զոր ինչ ասէք թէ ուսոյց. ապա յայտ ուրեմն է ասեն՝ եթէ որ յառաջ քան զայն կացին մարդիկն՝ անպարտ են: Պութասցուք առնել լուծումն տարակուսանացն: Թէ անդրանիկ է Աստուծոյ Բրիտոսս՝ ուսուցաք, եւ կանխաւ յայտ արարաք եթէ նո՞ է Բանն՝ որում հազորդ է ամենայն ազգ մարդկան, եւ որ ըստ բանին կեցեն

1 Սղմ. ճԹ:

քրիստոնեայք են, թէպէտ եւ անաստուածք համարեալ իցեն. որպէս առ Յոյնս Սոկրատէսն եւ Հերաղեսոս եւ նոցին նմանիք. եւ առ Անյունովքն Աբրահամ եւ Անանիա եւ Աղարիա եւ Միսայեղ եւ Աղիա եւ այլք բազումք, զորոց զգործս կամ զանուանս հրաժարեմք արկանել ի թիւ՝ հայեցեալ յերկարութիւնն: Որպէս զի եւ որք յառաջն եղեն եւ առանց բանին կեանս կեցին, անպիտանք էին եւ թշնամիք Վրիստոսի եւ սարանոզք այնոցիկ՝ որք բանիւն կէին: Աւ որք բանիւն կեցին եւ կեան՝ քրիստոնեայք են՝ եւ աներկիւզք եւ անխոռովք: Բայց թէ էր աղազաւ զորութեամբ Բանին ըստ խորհրդոյ Աստուծոյ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն՝ ի կուսէն մարդ ծնաւ եւ Յիսուս անուանեցաւ, եւ ի խաչ ելեալ մեռաւ եւ յարեաւ եւ յերկինս վերացաւ, զայն՝ որ հանձարեղն է կարէ առնուլ ի միտ յայնչափ բանիցն ասացելոց: Այլ մեք, քանզի չեն ինչ կարեւոր ցոյցք յայտնութեան իրացդ, առ ընծայութիւն առաւել կարեւորացն մատիցուք:

ԽԷ.

Աւ արդ եթէ արդարեւ աւերելոց էր երկիրն Հրէաստանի, լուարուք բանիցն որ ի մարգարէական Հոգւոյ անտի ասացան: Այլ ասին բանքն իբրեւ յերեսաց ժողովուրդն՝ որ ընդ անցս իրացն զարմացեալ են, եւ են այսպիսի ինչ. Միովն եղեւ աւերակ, իբրեւ զանապատ եղեւ Աբրուսաղէմ: Յանէծս մասնեցաւ տունն սրբութեան մերոյ. եւ փառքն՝ զոր օրհնեցին հարքն մեր՝ եղեն հրձիգ. եւ ամենայն փառաւորութիւն նորա կործանեցաւ: Աւ ի վերայ ամենայնի այսորիկ անասս Տէր եւ լռեցեր, եւ խոնարհ արարեր զվեզ մինչեւ յոյժ¹: Աւ եթէ յաւեր դարձաւ Աբու-

1 Ես. 47:

սաղէմ որպէս յառաջագոյն ասացաւ, այնմ հաւանեալ իսկ իցէք: Իսկ վասն անապատանալոյ նորա՝ ոչ ումեք ի նոցանէ իշխել մտանել բնակել ի նմա՝ այն ասացեալ է Ասայեաւ մարգարէիւ այսպէս. Արկիր նոցա աւերակ: զաշխարհն նոցա առաջն նոցա օտարք կերիցեն. եւ մի որ իցէ ի նոցանէ որ բնակիցէ ի նմա¹: Աւ եթէ պահպանութիւն եղաւ ի ձէն՝ զի մի որ գացի ի նմա եւ այնմ քաջ իսկ զիտակ էք թէ ի վերայ առն հրէի որ եմուտ անդր եւ ըմբռնեցաւ, մահու վճիռ սահմանեալ է:

ԽԸ.

Եթէ եւ զցաւս բժշկեսցէ եւ մեռեալս յարուսցէ Վրիստոսն մեր, մարգարէութեանն ասացեալ է. զբանն իսկ լուարուք, որ այսպիսի ինչ են. Ի հասանել նորա վազեսցէ կաղն իբրեւ զեղջերու, եւ պարզ լեցի լեզու ծանրախօսաց. կոյրք տեսցեն եւ բորոտք սրբեսցին եւ մեռեալք յարիցեն եւ շրջեսցին²: Աւ զի զայս ամենայն արար, ի գործոց անտի որ առ Պիղատոսիւ Պոնտացւով զրեցան, կարող էք ուսանել: Աւ թէ զկարդ կանխաւ յուշ արար մարգարէական Հոգին թէ մեռանելոց է նա հանդերձ մարդկամբն ի նա յուսացելովք՝ լուարուք ասացելոցն Ասայեաւ, եւ են այսպէս. Տեսէք զկարդ կորեաւ արդարն, եւ չիք որ որ անսայ սրտիւ. եւ արք արդարք բառնան եւ ոչ որ հայի. յերեսաց անիրաւութեան բառնայ արդարն եւ եղեցի խաղաղութեամբ զերեզման նորա, բարձաւ նա ի միջոյ³:

ԽԹ.

Աւ դարձեալ թէ որպէս նովին Ասայեաւ ասացաւ՝ զի որ ոչն ակն ունէին ի նա ժողովուրդք հե-

1 Ես. Ա. Եր. Ծ:

2 Ես. ԼԵ:

3 Ես. ԾԷ:

4*

Թանոսաց՝ երկիր պազցեն նմա. եւ Հրեայք որ հա-
 նապազն սպասէին ոչ ծանեան զնա յորժամ եկն:
 Ասացան բանքն որպէս յերեսաց նորին իսկ Վրիստոսի
 եւ այսպիսի ինչ են. Յայտնի եղէ այնոցիկ՝ որ զիննն
 ոչ հարցանէին, դտայ այնոցիկ՝ որ զինն ոչ խնդրէին.
 ասացի, աւասիկ եմ, ցազզն ցայն՝ որ զանուն իմ ոչ
 կարդացին: Ձգեցի զձեռն իմ առ ժողովուրդն ան-
 հաւան եւ հակառակող, որ գնային զձանապարհ որ
 ոչ էր բարւոք, այլ զհետ մեղացն իւրեանց, ժողո-
 վուրդս այս որ բարկացուցանէր զես¹: Օ՛ի Հրեայք՝
 որ զմարգարէութիւնսն ունէին եւ ցանկ ակն ունէին
 դալստեան Վրիստոսի՝ անծանօթ եղին ի նմանէ. եւ
 ոչ այսչափ միայն¹ այլ եւ սպանին եւս: Աւ որք ի
 հեթանոսաց անտի էին, որոց չէր ինչ զՎրիստոսէ
 լուեալ՝ մինչ չեւ ելեալ առաքելոց նորա յԱրուսա-
 զեմէ եւ զնմանէ պատմեալ եւ զմարգարէութիւնսն
 աւանդեալ, լցան ուրախութեամբ եւ հաւատովք,
 եւ հրաժարեցան ի կռոց անտի եւ անձինն Աստու-
 ծոյ Վրիստոսիւ զանձինս նուիրեցին: Աւ զի կան-
 խաւ ծանուցան բանք ամբաստանութեանն զայնցանէ՝
 որ զՎրիստոսէ խոստովան լինիցին եւ աղէտք այնո-
 ցիկ՝ որ խօսիցինն զնմանէ չարութեամբ եւ ասեն թէ
 զնախնեաց ինչ սովորութիւնս լաւ է ունել ի հաս-
 արի, լուարուք ասացելոցն համառօտիւք Ասայեաւ.
 Վայ ձեզ՝ որ ասէք զքաղցր դառն եւ զդառն
 քաղցր²:

Ժ.

Աւ զի վասն մեր մարդ եղեւ, չարչարել եւ նա-
 խատել յանձին կալաւ եւ միւսանգամ գալոց է փա-
 ոք, լուարուք բանից մարգարէութեանցն՝ որ զոցին

1 ես. կե.

2 ես. ե.

իրաց, եւ այսպիսի ինչ են. Փոխանակ զի ի մահ
 մատնեցաւ անձն նորա եւ ընդ անօրէնս համարեցաւ,
 եւ նա զմեզս բազմաց վերացոյց եւ զանօրէնս հաշտե-
 ցոյց¹: Ահաւարիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի
 եւ բարձրացի եւ փառաւորեսցի յոյժ: Օ՛ որ օրինակ
 զարմասցին բազումք ի վերայ քո, այնպէս անշքեսցի
 տեսիլ քո ի մարդկանէ եւ փառք քո յորդոց մարդ-
 կանէ: Այնպէս զարմասցին ազգք բազումք ի վերայ
 քո եւ կարկեսցեն Թադաւորք զքերանս իւրեանց: Օ՛ի
 որոց ոչ պատմեցաւ վասն նորա՝ տեսցեն եւ որոց չի-
 ցէ լուեալ՝ ի միտ առցեն: Տէր ո՞ հաւատաց լոյ մե-
 րում եւ բազուկ Տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ: Պատմե-
 ցաք առաջի նորա իբրեւ զմանուկ, իբրեւ զարմատ ի
 ծարաւուտ երկրէ. ոչ գոյր նորա տեսիլ եւ ոչ փառք.
 տեսաք մեք զնա եւ ոչ գոյր նորա տեսիլ եւ ոչ զե-
 ղեցիութիւն. այլ տեսիլ նորա անարգ, նուաղեալ
 քան զամենայն որդոց մարդկան: Այր մի ի հարուածս
 եւ զիտէ համբերել ցաւոց. զի դարձուցեալ զերեսս
 իւր անարգեցաւ եւ ոչինչ համարեցաւ: Աս զմեզս
 մեր բառնայ եւ վասն մեր չարչարի եւ մեք համարե-
 ցաք զնա ի ցաւս եւ ի հարուածս եւ ի չարչարանս:
 Բայց նա վերաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց եւ պատ-
 ժեցաւ վասն մերոց անօրէնութեանց. խրատ խաղա-
 զութեան մերոյ ի նմա եւ նորա վերօքն բժշկեցաք:
 Ամենքեան իբրեւ ոչխարք մոլորեալք, այր ի ճանա-
 պարհի իւրում մոլորեցաւ, եւ Տէր մատնեաց զնա
 առ մեզս եւ նա առ վշտին ոչ բանայ զքերան իւր:
 Իբրեւ ոչխար ի սպանդ վարեցաւ, իբրեւ որոջ՝ որ ա-
 ռաջի կորչի անմուռնչ կայ, այնպէս ոչ բանայ զքե-
 րան իւր: Աւ խոնարհութեան նորա դատաստան նո-
 րա բարձաւ²: Աւ արդ յետ ի խաչն ելանելոյ նորա,

1 ես. ԾԳ.

2 ես. ԾԲ. ԾԳ.

նա եւ ծանօթք նորա ամենեքեան ի բաց կացին ի նրմանէ եւ յուրաստ եղեն. եւ ապա յորժամ յարեան ի մեռելոց եւ երեւեցաւ նոցա եւ ուսոյց ընթեռնուլ զմարգարէութիւնս, յորս կանխաւ պատմէր թէ այս ամենայն կատարեսցի, տեսին զվերանալ նորա յերկինս եւ հաւատացին, եւ զզօրութիւն որ յերկնուսան առաքեցաւ ի նմանէ, ընկալան եւ գնացին առ ամենայն ազգ մարդկան, ուսուցին զայդ ամենայն եւ առ նուանեալ կոչեցան Առաքեալք:

ԺԱ.

Եւ զի նշանակիցէ մեզ Հոգին մարգարէական եթէ որ կրեացն զայսոսիկ՝ չէ մարթ պատմել զազգատոհմ նորա եւ թագաւորէ ի վերայ թշնամեաց իւրոց, ասէ այսպէս. Չազգատոհմ նորա ո՞ պատմեսցէ. զի բառնան յերկրէ կեանք նորա. յանօրէնութեանց նոցա ի մահ վարեցաւ: Եւ տաց զչարս փոխանակ դերեզմանի նորա եւ զմեծամեծս փոխանակ մահու նորա. զի անօրէնութիւն ոչ գործեաց, եւ ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա. եւ Տէր կամի սրբել զնա ի վերայ անտի: Եթէ տաջեք զվասն մեղացն, անձինք ձեր տեսցեն զգաւակ երկայնակեաց. եւ կամի Տէր բառնալ ի ցաւոց զանձն նորա. եւ ցուցանել նմա լոյս եւ ստեղծուլ խնաստութեամբ. արդարացուցանել զարդարն՝ որ մտադիւրն ծառայեաց բազմաց եւ զմեղս մեր նա վերացուցէ: Ասան այնորիկ նա ժառանգեացէ զբազումս եւ զաւար հզօրաց բաշխեսցէ. փոխանակ զի ի մահ մատնեցաւ անձն նորա եւ ընդ անօրէնս համարեցաւ. եւ նա զմեղս բազմաց վերացոյց եւ վասն անօրէնութեանց նոցա մատնեցաւ¹: Եւ զի յերկինս ելանելոց էր, լուարուք որպէս յառա-

1 Ես. ԾԳ:

ջազցն պատմեցաւ, եւ ասացաւ այսպէս. Համբարձէք զղբունս երկնից ի վեր. համբարձցին եւ մոցէ թագաւոր փառաց: Ա՞վ է սա թագաւոր փառաց. Տէր հզօր եւ Տէր կարող¹: Եւ թէ զեւրդ յերկնից դարց է փառօք՝ լուարուք զոր ինչ զայսմանէ ասէ Արեւիա² մարգարէ. Ահա իրրեւ Արլի մարդոց գայ ի վերայ ամպոց երկնից եւ հրեշտակք նորա ընդ նմա:

ԺԲ.

Եւ արդ վասն զի զամենայնէ՝ որ վաղն եղեն եւ կատարեցան, ցուցաք եթէ մինչ չեւ լեալ էին՝ յառաջագոյն ի մարգարէիցն քարոզեցան, հարկ է եւ այնց եւս մարգարէութեանց՝ որք տակաւին կատարելոց են, հաւատալ եթէ ամենայն իրօք առցեն կատարումն: Եւ ի զոր օրինակ որ ինչ եղեն յառաջագոյն քարոզեցաւ, այլ կաց մնաց անծանօթ, ըստ նմին եւ հանդերձեալքն՝ թէպէտ եւ կալ կայցեն անծանօթք եւ չհաւատայցէ, եւս որ ի նոսա, սակայն կատարեսցին եւ ելցեն ի դուրս: Եւ ի երկուս դարուստս քարոզեցին զնմանէ մարգարէքն. զմին՝ որ արդէն իսկ եղեւ իրրեւ զայր անարգ եւ ի չարչարանս, զերկրորդն՝ փառօք յերկնից եկեալ հանդերձ իւրով հրեշտակականն զօրու, յորժամ եւ զմարմինս յարուցէ զամենայն մարդկան՝ որ եղին եւ կացին, եւ զարժանաւորացն զգեցուցէ անեղծութեամբ, եւ զանարժանիցն՝ մշարնջեաւոր զգայութեամբ՝ խառն ընդ չար դեւս ի յաւիտենական հուրն յուղարկեսցէ: Եւ թէ որպէս այս եւս մարգարէացաւ թէ լինի՝ յայտ արասցուք. ասացաւ իսկ Ազգեկիէզեւ մարգարէիւ այսպէս. Երձեացին յօրք առ յօրս, ոսկր առ ոսկր եւ մարմինք ի վերայ նո-

1 Սղ. ԻԳ:

2 Ոչ երեմ. այլ Գան. Է:

ցա ձգեսցին¹: Եւ ամենայն ծունր կրկնեսցի Տեառն եւ ամենայն լեզու խոստովան լիցի նմա²: Եւ զի յորպիսի զգայութեան եւ ի պատժի լիցին ամբարիշտք, լուարուք նոյնպէս որ ինչ զայսց իրաց կայ ասացեալ. Արդն նոցա ոչ վախճանեսցի եւ հուր նոցա ոչ շնջի, եւ յայնժամ սարջասցին՝ յորժամ օգուտ ինչ ոչ իցէ³: Եւ թէ զինչ ինչ ասիցեն եւ գործիցեն ժողովուրդք Հրէիցն՝ յորժամ տեսանիցենն զնա եկեալ փառօք, Օտքարեաւ մարգարէիւ կոնխաւ ասացաւ այսպէս. Հրաման տաց չորից հոգմոց զի ժողովեսցեն զմանկունս ցրուեալս. հրաման տաց հիւսուոյ ածել եւ հարաւոյ զի մի հակառակեսցի. եւ յայնժամ յարուսողէմ եղիցի կոծ մեծ, ոչ կոծ բերանոց կամ շրթանց, այլ կոծ սրտի. եւ ոչ պատառեսցեն զհանդերձս իւրեանց, այլ զմիտս. եւ կոծեսցին ազգք առ ազգս, եւ յայնժամ հայեսցին յոր խոցեցինն, եւ ասացեն. Օ՛վ մելորեցուցեր զմեզ Տէր ի ճանապարհաց քոց. եւ փառքն՝ զոր օրհնեցին հարքն մեր՝ դարձան ի նախասինս⁴:

ԹԳ.

Բազում ինչ եւ այլ մարգարէութիւնս ունէաք յառաջ բերել, սակայն աստէն իսկ հանգուսցուք. քանզի համարիմք թէ բաւական իցէ եւ այս ամենայն հաւանեցուցանել զայնոսիկ՝ որոց լսելիք իցեն առ ի լսել եւ ի միտ առնուլ եւ կարծեմք եթէ մարթ է նոցա խելամուռ լինել զի ոչ եթէ մեք հանդոյն նոյին՝ որ առասպելս զանուանեալ որդւոյն Վիայ կարկատիցեն, ասիցեմք եւեթ եւ ցուցանել ինչ չկարիցեմք: Օ՛վ որով բանիւ հնար էր մեզ մարդոյ ի խաչ ելելոյ

1 Եղեկ. ԼԷ.
2 Ես. ԽԵ.

3 Ես. ԿԶ.
4 Ես. ԿԳ. ԿԴ.

հաւատալ եթէ անծինն Աստուծոյ անդրանիկ է եւ նա է՝ որ առնիցէ զըստաստան զհամօրէն մարդկեղէն ազգի, եթէ ոչ՝ մինչ չեւ եկեալ էր նորա իբրեւ զմարդ, վիպութիւնս յանդիման ունէաք՝ որք զնմանէն քարողեն եւ տեսանէաք նոյնպէս ի գլուխ ելեալ. զերկրին Հրէից զաւերն եւ զայնոսիկ որք յամենայն ազգէ մարդկան հաւատացին վարդապետութեամբ առաքելոց նորա եւ զհին սովորութիւնսն յորս մելորեալք շրջին խոտեալ անարգեցին ի մեզ իսկ հայեցեալ եւ տեսեալ՝ զի բազմագոյնք եւ լաւագոյնք են որ ի հեթանոսաց քրիստոյնեայքն քան որ ի Հրէիցն եւ ի Շամիրտացոց: Օ՛վ այլ ամենայն ազգք մարդկան՝ ի մարգարէականն Հոգւոյ հեթանոսք անուանեալ կոչին, եւ Հրէիցն ցեղն եւ Սամարացոցն՝ Խարայեղ եւ տուն Յակովբայ յորջորջի: Եւ թէ որպէս կանխեաց ասաց մարգարէութիւնն՝ եթէ յորովագոյնք ի հեթանոսաց հաւատացեն քան ի Հրէից եւ ի Սամարացոց, զմարգարէութիւնսն յանդիման կացուսցուք, եւ են այսպէս. Աւրախ լեր ամուլ որ ոչ ծնանէիր. գոչեա եւ ազաղակեա, որ ոչդ երկնէիր. զի բազում են որդիք սկնդկիդ առաւել քան զարամբոյն¹: Օ՛վ սկնդուկ էին ամենայն հեթանոսք յԱստուծոյ ճշմարտէ, ոչք զձեռագործան պաշտէին: Բայց Հրեայք եւ Շամիրտք՝ որ ունէին զբանն Աստուծոյ որ ի ձեռն մարգարէիցն աւանդեցաւ նոցա եւ Վրիստոսի ակն ունէին հանապաղ, իբրեւ եկն նա ոչ ծանեան զնա, բայց միայն ի սակաւուց ոմանց՝ զորոց յառաջագոյն ասաց սուրբ Հոգին մարգարէական Ասայեաւ եթէ ապրելոց են: Եւ խօսեցաւ իբրեւ յերեսաց նոցա. Եթէ ոչ Տեառն թողեալ էր մեզ զաւակ, իբրեւ զՍողոմ լինէաք եւ Ղոմորայ նմանէաք²: Օ՛վ զՍողոմայ եւ զՂոմորայ՝ ե-

1 Ես. ԾԳ.

2 Ես. Ա.

Թէ քաղաքք ինչ մարդկան ամբարշտաց էին, պատմէ Մովսէս. զորս հրով եւ ծծմբով հրձիգ արար Աստուած եւ ոչ որ ի նոսա ապրեցաւ, բայց օտար որ Վաղդէացի յազգէ՝ որում անուն Ղովա. ընդ նմին զերծան եւ նորին դատերք. եւ զենաւ աշխարհն նոցա՝ որ աւերեալ եւ այրեալն է եւ ամուլ կայ, որ կամիցինն կարող են տեսնել: Բայց Թէ զկարգ յառաջագոյն իսկ ճշմարտագոյնք եւ հաւատարիմք առաւել ծանուցան որ ի հեթանոսաց անտի էին՝ բերցուք ի մէջ զասացեալն Ասայեաւ մարգարէիւ եւ ասէ այսպէս. Խորայեղ անթլիատ է սրտիւք եւ հեթանոսք անթլիատ են մարմնով՝: Աւարդ այս ամենայն՝ զոր անէք, կարիցեն յաւելուլ բանիւ հաւանութիւնս եւ հաւատս այնոցիկ՝ որ զճշմարտութիւն սիրեն, ոչ ի կարծիս դատին եւ ոչ կարեաց ինչ ծառայեն:

ԺԳ.

Որ զառասպելարկութիւնս ճարտարացն աւանդիցեն, ոչ ուրեք զհանդէս իրացն մատուցանեն մանկրուոյ՝ որ ուսանին: Թէ այն ամենայն վասն պատրուոյ եւ խոտորեցուցանելոյ զմարդիկ ասացաւ զիւացն չարաց ազդեցութեամբ, ցուցուք: Վանզի լուեալ եւ Թէ ի մարգարէից քարոզի գալուսան Վրիստոսի եւ զի պապեացին հրով ամպարիշտք ի մարդկանէ՝ իմացան ասել Թէ բաղում որդիք իցեն Վիայ, կարծեալ այսպէս Թէ զմարդիկ կարիցեն հաւանեցուցանել՝ զերան Վրիստոսի այնպիսի ինչ համարել որպիսի ինչ ի ճարտարացն առասպելք պատմիցին: Աւ այս ամենայն պատմեցաւ ի Յունաց միջն եւ յամենայն ազգս՝ զորոց լսէին քարոզեալ ի մարգարէից անտի Թէ հաւատալոց են ի Վրիստոս: Բայց զայն իսկ ցուցցուք Թէ

1 Երեմ. Թ.:

լուեալ նոցա զմարգարէիցն զբանս, չնզին հաւաստեալս խելամուտ, այլ իբրեւ զմոլորեալս մաօք զմերոյ Վրիստոսի իրս նմանութեամբ յառաջ բերին: Աւ արդ Մովսէս մարգարէ՝ զորմէ վերագոյն ասացաք, երկացոյն էր քան զամենայն մասննագիրս. սա՛ զոր օրինակ կանխաւ նշանակեցաւ, մարգարէացաւ այսպէս. Ոչ պակասեցէ իշխան ի Յուդայ եւ մի պետ յերանաց նորա մինչեւ եկեցէ նա՝ որում կայն եւ մնայ, եւ նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց: Ասպեացէ զորթոյ զյաւանակ իւր, լուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր՝: Աւ արդ լուեալ զիւաց զմարգարէական բանագ, զՎիոնիսեայ ասացին եթէ Վիայ որդի է եւ հնարագիւտ որթոյ ուսուցին եւ զգինի ի խորհուրդս նորա պատշաճն, եւ իբրեւ յօշ յօշ պատառեցաւ՝ ասկա, ասեն, վերացաւ յերկինս: Աւ քանզի Մովսիսի մարգարէութիւնն ոչ յայանապէս նշանակէր Թէ Աստուծոյ Որդի է որ գալոցն է, եւ Թէ որ ի վերայ յովանակին նստի՝ կացցէ մնացէ յերկրի եթէ յերկինս է վերանալոց, եւ զի յովանակն անուն եւ զիւոյ զմարդի եւ զերիւարի նշանակել մարթէր, չլիտէին եթէ իշոյն յովանակն եթէ երիվարին հեծելութիւն նշանակ է գալստեանն, եւ կամ Թէ Որդի Աստուծոյ իցէ, որպէս ասացաքն, եթէ մարդոյ, յայն սակս զԼեղերոփոնտեայ՝ զմարդոյ ի մարդկանէ ճնելոյ՝ ասացին յերկինս երեալ հեծեալ ի Պեգասոսն ձի: Աւ զի լուան ասել յայլմէ մարգարէէ յԱսայեայ եթէ ի կուսէն ճնանիցի եւ իւրովն յերկինս վերանայցէ, հնարեցան զնոյն զՊերսեայ ասել: Աւ իբրեւ զիտացին զի ի մարգարէութիւնս կայ՝ որպէս վերագոյն զրեցաւ, Թէ Հօր իբրեւ սկայ յընթանալ զճանապարհ, զԷրակիւայ ասացին Թէ հօր էր եւ յաճեալ շրջեալ ընդ ամենայն

1 Ծննդ. ԽԹ.:

երկիր. եւ զի ուսան գարձեալ ի մարգարէութեանցն եթէ բժշկէ նա զամենայն ախտս եւ զմեռեալս յաբուցէ, զԱսկղեպիոս ի մէջ մատուցին:

ԹԵ.

Այլ ոչ ուրեք ի վերայ միոյ ուրուք յայնցանէ՝ որ Վիայ որդիք անուանեցան, զխաչերոյն նմանութիւն հնարեցան, զի չանկաւ իսկ այն ի միտս նոցա. քանզի առաիօք եւ նշանաիօք եւեթ, որպէս վերագոյնն յայտ արարաք, խօսեցան զայնմանէ զոր խօսեցանն. այն որպէս կանխաւ ասէր մարգարէն, նշանակ մեծ զօրութեան եւ իշխանութեան նորա էր, որպէս եւ յայնցանէ՝ որ ընդ տեսլեամբ անկանիցին, ցուցանի: Ածջեք զմտաւ զամենայն՝ որ ինչ յաշխարհի է, միթէ առանց այց կերպարանաց վճարի՞ ինչ կամ մարթիցի՞ ունել հաղորդութիւն ի միջի: Օձով չէ հնար հասանել անցանել եթէ ոչ ձողն՝ որ առադաստն կոչի¹, ողջ ի նաւին կայցէ, եւ երկիր ոչ հերկի առանց սորա, եւ որ փորենն գործ ինչ չվճարիցին, եւ ոչ ձեռագէտք եթէ ոչ գործեօք՝ որ զոյն կերպարանս ունիցին: Աւ մարդոյն իսկ կերպարանք ոչ այլով իւրք յանասուն կենդանեացն որոշեցի, բայց միայն՝ զի կանգուն կայ եւ զձեռան տարածանէ, եւ յերեսն զընդունան ունի բացազոյն ի ճակատուէն, ընդ որ տայ եւ առնու շունչ՝ շնչաւորն: Այլ ոչ ինչ այլ ինչ այն ամենայն յայտ առնէ բայց զխաչին կերպարանս եւ մարգարէիւն ասացաւ այսպէս. Հոգի առաջի երեսաց մերոց Տէր Վրիստոս²: Աւ ձեր իսկ զրօշքն եւ յաղթութեանցն նշանք զայց կերպարանաց զօրութենէ, յայտ առնեն, որովք միշտն ելանէք ի հրապարակ, թէպէտ եւ ոչ

1 Այսինքն կայմն որ ձողին հանդերձ ի կողմանէ՝ զխաչն ձեւ կազմէ:
2 եթ. Ողբ. Դ:

խորհրդով ինչ զայդ առնիցէք: Աս եւ զձերոց վախճաներոց ինքնակալացն զպատկերան նովին կերպարանօք նուիրէք եւ աստուածս անուանէք զնոսա արձանազրովք: — Աւ արդ՝ քանզի այսպէս բանիւ եւ երեւելի կերպարանօքն՝ ըստ մերում կարի յորդորեցաք զձեզ, թէպէտ եւ դուք չհաւատացէք, սակայն զիտեմք զի անպարօք իցեմք յայսմ հետէ. զի որ ի մէջ կուսէ ինչ էր, այն եղև եւ կատարեցաւ:

ԹԶ.

Չհամարեցան շատ եւ բաւական զեւքն չարք մինչ չեւ Վրիստոսի յայանեալ՝ զՎիայ որդւոցն անուաներոց զճննդոցն ճառս ի ներքս մուծանել. յետ նորին երեւելոյ եւ ընդ մարդկան լինելոյ, որպէս ինչ ի մարգարէիցն քարոզութեանց ուսան՝ եթէ յամենայն ազգէ մարդկան հաւատասցեն եւ նմին ակն կայլին, դարձեալ՝ որպէս ասացաք, զայլս ի մէջ անեալ կացուցին, զՍիմօն եւ զՄենանդրոս ի Համբաւացոց աշխարհէն, որք մոգութեամբ արարին զօրութիւնս, զբազումս ի պատիրս արկին եւ արդ իսկ պատրանօք ըմբռնեալ ունին: Օ՛ի եւ առ ձեզ իսկ, որպէս յառաջագոյնն ասացաք, յարքունիսն ի Հոովմ առ Աղլադեաւ կայսերք զայր հասանէր Սիմօն եւ զԹրակոյան նուիրական եւ զԺողովուրդ Հոովմայեցւոցն այնչափ յապուշ դարձուցանէր զի եւ առ աստուածս զնա համարել եւ պատկերս նմին իբրեւ այլոցն զից որ ի ձէնջ պատուին, կանգնել: Աստի աղաչեմք զնուիրական ծերակոյտդ եւ զԺողովուրդ ձեր տեղեակ առնել այց պաղատանաց մերոց, զի եթէ ոք ի նորա վարդապետութենէն ըմբռնեալ իցէ, զճմարիսն ուսեալ ի մոլորութենէն խորշել մարթասցի. եւ զպատկերն եթէ կամք իցեն, կործանեսջիք:

ԹԻ.

Այլ եւ զայն իմն չկարեն հաւանեցուցանել դեւք չարք՝ թէ չկը հուր ի պատիժս ամպարշտաց. զոր օրինակ եւ ոչ թագուցանել զՔրիստոսի գալուստն զօրեցին. սակայն զայն միայն մարթին վճարել՝ զի որ անբանութեամբն կեանս կեցեն եւ լի կարեօք ի վատթար բարոյս սնանիցին եւ զկարծիս սիրեն, սպանանիցեն զմեզ եւ ատիցեն. զորս մեք ոչ միայն չատեամք, այլ եւ որչափ հնար է, ողորմիմք ի նոսա եւ ի դարձ ուղղութեան հաւանեցուցանել կամիմք: Զի ոչ զանդիտեմք ի մահուանէ, այնու՝ զի յայտ է եթէ սպարէն ցապար մեռանիմք. եւ ոչ նոր ինչ պատահարք պատահեն, այլ ամենայն ինչ կայ մնայ նոյն եւ եթէ յազիցին որ վայելենն ի նոսին ամ մի միայն, պարտ եւ պատշաճ է այնպիսեացն մերոց ուսմանց միադնել եւ զնոցին զհետ երթալ՝ զի զմշտնջնաւորն եւ զանչարչարական եւ զանկարօտ կեանսն ունիցին: Ապա եթէ չհաւատացեն լինել իմիք յետ մահու, այլ յանդգայութիւն անկանել որոց մեռանիցին՝ կարծիցեն, ի վշտաց աստեացս եւ ի պարտուց զմեզ ապրեցուցեալ՝ երախտիս մեզ առնեն, սակայն զանձինս վատաբարոյս եւ ամարդիս ցուցանեն եթէ զկարծեաց եւեթ զհետ երթան. զի ոչ եթէ առ ազատելոյ ինչ զմեզ սպանանիցեն, այլ զի յարեւէ եւ ի քաղցր կենաց վերպեցուցանիցեն:

ԹԲ.

Այլ զՄարկիոյն Պոնտացի, որպէս յառաջագոյն ասացաք, ի մէջ արկին դեւքն չարք. որ արդ իսկ ուրանալ զարարինն երկնաւորաց եւ երկրաւորաց ամենեցուն զԱստուած եւ զՔրիստոս՝ զնորին որդի, զոր-

մէ յառաջագոյն մարդարէքն քարոզեցին, ուսուցանէ, եւ զայլ ոմն աւետարանէ աստուած արտաքոյ քան զամենայնի յօրինինն եւ զկազմիչ, նոյնպէս եւ այլ Որդի: Մին հաւատացեալ բազմաց իբրեւ այն թէ նա միայն զճշմարտութիւն զիտիցէ, ծաղր առնեն զմեք առանց ամենեւին ընծայութիւնս վասն բանիցն իւրեանց ունելոյ. այլ անմատթեամբ իբրեւ զգառինս, որ ի գայլոյ յափշտակիցին, լինին յորս ամբարիշտ վարդապետութեանց եւ զիւաց, զի ոչ վասն այլ ինչ իրիք ճղնին որ դեւքն անուանին, բայց զի զմարդիկ յարարէն Աստուծոյ եւ ի նորին Միածնէն ի Քրիստոսէ խոտորեցուցեն. եւ զայնոսիկ՝ որ յերկրէ զանձինս անջատել չկարեն, ընդ երկրաւորս եւ ընդ ձեռագործս բեւեռեցին եւ բեւեռեն. եւ զնոսա՝ որ ի նկատութիւն աստուածեղէն իրաց նկրտիցին՝ ի խաբէութիւն ածեն, եւ զայնոսիկ՝ որ խորհուրդս զգաստութեան եւ սրբութեան եւ վարս առանց կարեաց չունին, յամպարշտութիւն կործանեն:

ԹԳ.

Այլ զի ուսանիցիք եթէ ի մերոց վարդապետաց (զբանէն ասեմք որ ի ձեռն մարգարէիցն տուաւ) առեալ Պղատովնի ասիցէ եթէ զնիւթն անկերպարանս փոխեաց Աստուած եւ արար զաշխարհ, լուարուք զասացեալն բան առ բան ի ձեռն Մովսիսի՝ առաջնոյ մարգարէի յառաջագոյն յիշատակելոյ, որ երիցագոյն էր քան զՅուսացն մատենագիրս. յոյր ձեռն նշանակեաց Հողին մարգարէական թէ զնորդ ի սկզբանէ եւ յորոց յօրինեալ կազմեաց Աստուած զաշխարհ. եւ ասէ այսպէս. Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր. եւ երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ եւ խաւար ի վերայ անդնդոց. եւ Հողի Աստուծոյ

ըջէր ի վերայ ջուրց եւ ասէ Աստուած. Եղեցի լոյս եւ եղեւ լոյս¹. որպէս զե բանինն Աստուծոյ՝ յիրաց որ առաջի կային, զորոց Մովսիսին յայտ արարաւ, եկաց աշխարհ ամենայն. զայս եւ Պղատովնն եւ որ հանդոյն նմին ճառիցեն եւ մեք ուսաք, եւ ձեզ մարթ է հաւանել. եւ որ Երեքն² կոչի ի ճարտարաց, զի տեմք զի նախ ի Մովսիսէ ասացաւ:

Կ.

Եւ որ ի Պղատովնէ ի Տիմէին կայ բարոյախօսեալ զԱստուծոյ Արդւոյն, զի ասէ Վէացոյց³ զնա յաշխարհի, զայն ի Մովսիսէ առեալ ըսանմին խօսի: Վանզի ի Մովսիսի գիրսն գրեալ է՝ թէ յորժամ ելանէին Ազգիպտոսէ Խարայեղացիքն եւ ըջէին յանապատին, զիմեցին ի վերայ նոցա գազանք թունաւորք, իժք եւ քարքք եւ ամենայն ազգք օձից, որ կոտորէին զժողովուրդն. եւ ըսա խորհրդոյ եւ ազգեցութեանն Աստուծոյ լինելոյ, առնոյր Մովսէս պղինձ եւ առնէր զնշան խաչին եւ եղեալ ի վերայ տապանակին սրբոյ՝ ասէր ցժողովուրդն. Յորժամ հայիցիք ընդ այս նշան եւ հաւատայցեք, նովն կեցցեք⁴: Իբրեւ այն եղեւ, գրէ եթէ սատակեցան օձքն, եւ ժողովուրդեանն, ասէ, այնպէս զերծանել ի մահուանէ: Ինթերցեալ Պղատովնի եւ ոչ քաջ ի վերայ հասեալ եւ ոչ զմտաւ ածեալ եթէ խաչի նշան էր նշանն, համարեցաւ եթէ Վէի նշան իցէ եւ այնպէս զՕջորութենէն որ յետ

1 Ծն. Ա.
2 Έρεβος, Erebus. Նշանակէ բանս այս զխաւար զժոխոց առ բանաստեղծս. Հոմ. Ագիւս. ԺԱ. 37. Վերջ. Մշակ. Գ. 471. Ակնարկէ աստ Յուստինոս զբանէն Մովսիսի ԲԵՅ որ նշանակէ Երեկոյ. անդ ս.բ ասէ. ԲԵՅ ԵՐԵՎՈՍ ԵՐԵՎՈՍ

Եւ եղեւ երեկոյ եւ եղեւ վաղորդայն. Ծնն. Ա. 4.
3 Έχισσε, decussavit, պսիկքն՝ արար ի ձեւ X (-Բ. +.) գրոց Յունաց, կամ X (տասն) թուոյ Հռոմայեցւոց. — Բռնագրօսէ Յուստինոս զբանս Պղատովնի.
4 Թիւք ԻԱ.

առաջնոյն Աստուծոյ է, ասէր թէ իբրեւ զՎէ նշանեցաւ յաշխարհի: Այլ եւ զերրորդէ ումեքէ ասէ, քանզի որպէս յառաջագոյնն ասացաք, ընթերցաւ ասացեալ ի Մովսիսէ թէ Աստուծոյ Հողին ի վերայ ջուրցն ըջէր: Օ՛ի զերկրորդ տեղին Բանին տայ, որ Աստուծոյն է, զորմէ ասէր թէ իբրեւ զՎէ յաշխարհի նշանեցաւ. իսկ զերրորդն Հողոյն տայ՝ զորմէ զրեալ է թէ ի վերայ ջուրցն ըջէր, յորժամ ասիցէ. Իսկ երրորդն զերրորդաւ: Եւ թէ զնարդ զհրօսայրեացան Մովսիսիւ կանխաւ նշանակեաց Հողին մարդարեական, լուսարուք. Իջէ հուր միշտ կենդանի եւ կերիցէ մինչեւ յանդունդս ներքինս¹: Ապա ուրեմն ոչ եթէ մեք ինչ զայլոցն կարծիս առեալ ունիմք, այլ ամենեքին զմերոցն զհետ երթեալ խօսին: Օ՛ այդ ամենայն առ մեզ մարթ է եւ յայնպիսեացն իսկ լըսել եւ ուսանել, որ զնկարագիրս անգամ զնշանագրացն չզիտիցեն, ի տգիտացն եւ ի խժից բարբառովոյք մտօքն իմաստունք են եւ հաւատացեալք, թէպէտ եւ ոմանք համր եւս իցեն եւ տեսլեամք աչաց կոյրք, զի այն իմն մանաւանդ առցի ի միտ թէ ոչ մարդկեղէն ինչ իմաստութեամբ, այլ Աստուծոյ իսկ զօրութեամբ ճառի:

ԿԱ.

Այլ թէ որպէս ընծայիցեմք զանձինս Աստուծոյ Վրիստոսիւ նորողեալք, պատմեսցուք Ճշդիւ, զի մի յորժամ զանց զայսու առնիցեմք, համարիցիմք նենդեալ ինչ ի պատմութեան իրացն: Արք միանգամ հաւանեալ հաւատան եթէ Ճշմարտութեամբ են ամենայն բանք վարդապետութեան մերոյ, եւ խոստանան ըստ նմին եւ զվարսն ցուցանել, այն

1 եբե. Օբ. ԼԲ.

պիսեացն ուսուցանեմք աղօթս առնել եւ պահօք
պնդութեան խնդրել յԱստուծոյ զքաւութիւն մե-
ղացն առաջնոց, եւ մէք ընդ նոսին կամք յաղօթս եւ
պահեմք: Ապա առեալ տանիմք զնոսա ուր ջուրն է
եւ նովին իսկ օրինակաւ միւսանգամ ծննդեանն՝ որ-
պէս մէքն ծնաք, ծնանին: Օ՛ի յայնժամ յանուն
Աստուծոյ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն, եւ Քրիչին
մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի եւ Հոգւոյն սրբոյ ջրով
մկրտին: Օ՛ի ասաց իսկ Վրիստոս. Աթէ ոչ ծնջիք
վերստին, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից¹: Աթէ
անհնարին է անդրէն յորովայն մարցն՝ որոց միանգամ
ծնեալ իցէ, մտանել կրկին, այն ամենեցուն յայտ է:
Աւ Ասայեաւ մարգարէիւ, որպէս վերագոյն գրեցաք,
ասացեալ է եթէ զհարդ ի մեղաց խորշեցին մեղաւ-
որք որ յապաշխարութիւն դառնայցեն. եւ ասացաւ
այսպէս. Լուացարուք, սրբեցարուք, ընկեցէք զչարիս
ձեր յանձանց ձերոց, ուսարուք զչարիս գործել. դատ
արարէք որբոյն եւ տուք իրաւունս այրւոյն եւ եկայք
եւ խօսեցուք ընդ միմեանս ասէ Տէր. եւ եթէ ի-
ցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ իբրեւ զձին
սպիտակ արարից. եւ եթէ իցեն իբրեւ զորդան կար-
միր իբրեւ զասր սուրբ արարից: Ապա թէ ոչ կամի-
ցիք լսել ինձ, սուր կերիցէ զձեզ, քանզի բերան
Տեառն խօսեցաւ զայս²: Աւ զհանգամանս իրացն
յառաքելոց անտի ուսաք: Արովհետեւ անգիտացեալ
զառաջին ծնունդ մեր, ի հարկէ իմն ի խոնաւ սեր-
մանէ ծնողացն առ միմեանս մերձաւորութեամբ ծնաք
եւ ի դժնդակ սովորութիւնս եւ ի հրահանգս վատ-
թարութեան սնաք, զի մի որդիք հարկի եւ ազի-
տութեան կայցեմք եւ մնայցեմք, այլ ընտրութեան եւ
զիտութեան, եւ զքաւութիւն մեղաց՝ զոր յառաջա-

1 Յովհ. Գ.

2 Ես. Ա.

զոյն մեղաք, ջրովն ընդունիցիմք, անուանեմք ի վերայ
այնորիկ՝ որ ծնաննին կամիցի վերստին եւ ապաշխարել
վասն յանցանաց յանցուցելոց՝ զանուն Աստուծոյ ա-
մենեցունցն Հօր եւ Տեառն: Աւ զայս միայն անուն
կարգայ ի վերայ նորա այն՝ որ ի մկրտութիւն ածէ
զնա. զի ոչ որ կարող է տալ անուն Աստուծոյ՝ որ
անձառն է: Ապա եթէ որ ժպրհեցի ասել թէ
հնար է, մով այնպիսին զանհնարին մելութիւն: Աւ
անուանեալ կոչի մկրտութիւնն այն՝ լուսաւորութիւն,
այնու զի լուսաւոր առնին մտօք ոչք զայնպիսիան ու-
սանին: Աւ որ լուսաւորելոցն իցէ՝ յանուն Յիսուսի
Վրիստոսի խաչելոց առ Պոնտացւով Պիղատոսիւ եւ
յանուն Հոգւոյն սրբոյ, որ ի ձեռն մարգարէիցն կան-
խաւ քարոզեաց զամենայն՝ որ ինչ վասն Վրիստոսի է:

ԿԲ.

Աւ զայս եւս մկրտութիւն լուեալ զիւաց՝ մար-
գարէիւն քարոզեալ, այնպէս յարգարեցին՝ զի ջուր
զանձամբք սրսկիցեն որ ի մեհեանս նոցա՝ մտանիցեն
եւ կամիցին մերձենալ առ նոսա նուիրօք ըմպելեաց
եւ ճենձերօք, եւ ապա ուրեմն մկրտել իսկ ամենեւին
այնոցիկ՝ ոչք ի ներքին կողմանս երթեալ կամիցին
մտանել, ուր նոցին զիւացն պատկերք կանգնեալ կան:
Աւ զայն իսկ՝ զի լուծանել զկօշիկսն հրամայեն
քուրմքն որոց ի մեհեանս մտանն եւ այնպէս պաշ-
տօն հարկանել զիւացն, յանցից անտի ուսան զեւք՝
որ ընդ Մովսէս մարգարէ անցին եւ նմին եղեն նմա-
նողք: Վանզի ի ժամանակի իբրեւ ընկալաւ Մովսէս
պատուէր երթալ յԱզիպտոս եւ հանել զժողովուրդն
Խարայեղն՝ որ անդն կայր, մինչ զեռ հովուէր նա
յերկրին Արարացւոց զնաչինս աներոյ իւրոյ, տեսլեամբ
հրոյ ի միջոյ մօրենւոյն խօսեցաւ առ նա Վրիստոսն

մեր եւ ասէ. Եղծ զկօշիկս քո եւ լուր ի մտանել քում¹: Եւ նա յորժամ ելոյծ զկօշիկս իւր եւ մերձեցաւ՝ լուաւ թէ երթալոց է յԱզիպտոս՝ հանել զժողովուրդն Խարայեղացւոց, եւ զօրութիւն մեծ առ նոյր ի Վրիստոսէ որ խօսէրն առ նա ի տեսլեան հրոյն. եւ զնացեալ հանէր զժողովուրդն՝ զմեծամեծսն եւ զպանչելի իրան կատարելով, զորս եթէ կամիցիք ուսանել, ի գրոց նորա հաւաստեալ ուսչիք:

ԿԳ.

Գեռ եւս ուսուցանեն շրեայք ամենայն եթէ անանունն Աստուած խօսեցաւ ընդ Մովսիսի: Աւստի եւ Հոգին մարգարեական ի ձեռն մարգարէին Ասայեայ՝ զոր վերագոյն նշանակեցաք, կշտամբէ զնոսա, որպէս վերագոյն զրեցաք եւ ասէ. Ծաննեալ եզն զստացիչ իւր եւ էշ զմուր տեառն իւրոյ եւ Խարայեղ զիս ոչ ծաննեալ եւ ժողովուրդ իմ՝ զիս ի միտ ոչ առ²: Եւ ինքն Յիսուս Վրիստոս՝ յորժամ զշրեայսն կրշտամբիցէ եթէ չծաննեան զինչ շայր իցէ եւ զինչ Արդի, ասէ. Ոչ որ ճանաչէ զշայր եթէ ոչ Արդի, եւ ոչ զԱրդի որ ճանաչէ եթէ ոչ շայր եւ որոց կամիցի Արդին յայանել³: Եւ Բանն Աստուծոյ՝ է նորին Արդի, որպէս վերագոյն ասացաք. եւ շրեշտակ եւս կոչի եւ Առաքեալ. զի նա աւետարանէ զոր ինչ պարտ իցէ զիտել եւ առաքի զի ցուցցէ զինչ աւետիւքն իցին, որպէս եւ ինքն Տէրն մեր ասէ. Ար ինձ լսէ, լսէ այնմ որ առաքեացն զիս: Եւ ի Մովսիսի բանիցն նոյն յայտ է, զի կայ ի նոսին այսպէս. Եւ խօսեցաւ Մովսիսի հրեշտակ Աստուծոյ ի բոցոյ հրոյն ի միջոյ մորենւոյն եւ ասէ. Ես եմ որ էն, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Սահակայ, Աստուած Յակոբայ, Աստուած

1 եւթ. Գ: 2 ես. Ա: 3 Մով. ԺԱ:

հարցն քոց. էջ յԱզիպտոս եւ հանցես զժողովուրդ իմ¹: Եւ զմնացեալսն ի նորին գրոցն՝ եթէ կամիցիք, մարթ է ուսանել. զի չէ հնար աստէն իսկ ի սմին գրել զամենայն. այլ այնչափ միայն բանք ի մէջ բերան՝ զի ցուցցի եթէ Արդի Աստուծոյ եւ Առաքեալէ Յիսուս Վրիստոս, որ մինչ Բանն էր՝ մերթ տեսլեամբ հրոյ երեւէր եւ մերթ ի կերպարանս անմարմնոցն եւ այժմ՝ կամօքն Աստուծոյ վասն ազգի մարդկան՝ մարդ եղեալ յանձն առ չարչարել զայն ամենայն՝ զոր անուպայ շրեայքն նիւթեցին զիւացն ազդեցութեամբ: Աւին նոքա ի զիրսն Մովսիսի գրեալ մի ըստ միոջէ թէ Խօսեցաւ հրեշտակ Տեառն առ Մովսէս հրով բոցոյ ի միջոյ մորենւոյն եւ ասէ. Ես եմ որ էն, Աստուած Աբրահամու եւ Աստուած Սահակայ եւ Աստուած Յակոբայ. ասեն թէ զսոյն ամենեցունց շայրն եւ արարիչ բարբառի: Սակայն եւ Հոգին մարգարեական կշտամբէ զնոսա յորժամ ասիցէ. Եւ Խարայեղ զիս ոչ ծաննեալ եւ ժողովուրդ իմ՝ զիս ի միտ ոչ առ². եւ դարձեալ Յիսուս, որպէս յայտ արարաք, իբրեւ ընդ նոսա էր ասէ. Ոչ որ ճանաչէ զշայր եթէ ոչ Արդի, եւ ոչ զԱրդի եթէ ոչ շայր եւ որոց Արդին յայանեցէ³: Եւ արդ շրեայք՝ որ այսպէս համարէին եթէ ամենեցունց շայրն ընդ Մովսիսի խօսեցաւ, թէպէտ եւ որ խօսէրն ընդ նմա Արդին էր Աստուծոյ՝ որոյ եւ շրեշտակ եւ Առաքեալ իսկ կոչեցեալ է, յիրաւի կշտամբին ի մարգարեականն Հոգւոյ եւ ի նմին իսկ ի Վրիստոսէ, եթէ ոչ զշայր եւ ոչ զԱրդի ծաննեան. զի որ զԱրդի շայր ասիցեն լինել՝ յանդիմանին եթէ եւ ոչ զշայր զիտիցեն, եւ ոչ զի Արդի է ամենեցունցն շօր՝ ճանաչեն: Սակայն նա՝ քանզի Բան նախձին է Աստուծոյ, է եւ Աստուած. եւ նախ ի կեր-

1 եւթ. Գ: 2 ես. Ա: 3 Մով. ԺԱ:

պարանս հրոյ եւ ի կերպս անմարմնոցն՝ Մովսիսի եւ այլոց մարգարէից երեւեցաւ, եւ այժմ առ ժամանակօք իշխանութեան ձերոյ, որպէս վերագոյնն ասացաք, ի կուսէ մարդ եղեւ կամօք Հօր վասն փրկութեան հաւատացելոց ի նա, եւ ունայնացոյց զանձն եւ չարչարել յանձին կալաւ, զի մահուամբ եւ յարութեամբն յաղթիցէ մահու: Եւ որ ասացաւն ի միջոյ մորենւոյն առ Մովսէս՝ Ես եմ որ էն, Աստուած Եբրահամու եւ Աստուած Սահակայ եւ Աստուած Յակովբայ եւ Աստուած հարց քոց, նշանակէ՝ զի թէպէտ եւ մեռան, սակայն կան մնան եւ նորին իսկ Քրիստոսի մարդիկ են. զի եւ նոքրին յառաջ քան զամենայն մարդիկ Աստուծոյ ի խնդիր ելին. Եբրահամ՝ հայր Սահակայ, եւ Սահակ՝ Յակովբայ, որպէս եւ Մովսէս մի ըստ միոջէ հար ի մատենի:

ԿԳ.

Եւ զի Աղջկանն¹ եւս անուանելոյ կռոցն կանգնումն յաղբերակունս ջուրցն՝ զիւացն աղղեցութեամբ եղեւ, ոյք ասէինն զնմանէ թէ Արամազդայ դուստր է, եւ նմանեցուցին Մովսիսի բանիցն, կարէք յայնցանէ՝ որ վերագոյն ասացան, իմանալ. զի ասէ Մովսէս՝ որպէս յառաջագոյն գրեցաք. Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր. եւ երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ եւ Հողի Աստուծոյ ջրէր ի վերայ ջուրց: Ապա ուրեմն ի նմանութիւն Հողոյն Աստուծոյ ի վերայ ջրոյն ջրէլոյ՝ զԱղջիկն դուստր Վիայ անուանեցին եւ զԱթենայ նոյնպէս խորամանկելով ասացին եթէ դուստր Վիայ իցէ, այլ ոչ ի մերձաւորութենէ. քանզի ծանեան եթէ Աստուծոյ մտախորհ լեալ յանձին՝ Բանիւ արար զաշխարհ, առաջին խոր-

1 Կ՛թղ.

հուրդ ասացին զԱթենաս. զոր ծաղու իմն համարիմք՝ եթէ զպատկեր խորհրդոյ իգացն կերպարանք յառաջ բերիցեն. նոյնպէս եւ զայլս յորդուոցն Վիայ անուանելոցն՝ գործքն կշտամբեն:

ԿԵ.

Այլ մեք՝ յետ մկրտելոյ այսպէս զայն՝ որ հաւատացն եւ հաւանեցաւ՝ ածեմք առ այնոսիկ՝ որք եղբարքն անուանին ուր կանն ժողովեալ, առնել աղօթս հասարակաց մտադեւր ի վերայ անձանց եւ այնր՝ որ լուսաւորեցաւ եւ այլոցն ամենեցուն ամենայն ուրեք, զի արժանի լինիցիմք յետ զճմարտութիւնն ուսանելոյ գործովք բարւոք քաղաքավարել եւ զպատուիրանսն պահել, զի զյաւիտենիցն փրկութիւն շահիցիմք: Համբուրիւ զիրկս միմեանց արկանեմք՝¹ յորժամ յաղօթիցն դադարեմք: Յետ այնորիկ մատուցանեն զխաւորի եղբարցն՝ հաց եւ բաժակ ջրոյ եւ զինւոյ. եւ սորա առեալ՝ օրհնութիւնս եւ փառս ամենեցունց Հօրն յանուն Արդւոյ եւ Հողոյն սրբոյ, եւ զոհութիւնս վասն այսր ամենայնի՝ զոր ի նմանէն ընկալաք, մատուցանէ յաճախ. եւ իբրեւ նա զաղօթսն եւ զգոհութիւնն կատարիցէ, ամենայն ժողովուրդն՝ որ անդ մօտ կայ, յարէ ի նոյն ասելով՝ Ամէն: Իսկ Ամէնն² յԵբրայեցւոց լեզու Աղեցի նշանակէ: Եւ իբրեւ ի դուրս հանէ զխաւորն զգոհութիւնն եւ յարէ ի նոյն զբարբառ իւր ամենայն ժողովուրդն, այնոքիկ՝ որ ի մէջ սարկաւազունքն կոչին, տան միում միում ի մտակացացն ճաշակել ի հացէ անտի եւ ի զինւոյ եւ

1 Թէպէտ եւ ի Հռովմ գրէր թեանն եւ զտէրունական բանս զպատասխանատուութիւնն Յուստինոս, սակայն պատմէ աստ զկարգս պաշտամանցն ըստ օրինի եկեղեցեացն արեւելից, այսինքն՝ զի յառաջէ համբոյրն զաղօթս գոհութեանն եւ զտէրունական բանս, ուր ըստ հռովմեական սովորութեան, զնոցին գէտ գայ սակաւ ինչ յառաջ քան զհաղորդութիւնն:

2 Ե՛թղ.

ի ջրոյ, յորոց վերայ գոհութիւնն եղեւ, եւ առ հեռաւորսն առեալ տանին:

ԿԶ.

Եւ այս կերակուր ի մէջ Գոհութիւն կոչել, որում ոչ ումեք իշխանութիւն է հաղորդել, բայց միայն՝ որ հաւատայն ճշմարտութեան մերոյ վարդապետութեանն եւ մկրտեալ է մկրտութիւն ի թողութիւն մեղաց եւ ի միւսանգամ ծնունդն եւ այնպէս կեանս կեայ՝ որպէս Վրիստոսն աւանդեաց: Վանդի ոչ եթէ իբրեւ դոյզն ինչ հաց կամ դոյզն ինչ բմորի ձաշակեմք զնոսս. այլ զոր օրինակ Վանիւն Աստուծոյ եղեւ մարմին Յիսուս Վրիստոս Փրկիչ մեր¹, եւ մարմին եւ արիւն վասն փրկութեան մերոյ առ. նոյնպէս եւ գկերակրոյն՝ յորոց վերայ նորին իսկ բանիցն աղօթիւք գոհութիւնն կատարի, եւ յորմէ մեր արիւն եւ մարմինք փոփոխմամբ սնանին, ուսեալ եմք եթէ նորին իսկ զլիսովն Յիսուսի մարմնացերոյ մարմին եւ արիւն է: Վանդի առաքեալք ի բանս յիշատակաց² իւրեանց զոր թողն որ Աւետարանքն կոչին, այսպէս աւանդեցին մեզ պատուիրեալ ի Յիսուսէ՝ եթէ առեալ հաց գոհացաւ եւ ասէ. Օ, այս արարէք առ իմոյ յիշատակի. Այս է մարմին իմ: Նոյնպէս զբաժակն առեալ եւ գոհացեալ ասէր. Այս է արիւն իմ³, եւ նոցին միայն տայր: Օ, այս եւ ի Միթրայ⁴ խորհուրդսն

1 Աստ ոչ եթէ զանձն Բանին ի Քրիստոսէ զառանիցէ, այլ զոր օրինակ ի ճննդեանն մեծազոր զօրութեամբ իւրով Բանն կազմեաց իւր մարմին յարգանդի Առսին, նոյնպէս եւ այժմ՝ նորին ամենազոր բանիւք որովք վարի քահանայն, փոխի հացն ի մարմին, եւ գինին յարիւն Բանին՝ մարմին եւ մարդ եղերոյ:

2 ἀπομνημονεύματα.

3 ՂԿ. ԻԲ. Մատ. ԻՉ:

4 Միհր առ մեւք, կոչի եւ առ այժմու. Պարսիկս յբ. եւ նշանակէ զսէր եւ զարեգակն որպէս այն թէ գերիս արկեալ փարիցի սիրով զաշխարհաւ: Ի նուիրական մատենան Զանդկաց անուանի Միհր Եաշա, եւ յաղօթան զոր նմին մատուցանէ քուրմն, յայտ առնի եթէ իցէ արարած Ահուրայ Մազդայ, այլ գոգ իմն հանգիտապատիւ նմին եւ եթէ իցեն նորա հազար ականջք եւ

աւանդեցին կատարել զեւքն չարք զնմանութիւն բերելով զերացն. քանզի գիտակ էք կամ կարող իսկ էք զիտել թէ հաց եւ բաժակ ջրոյ զնի ի նորա ձօնիսն յորժամ միջամուխ ոք լինիցի, իմն իմն ի վերայ խօսելով:

ԿԷ.

Այլ մեք յես այնորիկ զայդ ամենայն միմեանց ցանկ յուշ առնեմք. եւ որոց ինչք գոն՝ կարօտելոցն խնամ ունին եւ հանապաղ ի միասին կամք: Աւ ի վերայ ամենայնի՝ զոր նուիրեմք, օրհնեմք զամենեցուն զարարիչն ի ձեռն Արդւոյ նորա Յիսուսի Վրիստոսի եւ ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ. եւ յաւուրն որ անուանեալ է Արեգական¹, ամենեքին՝ որ ի քաղաքս կամ յազարակս օթեն, գան ի մի վայր եւ բանք յիշատակաց առաքելոցն կամ զիրք մարգարէիցն ընթեռնուն ցորչափժամ իցէ: Ապա իբրեւ ընթերցիչն դազարէ, նա՝ որ վերակացուն է՝ բանիւ խրատ տայ եւ յօժարեցուցանէ այնմ ամենայնի լաւութեանց նմանող լինել: Յետ այնորիկ յօսն կամք ամենեքին առ հասարակ եւ մատուցանեմք աղօթս. եւ որպէս վերագոյնն ասացաք իբրեւ յաղօթիցն դադարիցեմք, հաց ի մէջ դայ եւ զինի եւ ջուր, եւ որ վերակացուն է՝ նոյնպէս աղօթս եւ գոհութիւնս ի վեր առաքէ, որչափ կար իւր է, եւ ժո-

աչք բիւր եւ ցանկ սկիցէ, այլովքն հանդերձ: Նոյնպէս յիշատակի եթէ հաց ինչ (զբանով) նուիրեալ լինէր նմա եւ ի զոհիցն պաշտամունս ազգի ազգի մկրտութիւնս կատարէին: Ծառեն զՄիհր գից բազումք ի հնոցն մատենագրաց Յունաց, որպէս Հերոդոտոս, Պլուտարքոս եւ այլք: Պաշտօն սորա Արեաց անտի անց եւ ի Յոյնս եւ ի Հռովմայեցիս եւ յայլ յազգացն: Եթէ եւ առ մեւք ի մերոց նախնեաց աւնոր մեծա-

բանս, յայտ է ի մեհենէն Մրհա- կանն գից ի Բագայաւիժն գեղջ, զոր կործանեաց Առաքեալն մեծ հաւատոյ մերոց Վրիգորիոս: Զարմանէ բանք լինին եւ ի պատմութեան գիրսն Եղեշէի, զոր թերեւս նորագոյն զոչոյս պարտ իցէ համարել: — Էջ 53, 58:

1 Dies solis, առ մեզ Միաշաբաթի: Չնոյն անուն պահէն ցարդ ազգք գերմանականք. Sonntag, Sunday, այլովքն հանդերձ:

ղովուրդն ասէ կցելով՝ զԱմենն: Աւ յայնց իրաց՝ յորոց վերայ գոհութիւնն կատարեցաւ, առնի բաշխումն եւ հաղորդութիւն առ մի մի իւրաքանչիւր, եւ որոց չենն մօտ՝ ի ձեռն սարկաւագացն առաքի: Իսկ որ մեծատունք իցեն եւ կամիցին, իւրաքանչիւր ըստ յօժարութեանն տայ յիւրմէ անտի զինչ կամ է. եւ որ ինչ անտի ժողովիցի, աւանդի առաջնորդին. եւ նա խնամէ զորքան եւ զայրիս եւ զայնոսիկ՝ որ առ խօթութեան կամ վասն այլոց ինչ պատճառաց չքաւորիցին, եւ գկայանաւորսն եւ զտարաշխարհիկս, եւ համօրէն իսկ՝ ամենեցուն որ ի կարօտութեան իցեն, լինի հոգաբարձու: Աւ յայն սակս յաւուրն Արեգական ժողովիմք ամենեքին առ հասարակ, զի առաջին օր է՝ յորում՝ Աստուած՝ զխաւար եւ զնիւթ փոփոխեալ զաշխարհ արար, եւ Յիսուս Վարիստոս փրկիչ մեր ի նմին իսկ աւուր ի մեռելոց յարեաւ. քանզի միով աւուրք յառաջ քան զԱրովեսեան օրն՝ հանին զնա ի խաչ եւ միով աւուրք յետոյ քան զայն օր, որ է օր Արեգականն, երեւեալ առաքելոցն իւրոց եւ աշակերտաց՝ ուսոց զայս ամենայն, զոր եւ ձեզն մատուցաք զի զիտեսչեք եւ տեսչեք:

ԿԲ.

Եթէ իմաստութեամբ եւ ճշմարտութեամբ ինչ ձեզ թուիցին, յարգեցէք զայդ ամենայն. ապա եթէ բարբանջք ձեզ երեւիցին՝ արհամարհե՛ծիք իբրեւ զբանդազուշանաց իրս եւ մի իբրեւ ի վերայ թշնամեաց մահ հրամայիցէք ի վերայ մարդկանն՝ որոց չիք ինչ գործեալ անիրաւութեամբ: Յառաջագոյնն իսկ ասեմք ձեզ եթէ չապրիցիք յԱստուծոյ դատաստա-

1 Այսինքն ի շաբաթամօր: — Dies Saturni, Օր կրօնոսի, շաբաթ:

նաց, եթէ յանիրաւութեանն տեսիցէք բաւիցէք, եւ մեք բողոք բարձեալ գոչեցուք թէ որ ինչ Աստուծոյ սիրուն եւ հաճոյ է՝ այն կատարեսցի: Աս եւ ի թրղթոյ անտի մեծի եւ երեւելոյ կայսեր Ադրիանու, ձերոյ հօրն, կարող իսկ եմք խնդրել ի ձէնջ, այնպէս զդատաստանն հրամայել առնել՝ որպէս աղաչեցաքն. սակայն ոչ յայն սակս ինչ աղաչեցաք՝ զի յԱդրիանուսէ այնպէս սահմանեցաւ, այլ զի զիտեմք հաստատութեամբ թէ զիրան եւ զարժանն խնդրեմք, վասն այնորիկ եւ զճառս եւ զպատմութիւն իրացն յօրինեցաք: Արդեսցուք առ ամին զօրինակ թղթոյն Ադրիանու¹, զի եւ սովին զճշմարտութիւն մերոց բանից առնուցուք ի միտ, եւ է իսկ պատճէն թղթոյն այս.

Ադրիանու վասն Գրիստոնէից թուղթ
Մինուկեայ Փունդանեայ

Օթուղթն ընկալայ զրեալ առ իս ի Սերենեայ Գրանիանեայ՝ յառնէ լուսաւորէ եւ ի փառաւորէ, զոր դուն փոխանակեցեր: Աւ արդ չթուի ինձ բարւոք զերան առանց քննութեան բառնալ թողուլ, գուցէ շտապ տագնապի ի վերայ մարդկանն հասանիցէ եւ եւ զըպարտչացն մուտ չարադործութեանն ընծայիցի: Եթէ զոր հայցենն արք գաւառին ճշդիւ մարթայցեն հաւատարիմ առնել յատենի ընդդէմ քրիստոնէից, յատեան անդր երթիցեն եւ այլ ոչ եթէ եկակոչ եւեթ առնելով եւ լոկով աղաղակաւ: Վանզի կարի քաջ վայել է՝ զի թէ կամիցի ոք ամբաստան լինել՝ զերան ճանաչիցես դու: Աւ արդ եթէ ոք ամբաստան լինել կամիցի եւ հանդէս արարեալ ցուցանիցէ ընդդէմ օ-

1 Չայս թուղթ Ադրիանու՝ որ Եւսեբիոս, որպէս ինքն իսկ յայտ ի հռովմայեցի լեզու եղեալ կայր ի առնէ: Գ. Գլ. 9: Գտանի պատասխանատուութեան Յուս. նոյն եթէ կցէ վաւերական, եւ ի տինեայ, հան ի Յունաց բարբառ լեզու Հռովմայեցւոց:

րինաց գործեալ ինչ նոցա, յայնժամ ասպ սահմանիցես ըստ յանցանացն մեծութեան զպատուհանն: Իստ նմին օրինակի, երզուեալ ի Հերակղէս, եթէ զըրպարտութեան աղազաւ զայս բարուրս ոք յօղիցէ, միտ դիր անագորունութեանն եւ քեզ այն փոյթ լիցի՝ զլեւժան հանել:

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն Ա Տ Ո Ւ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ

Վ Ա Ս Ն Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ի Ց

ԱՌ ՀՌՈՎՄԱՆՅԵՑԻՈՅ ԺԵՐԱԿՈՅՏՆ

Ա.

Որ ինչ երեկ եւ եռանդ ի ձերում քաղաքիդ առ Ուրբիկեաւ կատարեցաւ, ով Հռովմայեցիք, եւ որ ամենայն ուրեք նոյնպէս ի դատաւորացն անխնատութեամբ գործի, հարկ արար ինձ յօրինել զկարգ բանիցս այսոցիկ վասն ձեր՝ որ համակարիքդ էք եւ եղբարք, թէպէտ եւ այնմ անգէտ իմն իցէք եւ չյօժարիցիք վասն փառաց կարծելոցն պատուականութեանց: Իաց ի քրիստոնէից անտի՝ որ հաւանեալ հաւատան թէ անիրաւքն եւ անառակեալք յաւիտենից հրոյն տանջեսցին, եւ առաքինեալք եւ ոյք ըստ Վրիստոսի կենացն կեան, ընդ Աստուծոյ կեցցեն անչարչարութեամբ, բաց ի սոցանէ ասեմ՝ եթէ ոք ուրեք ի հօրէ կամ ի դրացւոյ կամ յորդւոյ կամ ի բարեկամէ կամ յեղբօրէ կամ յառնէ կամ ի կնոջէ կշտամբեալ ի զգաստութիւն բռնադատիցի, այնպիսին վասն յամառութեանն եւ հեշտ ցանկութեանն եւ դժուարաւ ի լաւութիւն դառնալոյ, ըստ նմին եւ դեւքն չարք՝ ոյք ռիութեամբ են ընդ մեզ եւ զդատաւորսն զայնպիսիս ընդ իւրեանց ձեռամբ ի պաշտաման ունին, զրգռեն պատրաստեն զիշխանսն զմոլեգնեալս՝ սպանանել զմեզ: Իայց զեւ եւ պատճառք ամենայնի՝ որ առ Ուրբիկեաւ կատարեցաւ, ձեզ յայտնի իցեն, զանցս իրացն պատմեցից:

Բ.

Ահն մի կեայր ընդ առն իւրում անառակի, ա- նառակ էր եւ ինքն զառաջինն. այլ յորմէ հետէ զՔրիստոսի վարդապետութիւնսն ծանեաւ, եկն ի զգաստութիւն եւ զայրն նոյնպէս ի զգաստութիւն ջա- նայր հաւանեցուցանել եւ ածէր ի մէջ զվարդապե- տութիւնն՝ սպառնացեալ եթէ ոչ զգաստութեամբն չկեան եւ ոչ ուղղութեամբ բանին, տանջեացին յաւի- տեհիցն հրով : Բայց նա ի նոյն անառակութիւնս յա- մառեալ պնդեալ գործովք զամուսինն ուծացոյց յան- ձնէ. զի ամպարչտութիւն համարէր կինն անկողնակից առն լինել՝ որ արտաքոյ օրինաց բնութեան եւ ընդդէմ իրաւանց¹ խնդրէր ճանապարհս ցանկութեան. եւ կա- մէր ի հաղորդութենէ կենաց անջատել. եւ զի պատ- կառէր ի նոցանէ՝ որ տային նմա խրատ դեռ եւս կալ մնալ յուսով եթէ ի դարձ ածցէ երբեմն զայրն, բուռն լինէր անձին եւ կայր մնայր. այլ իրրեւ ել գնաց այրն յԱղեքսանդրիա եւ զգաստ լինէր գնմանէ թէ զկարի իսկ զդժնդակն յանդգնեալ գործէ, տուեալ զմեր- ժմանն², որպէս դուքդ ասէք, անջատէր, զի մի կցորդ նորին անօրէնութեանն եւ ամպարչտութեան լինիցի եթէ տեւիցէ բաւիցէ լինել նմա կենակից, սեղանակից եւ անկողնակից : Բայց այր նորա բարի եւ առաքինի³ որում պարտ էր ուրախ լինել զի նա՝ զոր յառաջա- գոյն ընդ սպասաւորսն եւ ընդ վարձկանսն գործէր մտադիւր զեղխեալ արբեցութեամբ եւ ամենայն չա- րութեամբ, զագարեաց յայնց գործոց եւ կամէր եւս զի եւ այրն՝ որ զնոյնպիսիսն գործէր՝ դադարեացէ, չհա-

1 Բազումք ի հնոց մատենա- գրաց գնոյն համարէին եթէ չէ արժան կալ ընդ առն կամ կնոջ շնացելոյ. սակայն չտային թոյլ առ- կենդանեօք միոյն ի նոցանէ մտա- նել յերկրորդ ամուսնութիւն : 2 ἑπιουδιον, repudium. 3 Թեբեւս ընդ հեգնն :

ձեալ ընդ արձակուրդն՝ մատուցանէր ամբաստանու- թիւն թէ քրիստոնեայ է կինն : Այլ սա մատոյց քեզ Խնքնակալիդ գիր եւ աղաչէր ներել նմա նախ տեսանել զառանին իրս եւ ապա առնել ամբաստանութեանն պատասխանի, եւ դու այնմ թողացուցեր : Իսկ որ եր- բեմն այրն էր նորա, քանզի հակառակ կնոջն չկարէր խօսել՝ այնուհետեւ ի վերայ Պտղոմեայ ուրումն յար- ձակէր՝ որ քրիստոնէութեան վարդապետն լեալ էր կնոջն եւ յԱւրբիկոսէ տանջեալ, եւ յարձակէր ի վե- րայ Պտղոմեայ այսպէս : Հաւանեցոյց զմի ի հարիւրա- պետացն զՊտղոմէոս ըմբռնեալ արկանել ի կապանս եւ հարցանել զայն եւեթ եթէ քրիստոնեայ իցէ : Յայնժամ Պտղոմէոս, քանզի զճշմարտութիւն սիրէր եւ հեռի էր մտօք ի նենդութենէ եւ ի ստութենէ՝ խոստովան լինէր զանձնէ եթէ քրիստոնեայ է, եւ հա- րիւրապետն արկանէր զնա ի կապանս եւ բազում ժա- մանակս ի բանտին տանջէր : Ապա յետոյ իրրեւ եկն ել առաջի դատաւորին այրն, նոյնդունակ զայն եւեթ հարցաւ՝ եթէ քրիստոնեայ իցէ. եւ դարձեալ, վասն զի քաջ խելամուտ էր ուսմանն Վրիստոսի, զաստուա- ծեղէն առաքինութեան զվարդապետութիւնն դաւա- նէր : Վանզի որ ուրանայ ինչ ոք, կամ յայն սակս ուրանայ զի զիրան խոտէ եւ կամ զի զանձն անարժան եւ օտար յայնց իրաց համարի եւ այնպէս խոյս տայ ի խոստովանութենէն : Այ մի ինչ յայսցանէ վայելէ ճշմարիտ քրիստոնէի : Արդ իրրեւ հրամանն ետ Աւր- բիկոս տանել տանջել զնա, Վուկիոս ոմն, որ եւ ինքն քրիստոնեայ էր, տեսեալ զդատաստանն առանց բանի եւ իրաւանց լեալ՝ ասէ ցդատաւորն. Օ՛րհնչ վնաս է՝ զի պատժիցես զայրդ, որ ոչ շուքն է, ոչ պոռնիկ, ոչ սպանող, ոչ գող, ոչ յափշտակող եւ առանց կրչ- տամբանաց գործոյ իրիք անիրաւութեան՝ միայն ըզ-

քրիստոնէութեան անուն խոստովան եղև: Այ որպէս վայելն է ինքնակալն բարեպաշտի եւ որդւոյ փիղիսոփայի Ապսեր եւ նուիրականն ծերակուտի, այնպէս դատիս ո՛վ Ուրբիկէ: Իսկ նա ոչ ինչ այլ պատասխանի արարեալ ասէ ց՛Առկիոս. թուի ինձ թէ եւ դու այդպիսի ոք իցես: Իբրեւ ասացն Վռկիոս թէ՛ Աարի քաջ. յայնժամ եւ զնա հրամայէր առնուլ տանել: Շնորհակալ լինէր Վռկիոս՝ գիտացեալ թէ՛ յայնպիսի տերանց չարաց ապրեալ երթայ առ Հայրն եւ թագաւոր երկնից: Մեւս եւս երրորդ ի վերայ հասեալ եւ նա ի նոյն տանջանս առաքէր:

Գ.

Այդ եւ նա ակն ունիմ ի միոջէ անտի յանուանելոցդ, ապաքէն ի Արեակենտեայ ի չփիղիսոփոսէ, որ զաղմուկ եւ զքոյցս սիրէ, խարդաւանութիւն կրել եւ ի փայտի բեւեռել. քանզի չէ իսկ արժանի եթէ կոչեցեմ փիղիսոփոս՝ զայր մի, որ զմէնջ զոր ինչ ոչն գիտէ՝ վայէ հրապարակաւ եթէ անաստուածք եւ ամպարիշտք են քրիստոնեայքն եւ զայդ ի շնորհս եւ ի հաճոյս բազմացն ի մարտիրոցն խօսի: Չի եթէ ոչ ընթերցեալ զՔրիստոսի վարդապետութիւնն, այնպէս զմեզ հայածէ, չար է եւ ամենաչար եւ քան զտգէտս բազում իւիք վատթարագոյն. զի սոքին բազում անգամ զգոյշ լինին չխօսել եւ չվկայել սուտ զորոց ոչ գիտիցեն: Ապա եթէ՛ ընթերցաւ, սակայն չառ ի միտ զմեծութիւնն որ ի նոսա է, եւ կամ եղև խելամուտ, բայց զի մի քրիստոնէեայ զնա համարիցին մարդիկ՝ զայդ ամենայն գործէ, բազմապատիկ եւս անարգ եւ յուեզոյն է, այնու՝ զի ի կարծեաց եւ յերկիւղէ տգիտաց եւ անմտաց յաղթեալ պարտեալ է: Աամիմ զի գիտիցէք թէ յորժամ հարցի զնա ինչ ինչ

յայդպիսի հարցուածոց, ի վերայ հասի թէ գիտէ նա ճշմարտիւ եւ ոչ ինչ: Բայց զի յայտ լիցի թէ զճշմարտութիւն խօսիմ, եթէ մեր մաքառմունք ի ձեր ձեռս չհասին, յօժարագոյնս եւ ձեր առաջի եզից միւսանգամ զհարցուածսն: Ապաքէն եւ այս գործ արժանի թագաւորի իցէ: Իսկ եթէ տեղեկացեալ զիտացէք զիմ հարցուածսն եւ զնորա պատասխանինն, ապա յայտնի է ձեզ եթէ չգիտէ նա ինչ զմերոցն: Ապա թէ զիտիցէ եւ վասն ունկնդրացն չեղնիցէ խօսել ըստ նմանութեան Սոկրատայ, յայնժամ, որպէս վերագոյն ասացի, ոչ այր փիղիսոփոս կամ իմաստասէր այլ կարծասէր յանդիմանի այրն, եւ չպատուէ զբանն Սոկրատայ զղանկալին՝ թէ Վան զճշմարտութիւն չէ պարտ նախամեծար առնել զմարդ՝: Բայց անհնարին է Շնականին՝ որ զանխարութիւն գնէ վախճան, քան զանխարութիւն այլ ինչ բարի գիտել ճանաչել:

Գ.

Եւ զի մի ասիցէ որ այսպիսի ինչ թէ՛ Հսոպա սպանէք դուք ձեզէն զանձինս եւ այնպէս երթիջեք առ Աստուած, եւ զմեզ աշխատ մի առնիցէք². ասացից զպատճառսն եթէ ընդէր զայդ չառնեմք եւ էր վասն յորժամ ի հարց եւ ի փորձ արկանիցիմք՝ խոստովան լինիմք: Ասեալ եմք՝ ոչ վայրապար արարեալ Աստուծոյ զաշխարհ, այլ վասն մարդկեղէն ազգի. եւ յառաջագոյն ասացաք եթէ ուրախ լինի նա ընդ նոսա՝ որ նմանող նորա գործոցն լինիցին, եւ չհաճի ընդ

1 Պղատ. վասն Ընկերահատ: քին գային մատուցանէին զանձինս յատեանն եւ նա՝ հրաման տուեալ սաց այն բան: Տերտուղիանոս ի զոմանս ի նոցանէ յառաջ ածել, գիրան վասն Վերարկ. Գլ. Գ. ա. սէ. Յորժամ Առիանոսն Աստուծոյն հայածէր ստեպ յԱսիացւոց գոն կամ խեղդք: նահանգին, քրիստոնէայք քաղա-

այնոսիկ՝ որ զչարեօք փարիցին կամ բանիւ կամ գործով : Եւ արդ եթէ ամենեքեան զանձինս սպանանէաք, այնու՝ զի չծնանէր ոք եւ ոչ աշակերտէր յաստուածեղէն վարդապետութիւնն՝ ըստ մերում կարի լինէաք պատճառք չկայոյ ազգի մարդկան ի հաստի, քանզի եւ մեք գտանէաք հակառակ Աստուծոյ խորհրդոցն գործեալ : Բայց յորժամ հարցանիմքն՝ չուրանամք, քանզի ոչ ինչ չար գիտեմք զանձանց եւ ամպարչտութիւն համարիմք յամենայնի զճշմարտութիւն չխօսել, եւ զի զայն իսկ հաճոյ Աստուծոյ գիտեմք. դարձեալ փութամք եւ զձեզ եւս ի կանխակալ կարծեաց անիրաւութեանն զերծուցանել :

Ե.

Սակայն թերեւս որ այսպիսի ինչ խորհուրդ ի միտ արկանիցէ՞ ասել այսպէս : Եթէ զԱստուած օրնական ձեռնտու խոստովանիցիմք, չէր մարթ մեզ յանիրաւաց անտի կրել հարստահարութիւն եւ տանջանս՝. եւ այնմ եւս արասցուք լուծումն : Աստուած՝ որ զաշխարհ զամենայն արար եւ զերկրաւորսս մարդկան ի ներքոյ արկ եւ զերկնաւոր զտարերան՝ յաճումն պտղոյ եւ ի փոփոխմունս ժամանակաց յարգարեաց, եւ զայնպիսի աստուածական օրէնս կարգեաց եդ, զայն ամենայն յայտ է թէ մարդկան աղազաւ արար : Իսկ զմարդկան եւ զամենայնի՝ որ ընդ երկնիւք է զհոգաբարձութիւնն ետ ի ձեռս հրեշտակաց՝ զորս ի վերայ նոցին կացոյց : Բայց հրեշտակացն զանցեալ զկարգաւն եզերով՝ ի մերձաւորութիւն իջին անկան կանանց եւ որդիս ծնան եւ նոքին իսկ են որ դեւքն ա-

1 Չայսպիսի դառն կշտամբանայ բանս զհեթանոսաց ի մէջ բերէ եւ կղեմէս Աղեքսանդրացի : Ընդէր չհասանիցէ ձեզ ի թիկունս, ասեն, յորժամ հաղածիցիքն. 0^րոց Դ : 2 Չարեգականէ, զուսնոյ եւ զաստեղաց ասէ :

նուանին, եւ յետ այնորիկ արկին զմարդիկ ի ծառայութիւն հարկի իւրեանց, զոմանս զրովք մոգութեանց, զայլս արհաւրօք եւ պատժոցն սպառնալեօք, զկէսս կրօնիւք զոհից, ճենձերաց եւ նուիրաց, որովք կարօտացան յետ կարեացն ախտից ծառայելոյ, եւ սերմանեցին ի մարդիկ սպանութիւնս, պատերազմունս, շնութիւնս, անառակութիւնս եւ զընաւ չարիս. ուստի եւ բանաստեղծքն եւ առասպելարկուք՝ քանզի չէին տեղեակ եթէ հրեշտակք եւ դեւք՝ որ ի նոցանէ ծնան, ընդ արուս եւ ընդ էգս, ընդ քաղաքս եւ ընդ ազգս անցուցին զայն ամենայն անցս՝ զորոց ինքեանք գրէին, ի դիսն իսկ ի զլսովին եւ յորդիս՝ որ ի նորին սերմանէ ծնան եւ ի նորին եղբարց՝ ի Պոսիդոնիէ եւ ի Պղուատոնիէ եւ ի սոցին որդւոց եղեն, հանին զերան : Վանդի զինչ անուն որ ի հրեշտակաց ինքեան եւ որդւոցն դնէր, յայն կոչէին զնոսա :

Զ.

Իսկ ամենեցունց Հօր անուն եղեալ չեք, քանզի անծին է. զի որով անուամբ եւ անուանիցի՞ որ, ապաքէն երիցագոյն իցէ՞ որ նմին անուն դնիցէ : Իսկ Հայր եւ Աստուած եւ Արարիչ եւ Տէր եւ Իշխան ոչ եթէ անուանք իցեն, այլ ի բարերարութեանց անտի նորա յորժորջանք : Եւ Արդի նորա, որ միայն ճշմարտիւ եւ ի բնէ Արդին կոչի, է Բանն՝ յառաջ քան զարարածս, որ եւ էրն ընդ նմա եւ նորին ծնունդ, յորժամ ի սկզբանէ նովաւ զամենայն ստեղծ եւ զարդարեաց. կոչի եւ Վարիստոս՝ վասն զի օծաւ եւ նովաւ ած Աստուած ի յարդ եւ ի զարդ զամենայն : Սակայն եւ այս եւս անուն անձանօթ ինչ իրս յայտ առնէ. զոր օրինակ եւ Աստուածն կոչումն չէ անուն, այլ դժուարսպատում ինչ իրաց խորհուրդ՝ տնկեալ ի

բնութեան մարդկան: Իսկ Յիսուսն եւ զմարդոց եւ զփրկչի զանուն եւ զնշանակութիւն ունի՝. քանզի եւ մարդ, որպէս ասացաք, եղև Աստուծոց եւ Հօր կամօք, ծնեալ վասն մարդկան հաւատացելոց եւ առ ի քակտումն դիւացն: Զսոցն եւ յայնցանէ եւս մարթէք ուսանել՝ որ արդ իսկ առաջի աչաց ձերոց կատարին: Վանզի բազում զիւահարս ընդ ամենայն աշխարհ եւ ի ձերում իսկ քաղաքիդ յովքք ի մերոց աստի մարդոց քրիստոնէից երդմնեցուցեալ յանուն Յիսուսի Վրիստոսի՝ որ առ Պիղատոսին Պոնտացւոյ խաչեցաւ, ողջացուցին, զորս այլք յերդմնեցուցացն եւ ի կախարդաց եւ ի հմայից չկարացին ողջացուցանել, եւ դեռ եւս ողջացուցանեն խորտակեալ հալածեալ զդեւան՝ որ գրաւեալ ունիցին զմարդիկ:

Ի.

Ուստի եւ տեւէ բաւէ Աստուած չառնել կործանումն եւ քակտումն ամենայն իսկ աշխարհի, զի մի իցեն այնուհետեւ չար հրեշտակք եւ դեւք եւ մարդիկ, եւ այս՝ զի կացցէ մնացէ սերմն եւ զաւակ քրիստոնէից, զոր զիտէ պատճառ պահպանութեան բնութեան ամենայն իրաց: Զի թէ ոչ այդպէս էր՝ չէր հնար ձեզ զայդ ամենայն գործել եւ ի դիւաց չարաց ի նոյն զրդեալ մղել, այլ հուր դատաստանին ելեալ առ հասարակ զամենայն դատէր, որպէս երբեմն ուրեմն ջրհեղեղն ոչ զոք եթող, բայց զմին միայն հանդերձ իւրովքն սեպհականօքն, որ ի մէջ՝ Նոյն կոչի եւ ի ձէնջ Պեղկաղտոն, յորմէ դարձեալ ծնան մարդիկ, կէսք բարիք եւ կէսք չարք: Վանզի մեք այսպիսի ինչ զհրայրեացսն ասեմք թէ լինելոց են, եւ ոչ

1 Թուի իմն կարծել Յուստի պատշաճիցի բանին, իսկ Յիսուսնայ եթէ քրիստոնէ անուն յառաջ քան զմարմնաւորութիւնն յետ այնորիկ:

որպէս Ստոյիկեանքն պատմեն՝ որպէս թէ ամենայն ինչ ի միմեանսն շրջեալ փոփոխեցի, որ տգեղ իմն երեւի: Աւ ոչ բախտիւ եւ բաշխիւ գործել մարդկան եւ կրել զպատահարսն, այլ ըստ ընտրութեան անձնիշխանութեան իւրաքանչիւր գայ յուղղութիւն կամ ի մոլորութիւն. եւ աղղեցութեամբ չարաց դիւաց՝ բարեաց ի հալածանս կալ եւ ի կապանս, որպիսի ինչ Սոկրատ եւ նորին նմանիք, իսկ Սարգանապղայ եւ Ապիկուրեայ եւ նոցին նմանեաց ի բարեկեցութեանս եւ ի փառս երջանիկ իմն երեւել: Վանզի զայս չառին ի միտ Ստոյիկեանքն, յայն սակս ի բախտին հարկէ լեալ զամենայն ուսուցին: Վասն զի անձնիշխանս զհրեշտակացն ազգ եւ զմարդկան արար Աստուած ի սկզբանէ՝ յիրաւի ըստ որոց մեզանն՝ պատիժս յաւիտենից հրովն կրեցեն, զի ամենայն արարածոց բնութիւն այն է՝ յուսութեան եւ լուութեան բաւական լինել. զի ոչ մի ինչ յայնցանէ էր արժանի զովութեան, եթէ յերկուսին եւս կողմանսն դառնալոց չունէր զօրութիւն: Զսոցն յայտ առնեն եւ որք ամենայն ուրեք ըստ ուղիղ բանաւորութեանն դնեն օրէնս եւ ուսուցանեն զգաստութիւն, այնու զի հրամայեն զայս առնել եւ յայնմանէ հրաժարել: Աւ Ստոյիկեանքն փիղիսոփայք՝ յորժամ ի ճառս բարոյից վիճիցին՝ զնոյն ցուցանեն. ուստի յայանի է՝ եթէ յորժամ զսկզբանց եւ զանմարմնոցն ճառիցեն՝ ընդ ուղիղ ճանապարհ չընթանան: Զի եթէ ըստ բախտի եւ բաշխի ասիցեն թէ լինի ամենայն որ ինչ ի մարդկանէ գործիցի, կամ ամենեւին յայնժամ հարկ է նոցա ասել թէ ոչ այլ ինչ է Աստուած, բայց որ ինչ համակ ի փոփոխման է եւ ի նոյն դառնայ լուծանի, եւ երեւիցին իմն զեղծանելեաց եւեթ ունել զճանօթութիւն եւ զԱստուծոց ասել թէ եւ մասամբք եւ բովանդակութեամբ դտանի

յամենայն իսկ ի յոռութիւնս. եւ կամ ասել՝ բնաւ իսկ չէք յոռութիւն եւ ոչ առաքինութիւն, որ է արտաբոյ քան զամենայն խորհուրդ զգաստութեան եւ քան զբան եւ քան զվիտս:

Ը.

Գիտեմք զի եւ ի Ստոյիկեանց անտի ոմանք ասելի եղեն եւ սպանան, վասնզի ի բարուցն վարդապետութիւն գտան պարկեշտք, որպէս եւ բանաստեղծքն յիմիք իմիք, վասն ընտաբոյս սերմանն որ յամենայն իսկ ի մարդկան ազգի անկեալ է: Զ Հերակղիտոս ծանեաք, որպէս յոռաջադոյնն ասացաք եւ զՍուսոփիոսն՝ որ առ մերովք ժամանակօք կացին եւ զայլսն եւս: Զ ի որպէս ցուցաք, հանապազ զրդեցին զրդեցին զեւք ատել զայնոսիկ որ ըստ բանին կեանս կեալ եւ ի չարեաց խորշել փոյթ յանձին կալան: Ապա չեն ինչ զարմանք, եթէ ի նոսա՝ որ ոչ ըստ մասին սերմնականն բանի, այլ ըստ բովանդակ իսկ բանին, այսինքն է Վրիստոսի զիտութեանն եւ նկատութեան վարս ընծայեցուցանել ջանան, բիւրապատիկ առաւել ատելութիւն զրդռն դեւքն յաղթահարեալք. զի եթէ եւ այժմ ի մարդկանէ յանուն Յիսուսի Վրիստոսի ի պարտութիւն մատնին, նշանակ իմն յայտարար է տանջանացն, որ պատրաստեալ են նոցա եւ արբանեկաց նոցին. զի այսպէս ամենայն մարդարէք կանխաւ քարոզեցին զհանդերձելոցն եւ Յիսուս վարդապետն մեր զնոյն ուսոյց:

Թ.

Բայց զի մի ասիցէ որ եթէ ըստ փիղիսոփայիցն իմն անուանելոց իցեն եւ մեր բանք, այսինքն՝ թէ լոկ բարբառք եւ արհաւիրք իցեն՝ տանջել անիրաւաց ի

հուրն յաւիտենից, եւ թէ առ երկիւղի եւ ոչ եթէ վասն զի բարի եւ գեղեցիկ եւ հաճոյ է առաքինութիւն, յայն սակս յորդորեցեմք զմարդիկ կեալ առաքինութեամբ, այսմ կարճառօտիւ արարից պատասխանի, զի եթէ այն չէ, ապա եւ Աստուած չէ. կամ թէ իցէ եւս, սակայն չէ ինչ նմա փոյթ զմարդկանէ, եւ առաքինութիւն ինչ չէք եւ ոչ յոռութիւն, եւ որպէս կանխազոյնն ասացի, յանիրաւի պատժեն օրէնսդիւք զայնոսիկ՝ որ զգեղեցիկ կարգելովքն անցանիցեն: Բայց քանզի անիրաւք չեն եւ հայրն նոցա ուսոյց նոցին ի ձեռն Բանին զբոյն գործել՝ զոր ինքն գործէ, վասն այնորիկ ոյք ոչն անսան նոցա, անիրաւք գտանին: Աւելեթէ զազգի ազգի օրէնս մարդկան որ յառաջ բերիցէ, եւ ասիցէ եթէ ոմանց ի մարդկանէ՝ էր ինչ որ բարի համարեցաւ եւ էր ինչ որ վատթար. եւ կիսոց դարձեալ՝ որ ինչ այլոցն տգեղ էր, այն գեղեցիկ թուեցաւ եւ որ գեղեցիկ ինչ էր՝ տգեղ, լուիցէ զոր առ այն ասացից: Գիտեմք եթէ եւ հրեշտակքն չարք եղին օրէնս ըստ իւրեանց չարութեանն, որովք ուրախ լինին մարդիկ նոցին նմանիք. եւ իբրեւ եկն Բանն ուղղութեան ոչ զամենայն կարծիս եւ ոչ զբնաւ վարդապետութիւն ցուցանէ գեղեցիկ լեալ, այլ զկէսս ի նոցանէ վատթարս եւ զկէսան պիտանիս: Ամին իրի ցայդպիսիան զայդ ամենայն եւ զդոցին նմանս ասացից եւ բարբառեցայց բազմօք եթէ պէտք իցեն: Բայց այժմիկ գամ միւսանգամ յայն՝ որ առաջի կայ:

Պ.

Առ արդ առաւելագոյն քան զամենայն մարդկեղէն վարդապետութիւնս մերքն յայտնի են. զի ամենայն որ ինչ էր Բանին, եղեւ Վրիստոս՝ որ վասն մեր երեւեցաւ եւ մարմին եւ բան եւ հոգի: Զ ի զոր բա-

րի ինչ երբեք բարբառեցան եւ գտին ճարտար խորհողք կամ օրէնադիրք՝ ըստ զիւտի եւ նկատութեան մասին իրիք բանի աշխատ եղեն . եւ որովհետեւ ոչ զամենայն ինչ զԲանին՝ այսինքն զՔրիստոսի ծանեան, բազում անգամ ինքեանք ընդ ինքեանս խօսեցան կռուելով : Եւ որք յառաջ քան զՔրիստոս ըստ մարդկութեանն կացեալ՝ դուն եղին ինչ ինչ բանիւ նկատել եւ յանդիմանել, իբրեւ ամպարիշտք եւ հետաքրքիրք ի դատաստան կոչեցան : Եւ Սոկրատէս՝ որ առաւել քան զամենեսեան զնոսա եկաց յայսմիկ քաջութեամբ բարբառոյ, վասն այսպիսեաց ամբաստանեցաւ իբրեւ զմեղ . զի եւ զնմանէ ասացին դեւս օտարս մեծանել, եւ զորս քաղաքն ունիցի առ աստուածս՝ նա ոչ համարիցի ինչ : Սա իսկ ուսոյց մարդկան մերժել հանել ի միջոյ քաղաքացեաց զդեւան չարս եւ զգործելիս իւրացն՝ զոր ճարտարքն պատմեցին, զՀովնթոս եւ զայլս ի ճարտարացն տարագիր առնել . եւ զի բանիւ ի խնդիր ելեալ զանձանօթն Աստուած ի միտ առնուցուն՝ խրատ տայր եւ ասէր . Զհայր եւ զամենայնի զարարիչ ոչ գտանել դիւրին է եւ ոչ՝ յորժամ գտանիցէ որ, անվտանգ է ամենեցուն պատմել : Եւ զայս Քրիստոսն մեր անձինն զօրութեամբ վճարեաց . զի Սովկրատայ ոչ որ այնպէս հաւատաց մինչեւ մեռանել իսկ ի վերայ այլր վարդապետութեան : Իսկ Քրիստոսի՝ զոր եւ Սովկրատ ծանեաւ մասամբ, (քանզի էր եւ է Բանն՝ որ է յամենայնի, որ եւ մարգարէիւքն զհանդերձելոցն պատմեաց եւ զմեր բնութիւն առեալ ուսոյց զայս ամենայն անձամբ) ոչ իմաստասէրք եւ բանասէրք միայն հաւատացին, այլ եւ ձեռնագէտք եւ տխմարք ամենեւին . եւ արհամարհեցին զփառս եւ զերկեւզ եւ զմահ . զի է իսկ զօրութիւն Հօրն անձառի եւ ոչ եթէ կազմած մարդկեղէն բանի :

ԺԱ.

Ոչ արդեւք սպանանէաք եւ ոչ յաղթահարէին ինչ զմեզ մարդք անիրաւք եւ դեւք, եթէ բնաւ իսկ ամենայն մարդոյ ծնելոյ չէր պարտ մեռանել : Աւստի յորժամ զպարտն հատուցանիցեմք, զոհանամք : Բայց աստ ուրեմն ըմբոն եւ ի դէպ համարիմ ընդդէմ Արեսկեւտեայ եւ որոց ընդ նմայն մոլեգնիցին, զՔսենոփոնտեայն ի մջ բերել : ԶՀերակղեայ, ասէ Քսենոփոն, թէ հասեալ ի կիցս ճանապարհաց, պատահեաց Առաքինութեան եւ Ատթարութեան, որ երեւեցան նմա ի կանանց կերպս : Ատթարութիւն՝ փափուկն եւ ցանկութիւնազործ հանդերձիւ եւ ծաղկագեղ երեսօք եւ հրապուրականն աչօք ասէր ցՀերակղէս . Եթէ զիմ զհետ գաս, միշտ իսկ եւ հանապաղ հնչտական եւ բազմապայծառ ըստ իմում զարդուն կեանս կեցցես : Իսկ Առաքինութիւն՝ ամոնյն երեսօք եւ տխուր հանդերձիւ ասէր . Եթէ ինձ անասս, մի պաճուճեր զքեզ ոչ զարդու եւ ոչ զեղով անցաւորաւ եւ եղձականաւ, այլ յաւէժն եւ մեծաշուք զարդու : — Գլխեմք եթէ որ խորշին ի պատիր գեղեցկութենէ եւ զհետ պնդի զգժնդակաց եւ որ յիմարութեան ինչ իրք անուանիցին, այնպիսին զերանութիւն ընկալցի : Քանզի վատթարութիւն զգործս՝ որ առաքինութեան պատշաճիցին եւ զայնոսիկ՝ որ հաւատեաւ գեղեցիկքն են, իբրեւ վերարկու արկանէ զանձամբ՝ նմանող անեղձականացն լինելով, (քանզի ոչ ինչ անեղձ ունել կամ առնել կարող է.) եւ վարէ ի գերութիւն զերկրաքարչ մարդիկ եւ զյոռութիւնան՝ որ իւր են, արկանէ զառաքինութեամբ . բայց որք խելամուտ են ճշմարիտն բարութեան, կան հաստատուն յառաքինութեանն : Եյլմ հաւանեցի ամենայն մարդ

հանձարեղ, եթէ եւ քրիստոնէայք նմին իրի արհամարհեն զմահո՛ւ որ խուսափելին թուի, որպէս եւ ըմբիշքն ի մարդկանէ արարին եւ որք զայն ամենայն գործեցին՝ զոր ճարտարքն պատմեն զկարծեցելոցն աստուածոց:

ԺԲ.

Օ՛ի եւ ես ինքնին՝ յորժամ զուարճանայի ի վարդապետութիւնսն Պրատովնի եւ լսէի ամբաստանութիւնս զքրիստոնէից, տեսեալ աներկեղս ի մահ եւ յայն ամենայն՝ որ ահագին թուիցի, հասի ի վերայ եթէ չէ հնար զի ի խակութեան եւ ի ցանկութիւնս հեշտականութեանց դտանիցին: Օ՛ի ո՞ք ցանկասէր կամ խառնապնաց՝ որ ընդ կերակուր մարդկեղէն մարմնոց ցանկացեալ իցէ՝ կարիցէ սիրով մահ յանձն առնուլ, զի յիւրոց բարութեանցն վրիպիցի. եւ ոչ մանաւանդ ամենայնիւ կեալ միշտ զաստէն կեանս ջանայցէ եւ ծածկել յիշխանայն, թող թէ եւ զանձն ինքնին ի մահ մատնիցէ: Վարձեալ եւ զայս արարին դեւքն չարք զի մարդիկ ժանտք զայնպիսին հոչակ հարկանիցեն: Վանզի ինքեանք սպանին զմանս ի մէջ զըպարտութեամբ, եւ ի փորձութիւն տանջանաց յափշտակեալ տարան զճառայս մեր, է զի տղայս եւ է զի աղախնայս, եւ անհնարին կատանօք բռնադատելին խոստովան լինել զիրսն առասպելացն կարկառելոց, զոր նոքա յայտնութեամբ իսկ գործեն: Բայց քանզի չիք ինչ առ մեզ այնպիսի, ոչինչ տաղնապիմք. զի ունիմք զԱստուած զանձինն եւ զանպատում՝ վկայ խորհրդոց եւ գործոց մերոց: Այլ վասն եւ զայդ չլինիցիմք խոստովան հրապարակութե բարւոք է եւ ջրուցանիցեմք թէ զիւցական փիղիստիայութիւն է, ասելով՝ թէ զՎրոնիկայ խորհուրդ

գործեմք՝ յորժամ զմարդ սպանանեմք: Աւ յորժամ արեամք, որպէս ասենն, յազիմք, այն այնմ հանգոյն է՝ զոր գործէք այնմ կռոց որ ի ձէնջն պատուի, որում ոչ անասնոց եւեթ արիւն հեղու, այլ եւ մարդոյ, եւ ի ձեռն առն լաւի եւ ազնուի առնէք զնուէրն արեամք սպանելոցն: Աւ նմանող լինին Վիայ եւ այլոց ի դիցն՝ յորժամ յարուս մտանիցեն եւ առ կանայս խառն ի խուռն մերձենայցեն, եւ զզիրս Նափկուրեայ եւ զայլոց ճարտարայն իբրեւ չքմեղանս ի մէջ ածիցեն: Աւ քանզի հաւանեցուցանեմք խորշել յայսց վարդապետութեանց եւ յորոց զայնպիսին գործիցեն, որպէս եւ արդ իսկ այսու իսկ բանիւք ի նոյն ճգնիմք, ազգի ազգի իրօք պատերազմ կրեմք: Սակայն ոչինչ հոգամք, քանզի գիտեմք եթէ Աստուած որ զամենայն տեսանէ, արդար է: Եթէ թէ եւ այժմ ելեալ գոչէր ոք ողորմ բարբառով ի բարձաւանդակ ատենէ. Ամաչեսձիք, յամօթ լերուք, զի զոր ինչ դուք յայտնութեամբ գործէք՝ զանմեղօքն արկանէք, եւ զայն ամենայն որ ձեզ եւ դից ձերոց անդ իցէ՝ ի նոսա կրթէք, որոց եւ ոչ իւրիք կցորդ են նոքա: Ի բաց կացէք, զգաստացարուք:

ԺԳ.

Օ՛ի եւ իմ տեսեալ զքող չարութեանն, զոր արկանէին դեւք չարք զաստուածեղէն վարդապետութեամբ քրիստոնէիցն՝ զի ի բաց դարձցին մարդիկ ի նոցանէ, անցի ի մէջ յամօթ առնել եւ զատութեանն բամբասողան եւ զքողն զլսովին, եւ խոստովան լինիմ համարել պատիւ առաջի բազմաց զայն զի քրիստոնեայ եմ եւ պարծիմ եւ ճգնիմ ի նոյն ամենայն ճգնութեամբ պատերազմի. իբր ոչ եթէ զի օտար ինչ իցեն ի Վրիստոսէ վարդապետութիւնքն Պրատովնի,

այլ զի չեն ամենայնիւ հանգոյն, որպէս եւ ոչ այլոցն Ստոյիկեանցն եւ ճարտարացն եւ մատենագրացն: Վանզի իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ զմասն ինչ սերմնական բանին Աստուծոյ ծանուցեալ տեսեալ խօսէր բարւոք: Իսկ որք հակառակս ինչ անձանց խօսեցան յիրս մեծամեծս, երեւի թէ նոքա ոչ բարձրագոյն ինչ զհառութիւն եւ ոչ տեղեկութիւն անստգիւտ ունէին: Արդ յամենեցունց ի նոցանէ որ բարւոք ինչ կայ ասացեալ, այն մեր՝ քրիստոնէիցս է: Վանզի զՎանն՝ որ յանձինն եւ յանպատումն Աստուծոյ է՝ պաշտեմք եւ սիրեմք ըստ Աստուծոյ, քանզի եւ վասն մեր մարդ եղեւ. զի յորժամ մերոց կարեաց հաղորդ իցէ, նոցին զգարմանս բժշկութեանն մատուցանիցէ: Վանզի ամենայն իսկ մատենագիրք վասն սերման բանին որ ի միտան ի բնէ անկեալ կայ, ընդ աղօտ իմն կարէին զճմարտութիւնն տեսանել. զի այլ ինչ է սերմն իւրիք եւ նմանութիւն՝ որ ըստ կարին տուեալ իցէ, եւ այլ նա ինքն ի գլխովն, որոյ հաղորդութիւն եւ նմանութիւն նորին իսկ շնորհօքն կատարի:

ԺԳ.

Աւ զձեզ արդ աղաչեմք զի զձեր կամն գրեալ ի ներքոյ՝ սփոխցէք զգիրսս, զի եւ այլոցն մեր իրք յայանի լիցին եւ կարասցեն խորշել ի կարծեաց ստու-
թեան եւ ի բարեացն տգիտութենէ, որք իւրեանց իսկ յանցանօք պարտաւոր պատժոց պատուհասից զանձինս կացուցանիցեն. քանզի անկեալ է ի բնութեան մարդկան զիտել զլաւ եւ զազեղ. եւ դարձեալ՝ յորժամ դատապարտենն զմեզ առանց զիտելոյ, որպէս թէ զամօթոյ իրս գործիցեմք, եւ ինքեանք ընդ այն ինզան՝ զի նոյնպիսի իրս դեւքն գործեցին եւ դեռ. եւս նոյնպիսիս ի մարդկանէ պահանջեն, սակայն

ի մեր վերայ՝ որպէս թէ զայնպիսիսն գործիցեմք, մահունս եւ կապանս եւ այլ ինչ նոյնպիսի պատուհասածեն. յայտ է թէ անձամբք զանձինս դատապարտեն, որպէս զի չիցեն այլոց դատաւորաց պէտք:

ԺԵ.

Աւ զամբարիշտն զայն յազգի իմում եւ զմոլորեալն՝ զսիմոնեանն վարդապետութիւն արհամարհեցի: Աւ եթէ դուք հաստատիցէք գրով զմատուցեալս ի մէջ, ամենեցուն զայն յայտնի առաջի հանցուք, զի եթէ հնար իցէ՝ ի դարձ եկեսցեն եւ դմին իրի իսկ զբանս զայստսիկ կարգեցաք ի մատենի: Չեն մեր վարդապետութիւնք ըստ զգաստիցն դատաստանի՝ ամօթոյք այլ քան զամենայն մարդկեղէն իմաստութիւն ի վեր: Գոնեայ Սովտադեանց, եւ Քիղենիդեանց եւ կաքաւականաց եւ Ապիկուրեանց եւ այլոց նոյնպիսի ճարտարագործ ուսմանց՝ չեն ինչ հանգունական. զորս ներէք ամենեցուն տեսանել՝ յորժամ ի տեսիլ ածիցին, եւ ընթեռնուլ՝ մինչ ի մատենի գրիցին: Այլ մեք դադարեցուցուք այսուհետեւ՝ վեճարեալ որչափ ինչ ի մեղ էր. եւ աղօթս առնեմք զի ամենայն ուրիք ամենայն մարդիկ ճմարտութեան արժանի լիցին: Այլ եւ դուք արժանի ըստ բարեպաշտութեանն եւ ըստ փիղիսոփայութեան զերան եւ զարժանն դատիցիք:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԻՈՑ ՎԿԱՅԻՑՆ

ՅՈՒՍԵՔԻՆԵՍ ԵՐ ՆՈՐԱՆ ԷՆԿԵՐԱՅ

Ի ժամանակի իբրեւ անօրէն պաշտպանք ամ պարշտութեան կրօնիցն կռոց ընդդէմ բարեպաշտօն քրիստոնէիցն ընդ քաղաքս եւ ընդ գաւառս հանէին հրովարտակս զի բռնադատեսցին զնոսս նուէրս մատուցանել պատկերացն անոտեաց, ըմբռնեցան արքն սուրբք եւ յանդիման եղեն առաջի վերակացուին Հռովմայ՝ որում Ռուստիկոս անուն էր: Յորժամ ելին յատեան ասէ դատաւորն ցՅուստինոս, Նախ հաւատա աստուածոցն, եւ հնազանդ լեր թաղաւորաց: Յուստինոս ասէ. Առանց սողտանաց եւ կշտամբանաց է հնազանդել հրամանացն՝ որ տուան ի Փրկչէ մերմէ Յիսուսէ Վրիստոսէ: Վատաւորն ասէ. Չոր ուսումն վարդապետութեան յանձին ունիս: Յուստինոս ասէ. Չքնաւ ուսմունս վարդապետութեան դուն եղի ուսանել. սակայն ի ճշմարիտ կրօնսն քրիստոնէիցն յարեցայ, թէպէտ եւ չթուիցին հաճոյ նոցա՝ որոց ի կարծիս սուտս գրաւեալ իցէ: Ասէ դատաւորն. Ինչ այն կրօնս հաճիցիս դու, ո՞ հէքդ եւ թշուառական: Յուստինոս ասէ. Վարի քաջ, քանզի զուղիղ ուսման նոցա զհետ երթամ: Ասէ դատաւորն. Արդիսի ինչ ուսումն իցէ: Յուստինոս ասէ. Այն է զի պաշտեմք զԱստուածն քրիստոնէից եւ հաւատամք եթէ մի է նա իսկզբանէ՝ արարիչ եւ հաստիչ համօրէն տիեզերացս այսոցիկ երեւելեաց եւ աներեւութից. եւ ի Յիսուս Վրիստոս՝ յորդին Աստուծոյ,

զորմէ յառաջագոյն քարոզեաց եւ մարգարէն եթէ գալոց է առ ազգս մարդկան իբրեւ փրկութեան քարոզ եւ վարդապետ բարեաց աշակերտաց: Աւ ես՝ քանզի մարդ ոք եմ, փոքր ինչ կարեմ խօսել զաստուածութենէ նորա՝ որոյ ոչ գոյ չափ. եւ խոստովան լինիմ եթէ մարգարէական զօրութեան պէտք են այնմ. զի կանխաւ մարգարէացեալ իսկ եղեւ զնմանէ՝ զորմէ ասացի եթէ Արդի Աստուծոյ է: Վանզի զիտեմ եթէ երբեմն յառաջագոյն պատմեցին մարգարէք զգալտեանէ նորա առ մարդիկ: Վատաւորն ասէ. Ո՞ր ժողովք ի մի վայր: Ասէ Յուստինոս. Ուր իւրաքանչիւր ոք կամիցի եւ կարիցէ: Միթէ համարիցիս ի նոյն տեղի ժողովել մեզ ամենեցուն. բնաւ ոչ այդպէս. զի Աստուած քրիստոնէից վայրօք ոչ բովանդակի, այլ քանզի աներեւոյթ է՝ զերկինս եւ զերկիր ընու եւ ամենայն ուրեք ի հաւատացելոցն ընդունի երկրպագութիւն եւ փառաւորի: Վատաւորն ասէ. Ասա՛ ո՞ր ժողովիցիք կամ յոր տեղի ածես զաշակերտս քո: Յուստինոս ասէ. Բնակեմ ես ի վեր անդ ի տան Մարտինոսի ուրումն առ Տիմոթիսեան բաղանօք եւ ընդ ամենայն ժամանակն (եւ եկի ի քաղաքն Հռոմոնց այս երկիցս անգամ) զայլ ժողովուրդն ոչ ծանեայ եթէ ոչ զայն: Աւ եթէ կամէր ոք դալ առ իս, հաղորդէի նմա ի բանից ճշմարտութեան: Վատաւորն ասէ. եւ արդ չեցնս դու քրիստոնէեայ: Յուստինոս ասէ. Վարի քաջ, քրիստովնեայ եմ:

Ասէ Վատաւորն ցՎարիտովն. Աղէ ասա, Վարիտովն, եւ դու քրիստովնեայ ես: Վարիտովն ասէ. Վրիստովնեայ եմ հրամանաւ Աստուծոյ: Վատաւորն ասէ առ Վարիտով կին: Վու զե՞ ասես, Վարիտով: Ասէ Վարիտով. Վրիստովնեայ եմ շնորհօքն Աս-

տուճոյ: Ասէ դատաւորն ցԼեղպիստոս. Եւ դու ո՛վ
 ոք իցես: Եւ Լեղպիստոս՝ Գառայ եմ կայսեր, եւ
 պատասխանի. եւ ես քրիստոնէայ եմ, ազատեալ
 Վրիստոսիւ եւ նմին յուսոյ հազորդ եմ շնորհօք
 Վրիստոսի: Գատաւորն ասէ ցՅերաքս. Եւ դու
 քրիստոնէայ ես: Յերաքս ասէ. Կարի քաջ, քրիս-
 տոնէայ եմ. զի զնոյն Աստուած պաշտեմ եւ երկիր
 նմին պագանեմ: Ասէ դատաւորն. Յուստինոս արար
 զձեզ քրիստոնէայս: Ասէ Յերաքս. Լի քրիստոնէայ
 եւ եղէց: Իսկ Պէոնի յոսն կացեալ ասէ. Եւ ես
 քրիստոնէայ եմ: Ասէ դատաւորն. Ո՞ ուսոյց քեզ:
 Ասէ Պէոնի. Ի ծնողաց խնոց ընկալայ զխոստովանու-
 թիւնս զայս զգեղեցիկ: Ասէ Լեղպիստոս. Յօժարու-
 թեամբ ունկնդիր լինէի բանից Յուստինէայ, բայց ի
 ծնանելեաց խնոց եւ ես ընկալայ զի իցեմ քրիստով-
 նեայ: Ասէ դատաւորն. Ո՞ւր են ծնողք քո. Ի Գա-
 միրս: Գատաւորն ասէ ցՅերաքս. Վո ծնողք ո՞ւր են:
 Եւ նա արար պատասխանի եւ ասէ. Հայր մեր ճշմա-
 րիտ՝ Վրիստոս է. եւ մայր մեր՝ հաւատալ ի նա.
 Իսկ ծնողքն իմ երկրաւորք վախճանեցան. եւ ես ա-
 ծեալ յՌկոնիոն քաղաքէ Փոիւգացոց եկի այսր:
 Ասէ դատաւորն ցՎերերիանոս. Եւ դու զի՞ ասես.
 իցես քրիստոնէայ, եւ չպաշտիցնս զդիս: Ասէ Վե-
 րերիանոս. Վրիստոնէայ եմ եւ ես. զի պաշտեմ եւ
 երկիր պագանեմ Աստուծոյ ճշմարտի միայն:

Ասէ դատաւորն ցՅուստինոս. Եւր որ հանձա-
 րեղդ ասիս եւ համարիս գիտել զբանս ճշմարտու-
 թեան, եթէ գան հարեալ զգլուխդ հատանիցեն,
 հաւատացնս երանել յերկինս: Ասէ Յուստինոս. Ահն
 ունիմ եթէ ընկալայց զվարդապետութիւնս նորա՝ ե-
 թէ այսմ ամենայնի համբերից. զի գիտեմ եթէ ամե-
 նեցուն՝ որ այսպէսն կեան՝ կայ մնայ պարգեւ Աստու-

ծոյ մինչեւ ի լրումն ամենայն աշխարհի: Ասէ դա-
 տաւորն. Ապա ուրեմն կասկածիցես եթէ երանես յեր-
 կինս զի ընկալցիս հատուցումն ինչ: Ասէ Յուստի-
 նոս. Ոչ եթէ կասկածիցեմ, նա մանաւանդ գիտեմ
 եւ յապահովս իսկ եմ: Ասէ դատաւորն. Բայց արդ
 եկեսցուք յայն՝ որ առաջի կայ, եւ տագնապէ: Աղէ
 եկայք միահամուռ զոհեսջեր դից: Ասէ Յուստինոս.
 Ոչ որ որ հանձարեղն իցէ ի բարեպաշտութենէ յամ-
 պարշտութիւն կործանի: Ասէ դատաւորն. Եթէ ոչ
 հնազանդիք՝ դժնդակագոյն տանջեսջերք. Յուստինոս
 ասէ. Անձկացեալ եմք վասն Տեառն մերոյ Յիսուսի
 Վրիստոսի ի չարչարանս մտանել եւ փրկել, զի սա
 եղեցի մեզ ի փրկութիւն եւ յապաւինութիւն առա-
 ջի ահաւոր եւ հասարակաց ատենի Տեառն մերոյ եւ
 Փրկչին: Աոյնպէս եւ այլք ի վկայիցն ասէին. Արա
 զոր կամիս. զի մեք քրիստոնեայք եմք եւ կոոց ոչ
 զոհեսմք:

Գատաւորն եհատ վճիռ եւ ասէ. Սոքա՛ զի ոչ
 կամեցան զոհել դից եւ հպատակ կալ հրամանաց
 ինքնակալին գան հարեալ տարցին ի բաց եւ սպասեալ
 ակն կալցին դիւսպարտ լինելոյ ըստ օրինացն հրա-
 հանգաց:

Փառաւոր արարեալ զԱստուած վկայիցն սրբոց
 երին արտաքս ի սահմանեալ տեղին եւ կառափնա-
 տեցան: Այսպէս կատարեցին զվկայութիւն իւրեանց
 խոստովանութեամբ Փրկչին: Իսկ ոմանք ի հաւատա-
 ցելոց, դադտ զմարմինս նոցա առեալ թաղեցին ի դի-
 պան վայրի, ձեռնտու լեալ նոցա շնորհաց Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի, որում փառք յաւիտեանս
 յաւիտենից. Ամէն:

1970

« Ազգային գրադարան »

NL0028954

